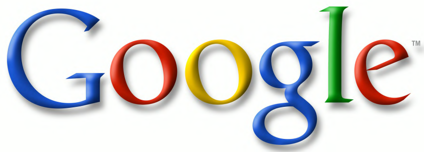

SIGILLVM ACADEMIAE HARVARDIANAE IN NOV · ANG ·
VE
RI
TAS
CHRISTO ET ECCLESIAE

SAMLADE SKRIFTER

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

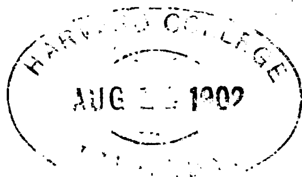
FJORTONDE DELEN

STJÄRNORNAS KUNGABARN

FÖRSTA DELEN

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

HARVARD COLLEGE
AUG 1902

STJÄRNORNAS KUNGABARN

EN TIDS- OCH KARAKTERSSTUDIE

FRÅN DROTTNING KRISTINAS DAGAR

AF

ZACHARIAS TOPELIUS

FÖRSTA DELEN

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1899.

FÖRSTA DELEN.

NATTENS BARN.

Vulgata.

För knappt mer än fyrtio år tillbaka var den lärda skolan i Finland närmast inrättad för blifvande präster. Latinet flöt öfverst med en bottensats af grekiska och hebreiska. De högre klasserna skulle öfversätta Nya testamentets grundtext från grekiskan till svenskan och, när det skulle vara rätt lärdt, till latin. Hvad eleverne därpå vunno, icke var det vördnad eller tillgifvenhet för böckernas bok, bibeln, som blef för dem en besvärlig läxa. Man deklinerar och konjugerar icke lifvets högsta sanningar med risk att få plaggor. Det var med grekiska Nya testamentet som med skolornas tvungna kyrkogång: — ve den, som efter gudstjensten ej kunde redogöra i skolsalen för predikans innehåll! När den lyckliga tiden kom, att en gosse afskuddat skolans damm, tänkte han med en suck af lättnad: Gud ske lof, att jag icke mer behöfver gå i kyrkan!

Att på rak arm öfversätta grekiska till latin, det var ett lärdomsprof i förfädrens smak! Men som denna uppgift stundom var benig nog, fann jag mig, vid den förhoppningsfulla åldern af tretton år, synnerligen angenämt öfverraskad, när jag en dag bland skräpet på någon bortglömd hylla upptäckte en gammal latinsk

bibel. Hvilken skatt! Ingen nöd numera! Här var öfversättningen.

Jag företog mig att studera denna pretiösa bok. Hon var icke tilldragande i sitt yttre: gulgrå, nött af ålder och slitning. Med sina massiva träpermar, sin tjocka skinnrygg, sina mässingsbeslag och dito knäppen, vägde hon minst ett halft lispund. Underliga sirat voro inskurna i permarna: Moses med de tio budorden, David med harpan, jungfru Maria, trampande på hufvudet af en orm, som slingrade sig kring jordklotet. Bandet hade för sin tid varit ett praktband, och den tiden var icke i går, ty på det väl bibehållna titelbladet lästes med tydligt tryck: *Lugduni Batavorum* (Leiden) *anno Domini MDLXX* (1570).

Det var alltså den rättrogna romersk-katolska bibeln i sin enda erkända latinska utstyrsel, *versio vulgata* eller, som den vanligen kallades, *vulgata,* den allmänneliga, ehuru bibeln fick läsas endast af kardinaler, präster och munkar. Äfven en skolgosse kunde begripa, att denna latin från år 400 efter Kristus icke var Ciceros, långt därifrån, men detta betydde föga, det lärda språket skulle flyta som vatten vid öfversättningen i skolan; man skulle blott hurtigt ramla på.

Snart upptäckte jag, att icke blott bandet, utan äfven trycket måste för sin tid hafva varit en praktupplaga. Titelrubriker och kapitlens begynnelsebokstäfver voro grant utsirade. I texten funnos icke mindre än bortåt tvåhundra större och mindre träsnitt inpassade. Här sågos i tämligen grofva teckningar, utan skuggor och perspektiv, de förnämsta bibliska personer och tilldragelser afbildade, från skapelsen, där den stackars konsten alltid kommer till korta, ända till det nya Jerusalem i Johannes Uppenbarelse, hvilket ämne lika

ihärdigt trotsar all konstfärdighet. Bäst hade tecknaren redt sig med Gamla testamentet, hvilket fått brorslotten af bilder, medan Nya testamentet äfven i våra dagar är, till större delen af sitt innehåll, ett otacksamt fält för tecknarens ritstift. Dess hufvudfigur är för hög, anden bortdunstar ur den sinnliga framställningen. Icke ens Gustave Doré har lyckats göra något af Pauli epistlar. Dessutom kan en konstnär icke lefvande åskådliggöra mer, än hvad han själf genomlefvat, och det heliga måste vidröras med rena händer. Bibelns afbildningar äro som orgelns musik: de protestera, när de misshandlas till profana ändamål.

Denna bok måste hafva gått genom många händer. Insidan af permarna och det till hälften afrifna gulnade bladet framför titeln voro nästan fullskrifna med ägarnes eller läsarnes namn, de flesta slutande på *us*, men äfven några med mindre klassisk ändelse. Midtpå titelbladet lästes i stora, styfva siffror årtalet 1642, och däröfver sågs en kunglig namnstämpel, ett krönt, sammanflätadt C. R. Hvad kunde detta betyda? Jag kände ingen lust att därpå slösa onödiga gissningar. Äfven på sidornas smala marginaler fanns här och där en latinsk anmärkning, skrifven med bläck och urblekt af ålder. De flesta gällde förklaringar öfver texten eller olika läsarter.

Mera anslogo mig de talrika bilderna. I dessa kantiga, sträfva gestalter var något förtjusande för en fantasi, hvilken ännu icke blifvit nogräknad med artistiska anspråk. Goliath och David, häxan vid Endor, Makkabéernes strider — hvilka segrar och hvilka syner! Slagfältet med de kringströdda benen, som vid Herrens ord till Hezekiel fingo kroppar och lif — Uppenbarelsebokens glashaf med eldpelaren, solen där öfverst och

kring henne regnbågen — de sju inseglen och de sju basunerna — hvilka ämnen för vakna drömmar!

Vid Uppenbarelsebokens sjette kapitel såg man i bilder de sex första inseglen brytas. Efter ryttaren på den hvita hästen sågos de tre efterföljande ryttarne, han på den röda, han på den svarta och han på den blacka hästen, bryta löst öfver jorden. Han på den röda hästen syntes mig vara den mest förskräckande. Jag uppslog texten och läste:

»Och där utgick en annan häst, som var röd, och åt honom, som satt därpå, vardt gifvet att borttaga friden på jorden, så att de skulle slakta hvarandra, och honom vardt gifvet ett stort svärd.»

Den trettonårige gossen stirrade på orden och förstod dem blott endels. Han förstod, att den röda hästen betecknar *kriget*, men han förstod icke, att detta kunde vara en straffdom. Huru? Kriget, som fostrar hjältar och segervinnare; kriget, som uppskakar folken ur deras dåsiga dvala; kriget, som är den frie mannens ädlaste yrke och tappraste bragd; kriget, som uppfyller historiens skönaste blad och hastigare än något annat för ett namn till odödligt rykte, skulle *det* vara en straffdom? Skulle *det* vara jämförligt med en ärelös strådöd af hunger och pest?... »Borttaga friden?» Mesarnes frid?... »Slakta hvarandra?» Skulle *det* vara hjältars födkrok?... Och medveten om sitt högre mannamod, öfvertygad om sin bättre insikt i världshistorien, tillslöt skolans unge latinare den tunga bokens massiva träpermar med ett öfverlägset förakt.

*

Gå, skägglöse domare öfver människors handlingar och gudomliga rådslut; lifvet skall lära dig sofra domen.

Vet du hvad kriget är? Kriget är den mänskliga lidelsen, ordnad i massor. Kriget är hat och mord. Kriget är nöd och död. Kriget är lögn och svek. Kriget är den starkes öfvermod och den svages förödmjukelse. Kriget hånar Guds lag och förtrampar människors. Dess fana är våld, och dess fältlösen, lika osann som orättfärdig, är Napoleons sats, att Gud är alltid med de flesta kanonerna, de starkaste bataljonerna. Kriget är människan förvandlad till vilddjur. Kriget är den brutala själfviskheten, som trampar på tallösa offer. Kriget förnekar alla kulturformer och missbrukar alla vetenskaper. Kriget är Kain med klubban och genomgår alla tidehvarf som ett vittne om människans fall.

Du, som förherrligar kriget, har du sett ett slagfält under och efter striden? Känner du fältlasarettet? Ja, de döda ha ro, men har du räknat krymplingarne och rågat ett mått med de öfvergifnas tårar? Vet du den kraft som förspillts och det slösade bröd som ryckts från de hungrandes läppar? Förhärjade fält kunna åter besås, nedbrända städer och byar kunna åter bebyggas, men långt genom det då lefvande släktets glesnade leder inbränner kriget ett bredt brandmärke af förvildning och sedefördärf.

Förherrliga icke kriget, antag det, som Herren antog äktenskapsskillnaden, för människornas hårdhets skull! Kriget måste ju finnas, så länge den ena människans själfviskhet uppreser sig mot den andras. Utrota jordens befolkning på två individer när — ställ den ena på Cordillerernas sluttning, den andra i Himalayas dalar, och kriget skall ännu vara ett faktum i världshistorien.

Afväpning? Neutralitet? Afväpna passionerna, utplåna ärelystnaden, maktlystnaden, vinningslystnaden, afunden, ofördragsamheten, öfvermodet, begärelserna;

uppfyll de tio budorden enligt kärlekens lag, och tala sedan om neutralitet! Intill dess kunna folkrätten och fredsligorna möjligen minska, aldrig upphäfva krigets elände. Sköna drömmar om den eviga freden, längtande suck, som genomgått tidehvarfven alltifrån släktets första barndomssaga, hvarför gäckas de ständigt ånyo, hvarför dränkas de ständigt åter i strömmar af blod? Därför att profetens hänförande syn af den tid, när engång hjorden skall beta vid lejonets sida och barnet sticka sin hand i en huggorms hål, förutsätter, att »Herrens kunskap uppfyller allt land, såsom vatten betäcker hafvet». För oss dit, Ande, som styr världen, och den eviga freden skall icke vara en saga mer!

Intill dess, gå, barthuggande svärd, som första gången drogs vid paradisets stängda portar; uppfyll ditt värf som gissel och tuktomästare! Och när du drages för att försvara en evighetstanke eller en hög idé, som för oss närmare slutändamålet, minns, att du drages som en protest mot kriget, ej som ett intyg för dess berättigande! Minns, att äfven du bär rostfläckar af oskyldigt gjutet blod, och sänk ödmjuk din udd inför den »frid på jorden», hvilken äfven du mot din vilja i striden förnärmat!

Ryttaren på den röda hästen fortfar att rida. Hästens hofvar förtrampa den gröna jorden, hans näsborrar frusta eld öfver det blå hafvet. Ständigt är han sadlad och ständigt rustad. Stundom saktar han sin gång, tyglarna hänga slappa, ryttaren tyckes sofva som hunnen på hästryggen. Men han sofver icke, han begagnar en liten tids rast till att slipa sitt svärd och spänna fastare sina sadelremmar. I den stund som är sitter han dag och natt fullrustad mer än någonsin förr och bidar signalen från någon aflägsen punkt i östern. Hvarför skulle

han sitta till häst, om ej för att strida? En dag, när man minst väntar det, ljuder trumpeten, sporrarna borras i hästens sidor, härjaren nalkas, i ett nu är han öfver oss. Bort, fagra tal om mänsklighetens framsteg, om civilisationens århundrade, om frihet, jämlikhet, broderskap! Bort, lätta lek med dagens små nöjen, bekväma njutningar och partiernas halmlågor! Den vällustiga valsen förstummas, vinet rinner i sanden, valurnan kullstörtas, tribunerna vackla, tryckpressen kedjas, kanonen åtager sig skipa lag. Ryttaren på den röda hästen är den ende domaren, och hans lag lyder: *væ victis!*

Allt detta till en tid. Kriget, som förtär och förnekar allt, utom styrkan, kan icke umbära bränsle. Det måste åter organisera, åter så för att åter inbärga nya krafter. Folken äro spänstiga, de bota refvorna, bygga ånyo och börja ånyo att andas, ifall de ej redan hunnit förblöda. Ryttaren på den röda hästen rider med slappa tyglar, men fortfar att rusta till nästa kappridt. Han begagnar den tid, som kallas fred, men som blott är en vapenhvila, för att utsuga folken med de stående härarna. Han begär folkens blomma, han nöjer sig icke med förbrukade redskap. Så och så många unge män i lifvets bästa kraft. Så och så många droppar af arbetarens svett, af mödrars och makars tårar. Så och så många procent af folkens sparpenning. Så och så många existenser, bestämda för ändamålet att tillintetgöra andra existenser. Ryttaren på den röda hästen låtsar förgäta, att om medborgaren är solidarisk i staten, är staten solidarisk i mänskligheten.

Så rider han framåt och framåt i tiden, väl vetande, att hans framsteg för hvarje språng är ett steg mot hans egen tillintetgörelse. Efter språnget de slappa tyglarna, efter de slappa tyglarna åter språnget. Mycket nytt och

bättre uppspirar måhända under hofvarna af hans häst; äfven stormen har sin mission att rensa luften. Men stormen tillhör endast de växlingen underkastade lägre regionerna af tillvaron. I de högre är lugn.

Kriget har intet annat förnuftigt mål än att förneka sig själf. Ryttaren på den röda hästen rider mot tidernas ände, när stridens båge sönderbrytes, allt krig med storm och blodig klädnad uppbrännes i eld och intet folk mer skall lyfta svärd mot det andra.

---

1. Vinternatt.

Advigila, Domine!

Läsare, du som står med handen på dörrvredet, beredd att gå ut i den mörka natten, hvarför stannar du ej i ditt varma, ljusa bo? Ännu är tid. Ännu brinner lampan, ännu sprakar brasan, ännu utbreder hemmet mot dig sin trygga, kära, förtrogna famn. Gå icke ut i den okända natten! Du vet icke hvad eller hvem som möter dig där. Här är din rot och den korta minut, i hvilken du andas. Natten där ute är mörker bakom och mörker framför, forntid och framtid, emellan hvilka den flyktiga gnistan af ett människolif glänser och slocknar...

Du går? Du vill icke gå långt, du vill stanna vid trappan, du vill ankra din farkost vid samtidens kända kust och låta den svaja endast så långt som fånglinan räcker. Välan, gå, jag vill följa dig genom *det ena* mörkret till det förgångna, som ligger bakom oss — genom *det andra* mörkret, som ligger framför oss, lede dig Gud med blida stjärnor. Märk, att man kallat historien om det framfarna »ein rückwärts gekehrter Prophet».

Det första mörkret är öfverväldigande och uppslukar världen. Vinternatten betäcker allt som en sköld af stål. Men äfven stålet kan glänsa, och du upptäcker efter hand, när pupillerna vidgas, en rad af konturer mellan himmel och jord.

Framför dig ligga oöfverskådliga isfält, omgifna af skuggor. Skuggorna antaga bestämdare linier: stränder och skogar omgärda på två sidor det nyss ändlösa isfältet. Snart kan du upptäcka deras behagfulla bukter, slingrande sig i mjuka, markerade ramar kring den hvita taflan.

Hvar är mörkret? Det finns icke mer, det är genomskjutet af tallösa, darrande pilar, ljusglimtar, från snön, från luften, från det praktfulla hvalf som omsluter jorden. O, dessa tysta, lugna, tindrande stjärnor, som vittna om skapelsens storhet och Skaparens allmakt, de troddes ju länge vara till allenast för att upplysa jordens natt! Ännu i dag tycker sig hvarje betraktare af oändliga världar stå i skapelsens medelpunkt. »Men när jag ser dina himlar, Herre, dina händers verk, månen och stjärnorna, som du har beredt, hvad är människan, att du tänker på henne, och en människas son, att du låter dig vårda om honom?»

*

Öfver det hvita isfältet buktar sig en fin, knappt märkbar strimma af körvägen. På denna urskiljes vid reflexen af snön en mörk punkt, som vid närmare granskning befinnes vara en bred åksläde, dragen af två hästar. Förutom körsvennen inrymmer släden två män, insvepte i fårskinnspälsar. Kölden är skarp och skulle sannolikt närma sig kvicksilfrets fryspunkt, om termo-

metern vid denna tid varit uppfunnen. De uppdragna pälskragarna äro, likasom hästarnas manar, betäckta med tät rimfrost. Snön knarrar under medarna med en hvass klang af stål. Isfältet tyckes, likasom himmelen, vara besålladt med stjärnor.

Så! Nu stå vi på det förgångnas mark och igenkänna dess grundlinier. Vi befinna oss i Nyland, Karis socken, och se framför oss en frusen sjö, benämnd Högbensjön. Tidehvarfvet är Gustaf II Adolfs. De två männen i släden äro Finlands förste vetenskapsman, den berömde pastorn i Ekenäs Sigfrid Forsius, och tullnären i Helsingfors Lydik Larsson, hvars namn af en slump råkat kvarstå i tideböckerna. Båda äro stadde på resa från sistnämnda stad till Ekenäs.

Tullnären, en välförfaren, väl ombonad och språksam man om fyrtio år med en ansenlig vårta på hakan, tilldrog fastare sitt långa resbälte och sade till sin långe, magre sjuttioårige följeslagare, som i sin tarfliga päls tycktes darra af köld:

— Kryp under fällen, mäster Sigfrid, ni fryser ihjäl! Vi ha ännu en half mil till Nyby gård och aldrig kan jag taga på mitt samvete att skjutsa en så lärd man som ni stelfrusen till Ekenäs.

— Gör ingenting, var den andres svar. Fattiga lifsgnistan håller nog ut, så länge Gud blåser på den slocknande glöden. Jag har bättre sällskap, som det nu är, än under er varma fäll.

— Detta är en stor heder för mig, mäster Sigfrid, genmälde tullnären; men heder nog, att ni velat dela min släde, efter jag ändå skulle den vägen fram. Ni är en stor man, ni, och jag är en olärd kronans tjensteman, som förtjenar mitt dagliga bröd på salt och sill, när jag ej råkar få göra ett godt beslag på holländarens lärfts-

packor. Lita på, att mig lurar han icke så lätt, och kommer det an på att rusta häst och karl, efter jag har kunglig majestäts bref på Turholm, så har min Anders Hackspet visat moskoviten och polacken hvar David köpte öl. Men lyd nu mitt råd, kryp under fällen, ty själen fryser till mos i detta hundväder... Se, där föll en stjärna! Folk säger, att detta betyder töväder, men det vet ni bättre.

Den lärde mannen aktade icke nödigt att svara härpå. Han fortfor att oafvändt och med tänderna skallrande af köld betrakta stjärnhvalfvet, som i den torra, genomskinliga vinterluften tycktes gnistra och spraka. Utsikten öfver isfältet var så vidsträckt han kunde önska, men vägen gick i bukter och tvang honom att stundom vända sig för att behålla i sikte de konstellationer, som närmast ådragit sig hans spända uppmärksamhet. Slutligen bröt han tystnaden och utropade nästan med häpnad:

— *Advigila, Domine, hac nocte nascentibus!*

— Hvad är det ni säger? frågade Lydik Larsson nyfiket. Skam få mitt olärda tullförstånd; jag förstår ej mera latin än en rospiggs hund.

— Jag säger, svarade mäster Sigfrid: Herre, haf vakt om de barn, som födas i denna natten! De varda stora i gåfvor och skina som ljus, men råka i mycken frestelse och kunna slockna i mörker.

— Och det kan ni läsa i stjärnorna? frågade tullnären med oförställd undran.

— Människan spår och Gud rår. Här se vi endels såsom i ett mörkt tal, men när det kommer, som fullkomligt är, vänder det åter, som endels är. I samma stund en människa födes till denna världen, är hon världens ordning underlagd, och intet finnes så stort

eller så litet, att det icke är i densamma infogadt. Hvad då världens ordning är i den samma stunden, det är den samma människans rot eller *ingenium,* som då födes. Men den roten växer olika under olika jordens väder, som styras af Herren, och så varda af enahanda rot olika träd, dock alle af samma art. Stjärnorna äro att betrakta som solvisare för världens gång, änskönt solen icke rättar sig efter visaren, utan visaren efter solen.

— Hvad kan det då vara för märkligt, som nu regerar på himmelen?

— Denna natt förer Jupiter regementet med så undransvärd makt som sällan tillförene, och detta betyder gemenligen stora gåfvor. Men bakom honom skönjes Saturnus, som intet är till att tro, och menar jag, att han drager till undergång det som annars till ära stämdt vore. Det likt är blifver i hans sken olikt, och många farligheter förestå, dock mest i sinnets omskiftelse. Är nu ock kristmånaden inne, och solen går ur Skyttens tecken in i Stenbockens. Skyttens barn äro godartade, men Stenbockens barn hafva en sött talande tunga, lofva mycket och hålla där litet af, berömma sig öfver måttan och söka människors pris mera än Guds. Summa: det som nu födes är stort födt, men intet varaktigt, där som det intet mera hör Skytten än Stenbocken till. Lägg märke därtill, Lydik, efter ni torde lefva längre än jag.

Tullnären, som delade hela sin samtids tro på stjärnornas inflytande, hade på sina läppar en ny fråga om nattens hemligheter, när vid en krökning af vägen två andra slädar kommo i vild fart åkande mot dem. I den första tungt lastade släden sågs en ensam, kortvuxen karl i polsk skinnmössa af alla krafter piska de

löddriga hästarna. I andra släden hade en kvinna och en skjutskarl all möda att följa den första.

— Halfva vägen för kronans tjensteman! ropade tullnären myndigt, i det hans körsven med knapp nöd hann vika åt sidan i drifvorna.

— Hol' dich der Teufel! svarade karlen, ursinnigt svängande piskan, och var inom få ögonblick försvunnen med sina följeslagare.

— Hästtjufvar! mumlade tullnären förargad. Jag vill aldrig salta en strömming, om icke äppeltysken där hade något otaldt med krona och länsman.

Han skulle snart få bevittna ett tydligare bevis på vägarnas osäkerhet. Släden åkte nu från isen upp till en smal vinterväg, som snart mynnade ut i allmänna kustvägen genom Karis till Pojo och Ekenäs.

På denna senare, af drifvorna hopträngda väg hade uppstått ett väldigt tumult. Tolf ryttare, kommande från väster, hade mött ungefär dubbelt så många slädar, kommande i en rad från öster, och ingen ville gifva väg för den andra. Ett otåligt, barskt kommando förnams från ryttarnes led:

— Vräk de svinen i drifvan, och stjälp kull deras slädar!

I blinken red en af de främste ryttarne kull den främsta slädens hästar, och hans föredöme följdes snabbt af de öfrige.

En vild oreda uppstod. Slädarnas öfverraskade folk var tre gånger så manstarkt som ryttarne, men fann sig snart öfverändakastadt i snön, hästar, åkdon och människor öfver hvarandra. Skogen genljöd af rop och hotelser. Månen, som nyss uppstått och hängde silfverglänsande i granarnas toppar, kastade sitt ovissa sken öfver den hjälplösa villervallan.

De sista slädarna i raden hade emellertid fått rådrum att vändas tvärt öfver vägen och bilda en barrikad, som hindrade ryttarne att bryta igenom. Flyktingar, som sökte rädda sig ur tumultet, mötte tullnärens släde, hvilken nödtvungen höll stilla ett stycke bakom de stridande.

— Vänd om, Lydik, vänd om, det är röfvare, utropade den fredälskande mäster Sigfrid.

Tullnären, som rustade häst och karl åt kronan, kände sig mera manhaftig.

— Hade jag Anders Hackspet här, skulle jag lära alla nattskojare *mores*, mumlade han åter, inom sig stolt att dock hafva uppsnappat ett ord latin mer än en rospiggs hund. — Vore icke herr Åke på Gerknäs i färd med polackarne, skulle jag hålla tio mot ett, att det är han och ingen annan som för ett sådant regemente på landsvägen. Den herrn ger icke väg, han, om det ock vore för kungens farmor.

Knappt var detta sagdt, innan en smärt ung man i galonerad hatt och pälsrock med bäfverskinnskrage kastade sig handlöst i tullnärens släde och sade:

— Kör, bonde, kör!

— Hut, karl! röt den manhaftige tullnären. Hvad är ni för en kruka, som tager till harpasset, när ni hellre skulle försvara er mot stigmän på landsvägen? Ären I icke tre mot en?

— Det är moskoviter, som anfalla oss, två eller trehundra man! jämrade flyktingen. Hans nåd ståthållaren är på resa till Åbo, och fienden har infallit i landet för att taga honom och allt hans följe till fånga.

— Moskoviter? Är han galen? Sedan nio år ha vi fred från den sidan, och komma de, så icke komma de västerifrån, det borde ett nöt begripa. Är det hans

nåd ståthållaren, så akta er hals, karl, om ni förlöper tjensten. Jag känner herr Jöns; han är rik nog att kläda alla sina dagdrifvare i bäfverskinn, och i lärdom har han allenast en öfverman här i landet. Tag hatten af er, här sitter hans öfverman! Men herr Jöns har varit ryttmästare, karl! Han låter hänga en rymmare vid sin portstolpe, det är krigsmans sed... Det blir tystare nu på vägen; må tro de förlikas i godo?

En oväntad stillhet hade inträdt i det nyss så skriande larmet. Orsaken var, att ryttarnes anförare plötsligt befunnit sig ansikte mot ansikte med en välkänd man och ståndsvederlike, hvilken det icke var rådligt att stöta för hufvudet — konungens troman, för detta ryttmästaren vid finska adelsfanan, nyligen utnämnde ståthållaren i Åbo, herr Jöns Knutsson Kurck.

— Är det ni, frände? utropade ryttarnes förman i en ton mellan vrede och öfverraskning. Han var en dotterson till kung Erik, det kostade honom möda att dämpa sitt heta Vasablod.

— Jag var säker därpå, att det ej kunde vara någon annan än Åke Tott, som på detta sätt öfverfaller fredlige resande, genmälde ståthållaren i samma retade ton.

Han misstog sig icke. Det var verkligen Gustaf II Adolfs berömda »snöplog», som här for fram mellan vinterdrifvorna. Hans härvaro förklarades däraf att han hemskickats från vinterkvarteren i Polen för att värfva till hären ett nytt kompani af sina berömde finske ryttare.

— Hade det varit någon annan än ni, sade herr Åke, skulle han nu stå på hufvudet i snön för att lära sig skillnaden mellan bönder och kavaljerer.

— Och hade det varit någon annan än ni, svarade herr Jöns, skulle han i morgon fått lära sig i Åbo torn att hålla fred på landsvägen.

Herr Åke strök rimfrosten från sina morska mustascher, svor öfver mörkret och lät slutligen förstå, att trätan kunde förlikas vid ett godt bord på Gerknäs, dit man hade knappt mer än en mil och där hans stallmästare Lars Palikka kunde servera spanskt vin som preservativ mot vinterkylan.

Herr Jöns hade ock sina skäl att icke räkna så noga ett snedsprång af konungens gunstling och lät förstå, att det vore nu för sent på kvällen att resa till Gerknäs. Han hade beställt nattläger i Nyby gård ej långt härifrån, och om herr Åke ville hedra honom med sitt sällskap där öfver natten, kunde han försäkra, att hans hofmästare Antonius Pape skulle servera ett ungerskt vin, som ej gaf det spanska efter i värmande egenskaper.

Fred afslöts, och stryk var behållna gåfvor. Hästar och slädar vältrades till rätta med förenad armstyrka; på knuffar och skällsord var ingen brist. Flyktingarne återvände; hofmästaren Antonius Pape kröp skamflat ur tullnärens släde och fick befallning att tillreda ett gästabud efter tidens lägenhet. Snart befann sig det talrika sällskapet inlogeradt i Nyby gård, herrarne med sin adliga svit vid vinbägaren i stugan, ryttare och tjenare vid sina ölkrus i den rymliga, för tillfället eldade rian. Allt var på fältfot; fruar eller kvinnlig betjening sågos icke i karavanerna.

För tullnären och hans följeslagare återstod intet annat val än att söka sig nattkvarter i ett närbeläget torp, benämndt Kaskas. Äfven detta hade redan som nattgäst mottagit en kringvandrande tiggerska. Halmen på golfvet erbjöd åt alla ett gästfritt läger, medan enda sängen afstods åt den öfverallt kände och vördade pastorn från Ekenäs. Men icke ens trötthet och köld kunde för den gamle mästaren fördunkla hans kära

stjärnor. Ännu länge satt han vid det fladdrande skenet af ett pärtbloss fördjupad i studium af den urblekta stjärnkarta, som han alltid bar hos sig och där han nu med ett cirkelmått utmärkte de planeters underbara lägen, hvilka han denna natt iakttagit på himmelen. I ljudet af de sofvandes andedräkt blandade sig ännu hans hviskande bön: *Advigila, Domine!* Och nederst vid kartans rand hade han, sig till minne, antecknat datum: *Den 7—8 December 1626.*

2. Nattens barn.

Så som du gått, hafva dina barn kommit.

Mäster Sigfrids hvila stördes af ett nytt pärtbloss, som upptändes i stugan. I hans drömmar förbytte sig detta till Jupiters glans, och han somnade åter vid den hänförande tanken på planeternas konung. När han vaknade före daggryningen, såg han till sin förvåning torparehustrun upptagen af vården om två nyfödda barn, hvilka hon badat, lindat och omsorgsfullt inbäddat i en gammal korg, uppfylld med ull.

Han betraktade henne en stund under tystnad. Den unga hustrun hade varit ett af hans skriftskolebarn och ett af de bästa. Hon kunde sin katekes som ingen annan, och vete himlen hvar hon lärt sig den då bland hennes gelikar så ytterst sällsynta konsten att skrifva. Hon stod så hurtig och rådig där i sin hemväfda grå tröja och sin randiga yllekjol; han såg henne, sedan hon skött om barnen, uppgöra eld i spiseln och ställa på elden en gryta med rofvor åt mannen, som redan var ute i skogen att köra hem ved.

Mäster Sigfrid läste sin morgonbön, uppstod och betraktade barnen i korgen, såsom en gubbe vid gränsen

af lifvet betraktar lifvets början. Det var ett par vackra, välbildade barn, men så eländigt små, att de nästan kunnat få plats i torparens träskor, som stodo vid sängkanten.

— Hvar har Dordej fått de rara gudsgåfvorna? frågade pastorn. Aldrig kunna de vara egna?

— Har inte råd, lydde svaret. Jag har två förut. Tommu är nu på tredje året och Sigfrida sju veckor. Hon har ju fått namn efter eder, mästare, och får dela sin mat med dessa uslingarna. Hvad skulle jag göra med flera, och därtill två på en gång?

— Är det tvillingar i korgen? Och huru har Dordej fått dem? Jag såg icke till dem i går.

— Ja, stackare hon där borta, hvad skulle hon hit att dö i den kalla vinternatten? Men det var Guds vägar, kan jag förstå, och så får jag väl taga vård om ungarna, till dess att någon förbarmar sig öfver dem. Vördig mästaren kom nu som efterskickad att kristna barnen.

— Hvad säger Dordej? Är deras mor död?

— Gud tröste, ja. Här ligger hon.

Och därvid pekade Dordej, lysande med blosset, på ett undanskymdt hörn bakom väfstolen. Mäster Sigfrid trädde närmare och såg vid eldskenet gestalten af en kvinna, utsträckt på halmen. Det var tiggerskan, som fått härberge i torpet.

Den gamle pastorn var en lika anlitad läkare som själaherde och spåman. Han fattade kvinnans hand, undersökte pulsarna, lyfte något litet de slutna ögonlocken och öfvertygade sig, att detta lif hade flytt från jordens elände för att icke mer vända dit tillbaka. Så tyst, så ensligt hade det flytt, att af sju som sofvo i stugan hade värdinnan ensam förnummit dess sista suck.

Det måste hafva skett för knappt en timme sedan, ty den döda var ännu varm.

— Men hvarför blef jag ej väckt, medan det ännu var tid? frågade nu den gamle läkaren, upprörd öfver en sådan likgiltighet.

Tårarna begynte tillra på Dordejs kinder.

— Vördig mästaren förstår, att detta är kvinnfolks göra. Så fort gick det; jag måste ju taga vård om barnen, och när jag åter såg till henne, hade Gud fått sitt.

— Hvem var hon? Hvarifrån kom hon?

— Fråga den vind som blåser om natten på sveden, hvadan han kommer och hvart han går! Utsockne var hon, så mycket vet jag, och bröt på utrikes tungomål. Tiggare ha vi sett Gudi nog; nödigt går här en dag förbi utan en eller flera. Hon, stackare, var ej som de andra, utom att hon var eländigare än någon af dem. Hon klappade på vår dörr en stund förrän mästaren kom. Det var en rädd klappning; jag trodde det var ett barns. Så kom hon in som i drömmen, tog några stapplande steg på halmen och sjönk ned vid väfstolen. Icke åt hon, och icke var det vån om att fråga henne. Det enda jag förstod var att hon i mörkret blifvit kullriden af ryttare på landsvägen.

Tullnären Lydik Larsson, hvilken omsider vaknat, hörde de sista orden och anmärkte sömnigt, att detta var herr Åkes ryttare likt.

Torparen inträdde, stampande snön af sina tunga själskinnsstöflar. Som nästan alla vuxne män i Finland vid denna tid hade Thomas Kask tjenat i fält och därtill mist en arm under Evert Horns befäl emot moskoviten. Lyckligtvis var det den vänstra. Han kom med underrättelsen att herrarne i Nyby gård rustade sig till aftåg.

Rådplägning hölls, och mäster Sigfrid förklarade sig villig att döpa de nyfödda.

— Detta, menade han, är min kristliga pligt, men något kommer ock herrarne vid. De hafva vållat den fattiga moderns ofärd, och hvad de ej mer kunna återgälda åt henne, det skola de återgälda åt hennes barn. Jag går till Nyby att bjuda dem hit till faddrar.

Sagdt. Och upprörd af våldsbragden begaf sig den gamle genast på väg.

Dagen grydde, men stugan var ännu mörk, af det enkla skäl, att dess enda lilla fönsterruta befanns söndrig och tillstoppad med blår.

Dordej hade med nöd hunnit undanstöka det mesta af halmen och putsa sin lille Tommus sotiga näsa, när herrarne inträdde med ett par af sina tjenare, som mottogo deras kappor och handskar. Tullnären och mäster Sigfrid kunde nu vid skenet från spiseln närmare betrakta desse myndige män, hvilka på sin tid räknades bland landets ypperste, den ene i fred, den andre i krig.

Båda voro i sin kraftigaste ålder, herr Jöns Kurck trettiosex, herr Åke Tott endast tjuguåtta år gammal. Båda voro reskläddde, hvarför man af tidehvarfvets bekanta gustavianska dräkt nu knappt urskilde mer än de korta kragstöflarna och den bredbrättade hatten. Men äfven i resdräkt skilde sig hofmannen märkbart från krigaren. Kurck var snarare kort än högvuxen, en herre med fina, intelligenta drag och så förnäm, att när han sedan som ståthållare uppvaktades i Åbo slott, kallades detta att »gå till hofvet». Hans långa hår var omsorgsfullt benadt; hans lifrock af sämsk sågs vintertid fodrad med hermeliner och sammanhölls med knäppen af guld; i hans bälte glänste en venetiansk dolk med en stor

safir i knoppen af fästet. Tott var nästan ett hufvud högre, kraftigt byggd, med ovanligt långa armar och ben, så enkom skapad för hästryggen, att han stående uppbar illa sin längd och syntes sjunka ihop. Han bar för tillfället kortklippt hår, som var bekvämare för en stålhufva, men finnes senare afbildad med en lång, brun, vårdslöst hängande lugg. På resor och i fält hade han lika litet vårdat sina långa mustascher och sitt raggiga pipskägg som sina fläckade stöflar och dito handskar. Den höga pannan och ansiktets regelbundna oval, hvilken hans moder ärft af sina vackra föräldrar, hade hos sonen antagit någonting kantigt bistert, som ökades af den smala hakan, de hopknipna läpparna, magerheten och vanan att göra grimaser i både skämt och vrede. Han var så litet kammarherre, hvilket en tid varit hans syssla, och så alltigenom en af desse barske finske ryttare, hvilka först konungen, sedan tyskarne kallade »hackapeliter», att själfva hans bredbenta gång förrådde mera bekantskap med sadeln än med hofvens gemak.

Herr Åke stöflade i sin otålighet in före ståthållaren, utan afseende på dennes högre rang, hvilken missaktning under andra förhållanden kunnat föranleda ett fredsbrott mellan två stormakter. Han sparkade undan Tommu, som trillat i vägen, och lät oförtydbart förstå, att han hade brådt; prästen kunde läsa sitt fadervår öfver bytingarna och därmed *punctum.*

— När den högvördige mäster Sigfrid visat oss den hedern att inbjuda oss, vilja vi höra formuläret till slut, i hopp att han har undseende med vår brådska, tillfogade ståthållaren höfligt.

— Förvisso, svarade mäster Sigfrid, hafva de ädle herrar icke visat oss nåden tillstädesvara för min ringa persons skull, utan af kristelig barmhärtighet för de

elända på jorden. Intet vissnadt löf i en vinterdrifva är mera hjälplöst än dessa fattiga barn, hvilkas okända moder i går afton blef kullriden af ryttare på landsvägen och till följd däraf miste sitt lif, när hon gaf barnen deras.

— Hvad är detta för käringprat? snäste herr Åke med rynkade ögonbryn.

— De läppar som sagt det äro stumma för alltid, genmälde den gamle pastorn lugnt, men man visar dock aktning för en döendes ord. Behaga nu de ädle herrar närvara som vittnen, skall jag döpa barnen och vara så kort som min pligt tillåter. Det är tvillingar, en gosse och en flicka. Dordej, bär först fram gossen!

Mäster Sigfrid behöfde ingen handbok, han kände sin dopritual. Herrarne intogo sin plats bredvid torparefolket och tullnären. Barnen vattenöstes med få, men kraftiga ord.

— Jag döper dig, *Ben-Oni*, smärtans son, under bön till Gud, att din fader engång må kalla dig *Ben-Jamin*, lyckosonen. Jag döper dig, *Hagar*, ty du äst en främling på jorden. I Guds, i Fadrens, Sonens och den Helige Andes namn. Amen.

Herrarne hade visat sig tålmodige. Anblicken af dessa vackra, späda barn, så skyddslöst utkastade i den oblida världen, hade ej lämnat världsmannens, ej ens krigarens hjärtan känslolösa. Aldrig hade herr Åke, ogift och barnlös som han då var, egnat den aflägsnaste tanke åt något så värdelöst som ungar i linda. Men hvarför skulle just hans hästar och ryttare, kanhända hans egen bruna klippare, beröfva dessa värnlösa deras enda stöd? Ja, hvem bad en landstrykerska springa i mörkret för hästfötterna? Men att det dock skulle vara just dessa barnens fattiga mor . . .

Herr Åke lät förnimma något under mustascherna:

— Jag tager pojken till min och skall göra en bra soldat af honom. Sköt om honom, tills han får ben att klifva i sadeln, och skicka honom sedan till mig! Här har ni kostpenningar!

Med dessa ord tryckte han en smutsig läderpung med silfverdalrar i den förvånade Dordejs händer.

— Och jag — sade herr Jöns, som icke ville vara mindre frikostig — jag skall sörja för flickan. Tag detta förskott för första åren, och sedan, om jag lefver, skall jag se till hvad jag kan göra för henne.

Herr Jöns' gåfva var ingen läderpung, det var en silkesbörs, som han lade i Dordejs hand.

»Om jag lefver!» ... Fredens man, som med ytterlig omsorg vårdade sin dyrbara hälsa, tänkte på vanskligheten af ett människolif, men krigaren, hvilken hvarje dag var beredd att bortkasta sitt som en trasa, *han* tänkte icke därpå. Kurck blef sextiotvå och Tott fyrtiotvå år gammal.

Mäster Sigfrid tackade å barnens vägnar med en djup vördnadsbetygelse.

— Gud löne de ädle herrar för deras barmhärtighet och gifve dem hugnad af dessa barnen! Jag skall, dem till erinran, anteckna de ädle herrars nådiga löften på dopattesten.

Resan skyndade på. Herrarne återvände till sina slädar utan ens den kopp kaffe, som i våra dagar det fattigaste torp skulle bjudit till undfägnad vid ett sådant tillfälle.

Vid utgåendet sade stallmästaren Lars Palikka till sin herre, riddaren:

— Såg eders nåd den döda?

— Nej, svarade herr Åke likgiltigt.

— Jag såg henne, och jag har engång sett henne lefvande i förnämligare skepnad, men jag kan icke minnas hvar.

— Du drack för mycket öl i går afton, Palikka.

— Tror icke, ers nåd.

När herrarne voro gångne, försporde tullnären Lydik Larsson i sin ordning en ansats af ädelmod.

— Höge herrar, sade han, tänka på det som närmast för ögonen är. Hvad skulle de bry sig om huru den döda kommer i jorden! Se här, godt folk, två daler till en kristlig begrafning. Människan må nu hafva varit tatterska, det angår mig icke, hon skall få kristlig begrafning.

Tullnärens trumfige, hittills stumme körsven Simon Berg uppfattade ett ord, som skulle få långt eko, och lät förnimma, att en tatterska borde begrafvas i hästhagen.

— Håll din trut! svarade husbonden. Hvad angår det oss, om hon varit svart eller rosenröd? Törhända har hon något hos sig, som kan vara af nytta för barnen?

Tullnären böjde sig ned öfver den unga kvinnan och utdrog ur hennes hår en fint arbetad nål af silfver i form af en lilja. Den bar ett främmande märke. Han fattade hennes vänstra hand och anmärkte, att hon bar på underarmen ett inbrändt blått märke, liknande en staf, omlindad med en orm. Därpå afdrog han från det afmagrade fingret med lätthet en ring.

— Mäster Sigfrid! utropade han öfverraskad. Det är en juvelring! Sade jag icke, att hon var en tatterska? Hon har stulit ringen.

Mäster Sigfrid gick till den söndriga rutan, lät dagsljuset falla in och betraktade ringen.

— Ja, sade han, det är en ring af besynnerlig form. Tre stora diamanter i infattningen. Jag skulle förlikna dem vid de tre stjärnor, som kallas Orions bälte.

— De äro då mycket dyrbara?

— Jag tror ej, att ni eller jag skulle kunna utlösa dem. Denna ring är en bikt. Jag skall försegla nålen och ringen för barnens räkning.

Än en gång stod den gamle siaren, försjunken i tankar, vid tiggerskans bleknade stofthydda. Han såg henne bättre nu, när en strimma af dagsljuset föll på hennes älskliga drag, där hon låg utsträckt på halmen. Hon måste ha varit mycket ung, nästan ett barn själf; hon såg icke ut att hafva fyllt sina tjugu år. Knappt ett spår af lidande kunde förmärkas, om ej i läpparna, som stelnat i ett halft bittert, halft vemodigt smålöje, liksom öfver ett sviket hopp, ett lif bedraget på dess renaste känslor. Hvem var hon? Hvarifrån kom hon? Onyttiga frågor! Döden hade bortkysst svaret från dessa slutna läppar.

Mäster Sigfrid lutade sig öfver den döda och strök det rika svarta håret från hennes hvita panna. Han märkte nu, att en fin spetslinning stack fram under kanten af hennes grofva ylletröja. Hon var icke den hon syntes vara.

— Okända, olyckliga och måhända inför Gud oskyldiga, hvem du ock är, du har blifvit bedragen på lif och lycka! I ljus och fröjd är du kommen till världen, i mörker och sorg har du bortgått ur världen. Herren dömer. Gåtan af ditt lif skall engång varda uppenbar. Såsom du gått, hafva dina barn kommit; såsom du kommit, må de en dag gå bort!

Hästarna voro förspända. De resande sade farväl åt torpets gästfria inbyggare.

— Se om de små, tills laglig förmyndare utses! förmanade mästaren. Jag bevarar till dess deras dopattest och tillhörigheter. Låt tacka för den döda i kyrkan och brådska ej med begrafningen, om tilläfventyrs någon efterfrågan hörs af. Jag skrifver till kyrkoherden; hon skall få vigd jord, hon är ingen tatterska.

— Nå, mästare — yttrade Lydik Larsson, när de åter sutto i släden — ni sade i går, att detta var en märkelig natt. Hvad säger ni nu om nattens barn?

— Jag säger, att Han, som styr de villa vågor i hafvet, styr lika förunderligt människors vägar. Stjärnorna anvisa början och stundom loppet, men änden är Herrens. Förvisso är vågsam den nattens rot, men Herren är den som växten gifver. Bed för dessa barnen, Lydik, ty de behöfva det! Min tid är räknad; jag skall icke upplefva nästa vinters snö.

Vid vägkrökningen, där Kaskas torp försvann ur de resandes åsyn, vände sig mäster Sigfrid ännu engång tillbaka och bad: *Advigila, Domine!* Därefter tillade han med en blick på herrarnes medspår i snön: *Advigilate, domini!*

---

3. Ryttaren utan sadel.

Och en sådan krabbsaltare skickar man ut!

Tullnären Lydik Larsson hade tillvitat de höge herrar, som i December 1626 besökte Kaskas torp, att icke se mer än det som för ögonen var. Äfven en tullnär kan misstaga sig, enär han ju för mången tyckes enkom skapad att luras, men denna gång hade han gissat rätt. Herr Jöns Knutsson Kurck och herr Åke Henriksson Tott hade annat att tänka på än fattiga barn från landsvägen. Herr Jöns hade från Åbo slott flyttat som höfding till Viborgs slott och därifrån åter till Åbo som president för hofrätten. Därtill stod han som riksråd med ena foten i Stockholm och bar på sina skuldror ett europeiskt krig. Herr Åke hade blifvit general, riksråd och slutligen fältmarskalk. Han hade tröttnat att ploga väg för svenska hären genom Polen och Tyskland, lefde nu mest i furstlig prakt på Ekolsund nära Enköping i Sverige, men jagade däremellan björnar i Finland på Gerknäs och Lavila.

Nattens barn uppväxte obemärkta i torpet, delande sina fosterföräldrars tarfliga bröd. Dordej hade regelbundet hvartannat år skänkt sin man en blifvande dräng

eller piga; hon hade ju icke råd att förse honom med två i gången. Oaktadt denna sparsamhet var torpet icke illa försedt, ty när vi nu återse dess låga torftak tio år efter föregående händelse, funnos där sju egna barn och med fosterbarnen summa nio. Detta talrika sällskap var begåfvadt med en förträfflig matlust och en lika beundransvärd flit att fort slita hål på sina små oumbärliga klädesplagg, hvilka sommartid inskränkte sig till det grofva, hemväfda linnet, men vintertid behöfde åtskilliga tillägg, för att gossarne skulle kunna utlägga harsnaror i skogen och flickorna biträda sin mor vid brunnen och ladugården.

Allt hade gått skäligen väl i lås, så länge herrarnes underhållspenningar ännu hördes skramla i läderpungen och silkesbörsen. Där hade till och med kunnat öfverst afläggas priset för Gustaf II Adolfs nya vackra bibel, som flitigt lästes morgon och kväll. Men nu skramlade sedan länge intet silfver mer i lädret, silket var tom grannlåt, herrarne voro långt borta och hade ej låtit höra af sig. Hvar var då mäster Sigfrid, barnens förste vän och gynnare? Han hade redan 1627 gått bort från denna mörka jord till sina lysande stjärnor, såsom han själf förutsagt. Ingen annan ville belasta sig med vården af två tattarebarn, om hvilkas härkomst eller anförvanter man icke lyckats få ringaste upplysning, och så hade torparen Thomas Kask blifvit vederbörligt förordnad till de främmande barnens förmyndare.

Torpet var bördigt, och Thomas Kask arbetade så flinkt med sin ena arm, att han de första åren betslade två hästar i sitt stall, medan hustrun mjölkade fyra kor i ladugården. Men så kom kriget, det stora kriget! De små krigen efter 1617 hade nöjt sig med halfva skörden, halfva manstyrkan. Det stora kriget begärde mer, det

artade sig att begära allt, fastän det icke fick allt; det hängde sig som en blodigel vid arbetarens fot, det utsög hans märg och blef aldrig mätt. Ryttaren på den röda hästen red öfver världen i blodig härskrud och tömde torparens sädeslår, sedan han tömt bondens lada, frälsemannens stall, borgarens fickor och prästens tionde. Kaskas torp lydde under Nyby, och Nyby råkade vara ett af de få skattehemmanen i dessa trakter, där det mesta var frälse. Skattebonden var fri jordägare, men denna frihet fick han betala dyrt, ty på honom hvilade tyngsta bördan. Så hände sig en dag på sensommaren år 1636, när allt tillgreps för att godtgöra de lidna förlusterna i Tyskland, att kronans fogde med två rättare infann sig på Nyby gård för att utkräfva spannmål för de nya truppernas utrustning och hästar för trossen, hästar för kavalleriet.

Thomas Kask hade en ung hemfödd hingst på fjärde året, Pilen benämnd, ett ståtligt djur, som redan ansågs för ortens snabbaste trafvare och väckte grannarnes afund. Bonden på Nyby förplägade fogden, stack ett par dalrar i hans hand och visade honom till Kaskas torp. Där gjordes kort beslag. Pilen anammades mot ett kvitto, som i dessa tider betydde ingenting, och fördes till Nyby för att därifrån sändas med andra hästar till mönstringsplatsen i Lojo.

Men nu var Pilen, alltifrån sin första lyckliga barndom som föl, en förklarad gunstling till den tioårige Bennu, som mäster Sigfrid kallat Ben-Oni, smärtans son. Desse två voro oskiljaktige. Bennu hade fått förtroendet att ensam vattna och fodra Pilen; Bennu hade varit den förste ryttaren på Pilens rygg, så snart denne förmådde bära hans lilla lätta person, och Pilen lydde i blinken Bennus hvissling. Gossen råkade i förtviflan,

när han vid återkomsten från sina snaror i skogen fann Pilen borttröfvad.

Fosterföräldrarna höllo råd om hästen och barnen. Dordej sade:

— Jag vånne vi blefve af med Bennu, den olyckspojken. Thomas, du håller honom för mer än dina egna barn, du låter honom göra allt hvad honom lyster. Si så förträffligt arger han åter kan vara! Sanna mina ord, Bennu är ett tattarebarn, han skall bringa ofärd i torpet!

Thomas svarade:

— Är han ett tattarebarn, så är Hagar det ock, men henne vill du inte mista för tjugu ungnöt.

— Tala inte om Hagar! Hon är ett lyckobarn, maken får du söka i tre kyrksocknar. Läser hon inte redan i bok bättre än jag? Är hon inte den flinkaste i sömnad och alla husliga sysslor? Får hon inte makt med Sigfrida och alla de andra, bättre än du och jag? Hvart skulle jag taga vägen med de många barnen, om jag ej hade Hagar? Ha vi ej råd att föda dem alla, så låt oss skicka Bennu till Gerknäs, efter herr Åke lofvat oss det, men si Hagar behålla vi. Jag tänker herr Jöns minns icke mer af flickan, än hans jagthund minns det lingon han trampat i fjol på räfjagt i skogen.

— Jaså, sade Thomas saktmodigt, är nu tiden kommen, att också vi skola kifvas? Behåll Hagar, jag håller Bennu! Får gå, han är oregerlig, får gå, han gör dumheter, men krut är i pojken, lita du på en krigsmans ord! Pilen? Ja, »ota hännestä kiinni», tag fast honom i svansen, bruka finnarne säga. Sörjer icke Bennu kräket, som hade det varit hans egen hundvalp? Det där förstår jag. Märk huru pojkbytingen piskar i argheten brunnshinken med sitt hasselspö, som hade han

för sig fogdens breda rygg! Sådant fängkrut! Jag ville icke vara i fogdens ställe, om *han* vore brunnshinken.

Föremålen för denna rådplägning, de båda fosterbarnen, stodo vid brunnen, omgifna af torpets legitima afkomlingar. Pilens bortröfvande var dagens stora tilldragelse, och Bennu, som låtit sin första vrede rasa mot den toma spiltan i stallet, stod nu på gården, ursinnigt piskande hvad han först kom öfver, som råkade vara brunnen.

Han såg käck ut, det lilla spensliga brushufvudet, smärt som en rönntelning, vig som en ekorre, blixtrande bruna ögon, svart hår, glödande kinder och hela pysen mest lik en raket, som icke fått makt att stiga i höjden, men uttömmer sina sprakande gnistor i gröna gräset.

Tommu, tre år äldre och mer än hufvudet högre, understod sig att skratta. I blinken sprang Bennu mot honom och lät sitt hasselspö utan hejd hagla ned öfver fosterbroderns hufvud och rygg.

Sigfrida började gråta. Hagar kastade sig emellan och mottog de rapp, som ämnades Tommu.

— Är du karl du, som slår oskyldiga? Slå fogden!

Och systern såg på honom med sina stora ögon, lika mörkbruna och lika blixtrande som hans egna. De voro, med sina ännu ej fyllda tio år, så lika hvarandra, att ingenting annat än könet och dräkten skilde dem åt — två vackra bär, sprungna ur samma kvist, två fattiga, förgätna ranunkler, vuxna ur samma rot på heden. Måhända var systern en tvärhand längre, och hennes bestämda hållning röjde tidigare utvecklade själsgåfvor.

— Fogden? upprepade Bennu.

— Ja, svarade Hagar. Han är med sina hästar i Nyby.

Bennu betänkte sig några ögonblick, flög Tommu om halsen, snyftade ett: förlåt! och tog därpå till flykten, allt hvad hans lätta ben förmådde — barfota, barhufvad, med det enda nödvändiga plagg, utom skjortan, hvilket en ung man om tio år icke skickligt kan umbära ens i skogen, därifrån Bennu kommit.

Barnen sågo förundrade efter honom.

— Jag går med! ropade Tommu, medan hans kind ännu bar ett rödt märke af hasselspöet. — Bennu springer till Nyby att gifva fogden stryk.

Hagar följde honom.

Det var endast några stenkast till Nyby gård. När Bennu nalkades gården, såg han hästarna beta i hagen, medan fogden rastade. Bennu förändrade plan. Han satte två fingrar till läpparna och hvisslade två gånger. Vid första hvisslingen upplyfte Pilen sitt stolta hufvud och lyssnade. Vid den andra sträckte han i galopp öfver hagen, flöjde öfver gärdet och stod inom mindre än tre minuter muntert fnysande vid gossens sida. Bennu förstod, att Pilen endast kunde räddas genom en snabb flykt, lika godt hvart, klef på en sten och satt snart, med ögonen strålande af förtjusning, på favoritens rygg. Han red till landsvägen, en ridt så god som en annan, utan mössa och skor, utan betsel, tyglar, sadel och sporrar. Det var mer än ett nöje, det var seger, det var triumf!

Hagar och Tommu sågo den lille ryttaren spränga på landsvägen västerut. Icke många minuter därefter sågo de fogdens två rättare skyndsamt rida samma väg, och desse två voro bättre munderade, utom att de därtill voro beväpnade.

— De taga honom, de slå ihjäl honom! ropade Tommu och sprang till föräldrarna med budskap om faran.

— Ingen hinner upp Pilen! tröstade honom Hagar, nästan lika förtjust som brodern, och knep hop sina läppar till en hvissling, som liknade Bennus.

Huru nu denna jagt skulle hafva aflupit, är, oaktadt Pilens snabbhet, ej lätt att gissa, då häst och ryttare gjorde utan mål sin första utflygt i världen. Men Bennu hade icke hunnit långt, innan han på landsvägen mötte en västerifrån kommande talrik skara af vagnar och ryttare i långsam tågordning. Bennu klappade sin Pil på halsen — enda medlet att styra honom — och sprängde i pinkarrier inåt sveden på sidan om vägen. En sats, och Pilen snafvade med frambenen öfver en stubbe; hans manhaftige ryttare gled öfver hästens hals ned på sveden.

Skaran på landsvägen förnam ett kommando och gjorde halt.

— Hvad är det för en byting, som rider en sådan häst lytt öfver stubbarna?

Åter var det ingen ringare person än numera fältmarskalken herr Åke Tott, stadd på en af sina vanliga resor att jaga vid Gerknäs. År och blessyrer hade omsider tvungit den väldige herren att på längre resor åka i vagn. Men näst en tapper ryttare och ett godt svärdshugg kände herr Åke i denna världen ingenting beundransvärdare än en stolt trafvare sådan som Bennus Pil.

Gossen framfördes, röd af ridten, men oförfärad och trotsig. Han trodde sig fångad af fogdens folk. Herr Åke lät framleda hästen, som till all lycka befanns oskadad.

— Mina herrar — behagade fältmarskalken yttra till sina adeliga svenner — har någon sett en stoltare bog eller vackrare knäveck? Talen icke om de polska springarnes smäckrare ben; hagel i mitt kyller, de hålla icke ut hvad de där labbarna hålla! Hvad tron I det var för en som jag red vid Grebin? Finsk ras, mina herrar, ackurat som den där. Stålhandske red icke en bättre vid Breitenfeld. Det kan göras något af den där bondkampen, han måste bli min.

— Han är min, svarade lille Bennu.

Herr Åke mätte pojken från hufvud till fot, och den distansen var icke lång.

— Din? Och en sådan krabbsaltare skickar man ut att fördärfva en sådan häst! Hvad nu, pyssling? Rider du utan sadel och betsel?

Och fältmarskalken skrattade, såsom han icke skrattat, sedan han sist var i färd med Isolanis kroater.

Bennu stod svarslös vid detta jättelöje. Han stirrade med nyfiken beundran på de präktiga sadelmunderingarna.

— Af dig kan Lars Palikka göra en bra ryttare, när du fått ben till sadeln, återtog fältmarskalken i blidare ton och ruskade om den lille på ett sätt, som kom Bennus små skuldror att knaka. — Du kan följa till Gerknäs och blifva stallmästare åt min lille Klas. Hästen anammar jag, som fan tog Wallenstein.

— Pilen är fars och min häst, skrek Bennu, åter utom sig vid denna hotelse. — Fogden röfvade Pilen ifrån oss!

Vid dessa ord hade fogdens förföljande rättare uppnått de resande och kallades fram till fältmarskalken. De berättade händelsen: hästen hade tillhört Kaskas torp.

— Godt, sade herr Åke. Så är han kronans, och jag tager honom. — Man gjorde icke många omständigheter den tiden med en torpares häst.

Tåget fortsattes, och Bennu fick rida Pilen, som leddes i grimma af en bland ryttarne.

När man passerade Kaskas torp, sade Lars Palikka till sin herre:

— Det var här ers nåd för tio år sedan stod fadder åt tattarungarne.

Herr Åke hade längesedan glömt denna obetydliga tilldragelse. Han skulle ej heller nu hafva fäst sig därvid, om han ej ihågkommit herr Jöns Kurck, med hvilken han mången gång varit i delo.

— Tattarungarne! upprepade han. Fråga pojken där, huru gammal han är!

— Nio år, rapporterade stallmästaren.

— Det slår in. På tionde året. Kunde se det på korpgluggarna. Men där är ryttarefart i den slyngeln, han må vara min gudson.

— Det var där jag såg den döda, hans mor, som jag sett engång förr, dristade stallmästaren tillägga med en gunstlings obesvärade sätt. — Nu minns jag hvar jag sett henne. Det var vintern förut i Marienburg, kort efter dusten vid Wallhof, där ers nåd med ett hugg klöf polacken från stormhatten till sadelbommen. Salig kungen skulle till Stockholm, där var gästabud före afresan. Så kommo förnäma fruar och jungfrur från Riga. En var helt ung och fager under ögonen, hon blänkte som ett solsken af ädelstenar från håret till skärpet. Ers nåd, det var den döda i torpet... det var tiggerskan!

Herr Åke skrattade.

— Det där kan du berätta en regnig höstnatt vid bivuaken och fältflaskan. Huru många remmare tömde du med dina stallbröder vid konungens gästabud?

— Två, svarade Lars Palikka lugnt. Och resan fortsattes till Gerknäs.

---

4. I Karis prästgård.

Hvad behöfver hon veta?

Tullnären Lydik Larsson hade ej mindre än de höge herrarne haft mycket annat att tänka på än fattiga barn i ett aflägset torp. Han hade haft trassel af alla slag, sedan det stora kriget i Tyskland begynt uppsluka alla slags varor och lägga embargo på skeppen för nödig transport. Holländarne hade blifvit oregerlige, sedan konungen vunnit nya stora kuststräckor vid Östersjön och gjort intrång i deras indräktiga handel på Danzig. Kom så därtill att Lydik Larsson åtagit sig betydande leveranser till kronan, hvilka, på samma gång de fyllde hans penningpung och ökade hans anseende som affärsman, inkvarterade en hel myrstack af nya bekymmer i hans förslagna hufvud.

Nu hade han varit på resa till Ekenäs i ändamål att uppköpa humle för kronans räkning. Soldaten, som slogs så tappert, förtjenade ock att stundom få muntra sig med en remmare öl. Men förrådet af humle var medtaget i Ekenäs, och tullnären begaf sig, på återresan, till prästgårdarna för att där ifylla hvad han behöfde för leveransen.

Så hände sig, att Lydik Larsson, sommaren efter den tilldragelse, som förändrade lille Bennus öde, inträdde i den stora stugan på Karis prästgård och fann kyrkoherden Petrus Mathiæ Tavia i tal med en bondkvinna, som åtföljdes af en liten flicka.

— Hvad är det ni säger, mor Dordej? frågade med rynkad panna själasörjaren, som just den dagen råkade vara öfverlupen af ostar och sommarsmör från alla sina rökar. — Hvad är det ni säger? Böcker? Hvad skall ni göra med böcker?

— Det är för flickan, vördige far, svarade torparhustrun. Hon ligger öfver mig dag och natt, att jag skall låna henne böcker från prästgården, för vördige far kan väl förstå, att fattigt folk ej har råd att bestå sig så dyr lärdom.

— Gif henne katekesen!

— Den kan hon utantill från perm till perm. Vördig far minns nog läsförhöret.

— Så gif henne psalmboken!

— Den kan hon också utantill. När jag sjunger i kyrkan och hon sitter bredvid mig i bänken, minns hon hvar vers och på hvilken sida den står.

— Så gif henne bibeln, om ni har någon bibel! Jag tänker, att där har hon och vi alla nog att begrunda för alla våra lifsdagar.

— Vördig far har rätt, det har jag många gånger sagt henne. Men si Hagar är en sådan en, att hon aldrig får nog. Hon har läst igenom hela den heliga skrift, efter vi ju lade oss till den välsignade boken, som vördig far minns, med barnens underhållspenningar. Hvart präntadt ord minns hon där, Mose och alla profeterna, för hon började läsa af sig själf, när hon var fem år gammal. När jag sade till henne: det där är A,

visste hon redan alla stafvarna. Tröste mig, om vintern läser hon vid brasan och pärtstickorna; sommartid, när jag vaknar, sitter hon återigen vid sin bok. Hvad i all världen skall jag göra med barnet? När hon har läst något, vill hon också ha uttolkning på det, efter där ju är mycket som går öfver mitt och hennes förstånd. Och så har jag tänkt, att det skulle vara nyttigt för henne, om hon får låna af vördige far sådana kristliga böcker, som lära ett rätt förstånd af skriften.

— Hör nu hvad jag säger, mor Dordej; ni ser ju, att folk väntar på mig, jag har ingen tid med dårskaper nu. En sådan lystnad att veta rätta förståndet af allting är af ondo. Vore barnet en pojke, skulle jag råda er att skicka honom till skolan i Helsingfors, om ni har råd, och har ni ej råd, så skulle ni göra honom till en ärlig gårdsdräng, det kan vara godt nog och för godt, efter jag hör, att de där barnen sägas vara tattareungar. Men eftersom barnet är en flicka, så är hennes lystnad efter rätta förståndet ingenting annat än ormens svek i paradiset vid kunskapens träd. Ni minns, att jag predikade i våras om syndafallet. Skäms icke en sådan fattig stackare, och därtill en flicka, att vilja lära skriftens förstånd? Gif henne ris och icke böcker! Hvad behöfver hon veta? Lär henne sköta korna, baka bröd och skura golf, det är för henne lärdom nog.

— Men vördig far, det kan hon allt, bättre än någon vid hennes ålder! invände Dordej halfgråtande. Hon är så skicklig nu redan och trägen i sysslorna, att det hon läser, det listar hon sig i löndom till på mellanstunderna och på söndagarna. Vördig far skulle nu vara så beskedlig och låna henne någon kristlig postilla, som vördig far icke själfver eftertraktar till att predika ur; det kan, Gud hjälpe mig, inte vara af ondo.

Petrus Tavia betraktade den lilla läshungriga flickan, som stod där röd af blygsel med nedslagna ögon, uppfångande hvarje omildt ord från hans läppar.

— Jaså, sade han, är det du, som läst genom hela bibeln? Nå, säg mig, hvad var det, som Israels folk kallade ett *klangår?*

— I tredje Mose bok, 25:te kapitlet, 11:te versen, står: »Ty det femtionde året är edert klangår.»

Kyrkoherden uppslog sin bibel, ty han mindes icke versen, och fann svaret riktigt. Den vördige mannen blinkade och fortsatte:

— Nå, efter du minnes så bra, kan du berätta för mig, hvilka judar hemkommo med Serubbabel från babyloniska fångenskapen?

— Det står i Nehemia bok, 7:de kapitlet, 7:de och ända till 64:de versen: Jesua, Nehemia, Asaria, Raamja, Nahamani, Mordechai, Bilsan, Misperet, Bigvaj, Nehum, Baana...

— Håll, det är nog! Jag märker, att du reder dig skäligen bra. Det där, kära barn, är godt minne, det är ännu långt ifrån godt förstånd.

— Vördig far har alldeles rätt, inföll Dordej, det är det jag har sagt henne. Men då svarar hon, att just därför vill hon lära ett godt förstånd.

Nu förlorade kyrkoherden tålamodet.

— Och jag har sagt eder, att sådan lystnad hos kvinnfolk är djäfvulens påfund. En kvinna skall tjena, vara sin man underdånig och uppföda sina barn i tukt och förmaning. En kvinna skall vara Sara och icke Eva. Minns det, farväl!

Dordej gick bedröfvad med oförrättadt ärende. Vid dörren stod tullnären och hviskade till henne:

— Vänta mig vid grinden, jag vill tala med er!

Lydik Larsson frambar det ärende som fört honom till prästgården. Han fick höra åtskilligt tal om de dåliga tiderna, krig och missväxt. Men Karis råkade vara välsignadt med goda humlegårdar, och tjugu säckar fylldes för tullnärens räkning. Hela denna nejd exporterade humle, för hvilken Ekenäs var den förnämsta marknaden.

Vid grinden väntade Dordej och flickan. Tullnären hade igenkänt henne, hört samtalet och förnummit en obestämd känsla af försummad pligt, när han erinrade sig, att han, jämte de höge herrarne, stått fadder åt nattens barn. Man hade då ännu icke lärt sig att taga denna väntjenst mot värnlösa så lätt som i våra dagar.

Han erfor nu barnens korta lefnadshistoria. Pilens bortröfvande och Bennus försvinnande hade varit en märkedag i torpets enformiga lif. Sedan fogdens rättare på Nyby redogjort för sin jagt efter rymmaren, hade Thomas Kask med sin äldste son begifvit sig till Gerknäs att återbörda pojke och häst. Han hade lika så gärna kunnat bedja en stenmur om rättvisa. Hemma som borta lefde herr Åke i fält, och i fält anammas ett byte utan appell. Torparen hade hardt när bekommit sitt svar af stallmästarens ridspö, förrän det uppdagades, att han tjent som ryttare under Evert Horn, hvilken var allas, äfven Torsten Stålhandskes, äfven Åke Totts herre och mästare. Att afstå Pilen kom icke i fråga; kungen själf, om han lefvat (och här saluterade herr Åke af gammal vana) skulle ej dristat röra en häst i Gerknäs stall; men efter Thomas Kask varit Evert Horns ryttare, skulle han i utbyte mot Pilen få välja åt sig den bästa arbetshästen i stallet.

— Huru många trosshästar ha vi, Lars Palikka?

— Angår mig icke, ers nåd; fogden sköter om jordbruksskräpet. Det vet jag, att här på Gerknäs ha

vi trettiosex hästar, munderade för skvadronen, tjugufyra på Lavila, tjugufyra på Ekolsund.

— Godt, Palikka. Låt karlen här få en trosshäst, med eller utan spatten. Pojken behåller jag; han får rida in Pilen, jag har låtit spänna korta stigbyglar åt hans spinkiga ben. Är han icke min gudson? Och har han icke redan lärt min Klas att klifva på hans axlar i sadeln?

Dordej suckade, när hon för tullnären beskref denna viktiga tilldragelse, då hennes Thomas fick en kasserad, gammal slöhofvad ridhäst i utbyte mot Pilen.

— Gossen stackare är nu herr Åkes. Vildsinter var han förr, skengalen blir han på Gerknäs med de ogudaktige ryttarne. Thomas hade ondt af att mista Pilen, men si han skulle därtill ha gifvit Blacken med, om herr Åke låtit honom behålla Bennu.

Tullnären åhörde tålmodigt den långa berättelsen och frågade hvad Dordej nu ämnade företaga med Hagar.

— Hvad fattigt folk företager med ännu fattigare. Arbeta för lifvet och mager kost. Frysa behöfver hon icke, och om någon skall svälta, blir det jag.

— Flickan vill läsa?

Dordej strök sin högra flata hand mot den vänstra med en åtbörd af förakt.

— Ni hörde hvad vördig far sade. Hvad skall en flickunge göra med skriftens rätta förstånd? Hvad behöfver hon veta?

— Det kan allt vara skäl i sådant, Dordej, eftersom lärda böcker äro skrifna för manfolk. Men Hagar är ej som andra barn. Hörde jag icke själf huru hon svarade vördige far, så att håren reste sig? Han skulle ju hålla god min för värdigheten, men jag såg, att det klack i honom.

— Nå hvad sedan? Mycket regn faller i sjön, mycket solsken värmer upp hälleberget. Det skall vara penningar till lärdom, och sedan, kan jag hjälpa, att Hagar är flickebarn? Hon får tjena som piga på Nyby. Kanske blir hon, som jag, en torpares hustru. Värm upp hälleberget!

— Vet ni, Dordej, hvad mäster Sigfrid sade den natten, då barnen kommo till världen? Han sade, att barn af den natten få stora gåfvor. Det likar sig rätt för Hagar, Dordej. Där är intet hälleberg, som ni säger, där är den bördigaste åkerjord, som någonsin väntat plogen och sädeskornet. Skicka flickan i skola!

Åter gjorde Dordej sin åtbörd med flata handen.

— Skola? En tattareunge i skola! Ni har kanske hört, att barnen ha sådant rykte om sig. Vet jag det? Gud vet det. Underligt var det. Kanske har modern varit fattigt folks barn, som andra, men råkat ut för en bof... Skola! Och *hvar* vet ni en skola för flickebarn, om inte för katekesen och läsförhöret?

Anmärkningen var ovedersäglig. I hela Finland funnos, utom klockareskolorna för innanläsning och katekes, endast fyra eller fem lärda skolor, och alla dessa för gossar. Långt efter Hagars och Dordejs tid hade fäderneslandet intet annat svar på vetandets törst i ett kvinnohjärta än det urgamla, järnhårda, obevekliga: hvad behöfver *hon* veta?

Lika svarslös stod tullnären Lydik Larsson. Han betraktade den elfvaåriga flickan, som satt sig på dikeskanten vid vägen och plockade sönder en ängsnejlika, vuxen vid gärdet. Hon undersökte roten, stjälken, bladen och blomkalken så uppmärksamt, som ville hon utgrunda plantans byggnad. Hon skulle kallats ett vackert barn — så kloka, bruna ögon, så fint bildade drag, så svart

hår i två långa flätor — om icke den tunna kjolen varit så snäf, de bara armarna så tattarlikt bruna. Tullnären försporde åter en ovan känsla i sitt affärsmannahjärta. Han var änkling, barnlös och rik. Om han skulle upptaga denna fattiga värnlösa, så ovanligt begåfvade flicka som sin? Var icke äfven han en gudfar för nattens barn?

Men Lydik Larsson var en försiktig man; han ville icke köpa grisen i säcken.

— Dordej, sade han, säg mig uppriktigt hvad ni tycker om flickan! Jag menar ej hennes förståndsgåfvor, jag menar hjärtelaget. Hurudan är hon?

Dordej gjorde en af dessa okonstlade gester, som brukas i hennes stånd; hon snöt sig med fingrarna, plirade småslugt på den frågande och svarade:

— Som folket är mest.

— Hvad vill det säga? Visar hon odygder? Är hon styfsint, olydig, uppstudsig? Ljuger hon, Dordej? Är hon falsk? Är hon lat i arbetet? Aldrig kan jag tro, att hon snattar?

Dordej skrattade.

— Ser hon ut att snatta? Om hon hade lof att bortgifva sin slitna sko eller sin lappade kjol, skulle hon kläda dem af sig, när hon ser en annan gå oklädd. Ljuga... latas? Hvar skulle hon lärt det? Inte i vår stuga. Lyda har hon lärt från att hon kunde krypa, men besvär har det kostat mig. Ena stunden är hon styfvare än en träsko, andra stunden mjukare än en lintott. Riset, ja, det är för Hagar och Bennu värre än glödhett järn. Det skulle ni se! När kvasten får släppa till sina kvistar för de andra barnen, ulfvar Hagar, som sved det på hennes egen rygg. Si jag vet hennes konster. Jag säger: »Nu skall du göra det eller det så bra, som ingen annan kan görat'.» Gör hon det inte? Jo si det

gör hon! Kantänka, ungen tycker om ros och berömmelse. Sinnelaget, det skiftar ofta om, men stormodigt skall det vara, det är inte lappdockor som duga åt Hagar, det skall vara det högsta berg och den finaste grannlåt, om det ock vore lysmaskar från ängen eller kattguld från kiselstenarna.

— Efter allt hvad ni säger, Dordej, är flickan oregerlig och gör eder omak. Jag tänker ni vore glad, om någon toge stackarn ifrån eder?

— Taga henne ifrån mig? *En* kunde göra det, och det är far hennes, om han lefver, men kommer han, må han akta sin rygg för kvastkäppen. Taga Hagar ifrån mig? Hvem skulle då göra mina sysslor och få makt med de ostyriga barnen? I somras hade Bennu fått dem med sig till mossen att plocka hjortron. Först sjönk han ned till öronen, så skulle Sigfrida hjälpa honom och sjönk till armarna. Tommu visste intet bättre råd än att springa en fjärdingsväg hem efter hjälp. Hvem drog upp dem? Hagar. Hon släpade fram en kullfallen björk. Hvad skulle *de två* drunkna! På dem biter hvarken eld eller vatten... Taga *henne* ifrån mig!

— Hvad säger ni om ett förslag, Dordej? Jag är ju flickans gudfar, jag tager Hagar på några veckor med mig till Turholm, kläder upp henne i nytt linne, kjol, tröja och skor, förskaffar henne de böcker ni förgäfves begärt låna af vördige far och hämtar henne tillbaka till allhelgona, när jag åter måste fram denna vägen förbi edert torp.

Dordej betraktade honom misstänksamt med ett par stora svartsjuka ögon.

— Jaså, ni vill taga henne, ni? Vet ni, att Thomas är barnets laglige förmyndare?

— Men ni får ju flickan tillbaka. Har ni henne så kär, som ni säger, Dordej, så måste ni unna barnet att se sig litet omkring. Betänk: kläder och böcker!

Ja, kläder och böcker, dessa två argument blefvo slutligen afgörande. Motvilligt gaf Dordej sitt samtycke under två förbehåll: fattigmans kläder och kristliga böcker! Dordej hade en dunkel aning om att icke allt pränt var af godo. Och Hagar följde med nyfikna barnögon sin nye beskyddare på besök till Turholm.

---

5. Turholm.

Får jag ej räkna himmelens trappor?

Det nuvarande Helsingfors, som vid början af denna berättelse var en öde bergsudde, omgifves på tre sidor af en stormig hafskust, öfversållad med öar. Den grå graniten, dess underlag, liknar en fattig mor, hvars enda rikedom består af kraftiga, glada, vackra barn. De äro hennes stolthet och förtjena att vara det. Ingenstädes framträder civilisationen behagligare för ögat, än där hon steg för steg eröfrat ödemarken. Lägg två och ett halft sekels kultur till trettioåra krigets tidehvarf, och naturens skaplynne är detsamma ännu i dag.

Den största och bäst odlade ön är Degerö. På dess nordvästra kust är Turholm, hvilket omtalas redan i Erik XIV:s dagar och anslogs efter Carl XI:s reduktion till kaptensboställe vid Nylands infanteri. I Johan III:s tid tillhörde Tulholm eller Tullholm, som det då kallades, borgmästaren i Helsingfors Lars Mickelsson och öfvergick efter honom med ett kungabref af den 20 Maj 1614 till hans son, tullnären i Helsingfors och Borgå Lydik Larsson, mot rusttjenst till kronan. Men naturen har här icke tänkt på krig, hon har tänkt på att brodera ett vackert mönster. Samla inom ett litet område den

älskvärdaste omväxling af berg, parker, fjärdar, vikar och uddar, som i vår tid omkransa Finlands nya hufvudstad, ställ vid sidan af Turholm dess grannar Jollas och Stansvik, och begär icke mer af en finsk skärgårdsidyll!

På Lydik Larssons tid var denna del af Degerö för det mesta en vildmark. Hafvet gick två och en half aln högre än nu, en lummig ekskog betäckte stränderna, medan barrskogen i sitt nordiska allvar rotade sig i bergsskrefvorna och här eller där en äng, ett åkerfält rödjat mark i de bördiga dalgångarna. En smal körväg ledde till Degerö gård; en stor, väl underhållen båtbrygga betjenade samfärdseln till sjöss och tjenstgjorde som tullstation för Helsingfors, emedan segelleden till gamla staden gick här förbi. Åbyggnaderna voro af enklaste byggnadsstil, men vittnade om vård och välstånd. Boningshuset af furu, beläget på den kulle i öster, som nu intages af drifhus och ladugård, inrymde stuga och två kamrar samt en folkstuga, som tillika var kök. Huset bestod sig icke allenast sex prydliga glasfönster, två rutor i höjden och två i bredden, utan äfven den sällsynta lyxen af ett tak belagdt med röda holländska tegel, som lyste långt ut på fjärden. En rödmålad förstugukvist, en grön gårdsplan, prydd af en väldig hundraårig ek, fruktträd och en liten kryddgård för odling af kål, timjam, persilja och lök gåfvo stället ett inbjudande utseende.

Lydik Larsson bodde i gamla Helsingfors, men tillbragte den vackra årstiden på sitt landtställe Turholm. Tullstationen vid hans egen brygga tillät honom sköta sin tjenst på samma gång som sitt sommarnöje.

Det var en stormig eftermiddag i början af Augusti, kort före mörkningen, då tullnären, uttråkad af sina

kunder vid bryggan, återvände till gården. Han kände sig ensam, den rike änklingen. Dag efter dag trillade silfverdalrarna ned i hans kassakista för att en annan dag åter vandra ut på förtjenst och återvända i fördubbladt sällskap. Deras klang hade länge varit hans enda musik, men det gafs stunder, då de förlorat sin tjusning och droppade ned i kistan med ett skrällande ljud, som tycktes begabba deras lycklige ägare. Han behöfde välljudet af en mänsklig stämma som icke mäklade med siffror och tullinlagor, en stämma som kunde värma hans hjärta, hvilket började att förtorka. Hvar finna en sådan hjärtelisa? Icke var det hushållerskan, beskedliga Lisbet Wolle, hvars hela varelse uppgick i matos och strumpstickor. Icke var det f. d. kusken, numera gårdsfogden Simon Berg, eller den snedögde tullskrifvaren Sjöholm, eller Turholms f. d. ryttare, Anders Hackspet, som numera botade gårdens hästar för kvarka i stället att bota moskoviten för snufva. Eller var det kanhända den fattige djäknen Petrus Luth, som gick på rote i bygderna och hedrades för sin lärdom med en plats vid husbondens sida öfverallt hvar han satt vid ett gästfritt bord? Nej, den rike Lydik Larsson behöfde någonting annat, han behöfde en värdinna i gården.

Det var kulet i stugan, vinden blåste in genom de otäta fönsterposterna. Tullnären frös. Han lät tända en brasa och satte sig i en grof, tung karmstol vid elden.

Skulle han gifta om sig? Han var ju en kry änkling om femtio år och kunde försörja en hustru. Lisbet styrde huset, och Lisbet var ärlig som rågmjölsgröt, men bakom Lisbet stod gårdsfogdens hustru, Priska, och tullnären misstänkte, att det var i Priskas hand som

den husliga styrelsens hemliga trådar sammanlöpte. Således ... hvar finna en passande hustru?

Rike Kedinghs dotter Agneta förde penningar med sig i boet. Hm ... penningar kunde aldrig regna för tätt, men det var icke dem han behöfde. Fattiga jungfrur funnos många ... Maria Bruse? ... Betty Luth, syster till djäknen? ... Han skulle icke få korgen. Men om de gifte sig med hans kassakista? Om de toge sig för att snegla på arfvet? Nej, hellre frysa ensam, ensam långleds och ensam dö.

Det började skymma. Dagern från fönstren stred allt mattare med eldskenet från den stora, halfrunda, öppna spishällen. Snart hade björkvedens fladdrande låga eröfrat salen och belyste med flämtande sken de massiva ekbänkarna, skänkskåpet, matbordet, tenntallrikarna på hyllan och det stora, af en holländare inköpta vägguret, som var så konstfärdigt inrättadt, att göken framträdde vid hvarje timslag och galade tiden. När göken galade åtta, inträdde jungfru Lisbet att duka aftonmåltiden.

— Hvar är Hagar? frågade tullnären.

Hagar hade nu bott två veckor på Turholm, ätit och sofvit med tjenstefolket, blifvit husvarm och uppklädd af Lisbet Wolle. Flickan hade varit så föga välkommen i huset, som ett fattigt påhänge vanligen är, men hon hade öfverträffat förväntan. Hon befanns flitig, lydig, läraktig och begåfvad med en förunderlig talang att göra sig omtyckt. Icke många dagar hade förgått, innan Lisbet Wolle skickade henne att plocka äpplen i trädgården; huspigan fann henne skicklig att mjölka korna; Anders Hackspet tog henne med sig att rykta hästarna. Endast fogdens hustru Priska misstänkte med afundens

skarpa blick en blifvande gunstling och därmed en farlig medtäflarinna.

När sysslorna voro undangjorda, flög Hagar ut kring berg och backar, ingen visste hvart. Hon hade ingen jämnårig lekkamrat, och ensamma barn få underliga infall.

— Hvar är Hagar? upprepade tullnären med högre röst, ty jungfru Lisbet var lomhörd.

Svaret lydde:

— Ute i backarna. Jag har ej sett henne, sedan hon var med Ulla i ladugården.

Lydik Larsson hade hittills haft föga tid att tänka på guddottern. Nu stod han upp, tog sin käpp och gick ut att uppsöka henne.

Det var redan halfmörkt. Han letade vid det stora djupa kalkbrottet, där ett barn kan falla och slå ihjäl sig i mörkret. Ingen Hagar. Han gick utåt körvägen och ropade flickan. Förgäfves. Slutligen, när han befann sig vid gränsen af sina utmarker, hörde han hennes röst och fann henne sjungande på det höga berg, som i sydväst reser sig på Turholmens mark mot Hållviken. Han igenkände en välbekant psalm:

I himmelen, i himmelen,
där är klarhet fin,
så att den klara solen
hon ej så klara skin,
som den klarhet i himmelen är,
som den klarhet i himmelen är,
när Herran Zebaot!

Utaf den klarhet i himmelen,
människan skina skall,
allt som den klara solen
vidt öfver stjärnor all,

änglomen fast mycket lik,
änglomen fast mycket lik,
för Herran Zebaot.

Af Turholmens nu med stor kostnad anlagda promenadvägar sågs vid denna tid och länge därefter intet spår. Tullnären klef pustande uppför en oländig gångstig till toppen af berget och fann Hagar på dess högsta klint, betraktande stjärnhimmelen, som skådade i det första höstmörkret ned öfver det oroliga hafvet. Kvällen var klar, men stormig. By efter by från den mörka Finska viken i söder kastade sig öfver de grå klippor, som sedan skulle bära det stolta namnet Sveaborg, fann dem vara oböjliga, öfverstänkte dem med skum, hvirflade öfver Kronbergs fjärd och trasslade in sig vid stränderna i furornas tofviga hår. Flickans gestalt aftecknade sig tydligt mot himmelen. Hennes kjol fladdrade för vinden; hennes långa svarta flätor hade befriat sig från sina band och blifvit en lek för stormen; sitt högra pekfinger hade hon utsträckt mot en stor okänd stjärna, som tycktes betrakta henne och kvarlämna i hennes ögon en sällsam återglans. Barngestalten på berget hade i mörkret, stjärnljuset, vindens hvinande och vågornas brus något så ensligt sorgset och så underligt trolskt, att tullnären tänkte på mäster Sigfrids planeter och nattens barn.

— Hvad gör du så sent i mörkret på bergen?

— Jag räknar stjärnorna.

— Räknar stjärnorna? Hvad är detta för dårskaper?

— Esaias säger, att Gud för höjdens här fram efter tal och kallar dem alla vid namn.

— Stackare, vill du göra hvad Gud gör?

— Å nej då. Men Amos säger, att Gud bygger sina trappor i himmelen. Får jag ej räkna himmelens trappor?

— Kom ned! Här blåser själen ut som ett ljus.

Och tullnären tänkte vid sig själf, att flickan var bara barnet. Endast ett okunnigt barn eller en stor kännare af himlakartan företager sig att räkna stjärnorna.

De åtföljdes på ojämna stigar till boningshuset. Den vanlige gästen, djäknen Petrus Luth, hade anländt — en af desse trådslitne, halfsvultne, alltid hungrige ynglingar, som för ett brödstycke kringvankade i bygderna, stundom så talrike och efterhängsne, att de blefvo en landsplåga. Man måste för hvarje skola anvisa hela socknar, där djäknarne hade rättighet att kringvandra; för Helsingfors sträckte sig distriktet ända till Hauho i höga Tavastland. Stormodige djäknar betraktade detta område som sitt hertigdöme, dem gifvet till plundring; andre inträdde med en psalm genom bondens olästa dörr och hade ett ben i beredskap att muta herrgårdens hund. Folket gaf hvad det förmådde. Hvarifrån skulle det annars få en präst på sin predikstol?

Ett vackert drag i folklynnet var, att ingen djäkne anmälde sig eller mottogs som tiggare. Unge Petrus Luth, en af de frimodige, men icke stormodige, satte sig obesvärad att dela aftonmåltiden.

Något rann Lydik Larsson plötsligt i hågen.

— Petrus, sade han, är du redobogen att göra mig en tjenst?

— Allt hvad i min makt står, svarade djäknen.

— Här är en fattig flicka i elfte året. Hon har godt minne och en besynnerlig lust att lära. Vill du läsa med flickan? Jag tänker, att du kunde behöfva en ny jacka.

Petrus kastade en blick på sin nötta vadmalsjacka, där högra armbågen snart skulle skåda dagens ljus, och svarade, att han ville pröfva på.

Hagar inkallades.

— Barn, sade hennes beskyddare, vill du lära dig räkna himmelens trappor?

Svaret blef en stum, glänsande blick, som ännu hade någonting kvar af stjärnan.

— Hvad vill du lära?

— Först himmelen, sedan jorden, svarade flickan med hela tvärsäkerheten hos den ålder, då man tror sig i stånd till allt, äfven att räkna stjärnorna.

Tullnären skrattade.

— Så, så, ingenting mer? Läsa och skrifva kan du, men hvad säger Petrus om räknekonsten?

Djäknen förmenade, att räknekonsten vore en stor lärdom för mången man, än mer för en flicka. Hagar skulle få börja med två gånger två.

— Får jag gå i skolan med gossarne? frågade flickan.

Tullnären upprepade Dordejs åtbörd med flata högra handen emot den vänstra. Djäknen svarade, att detta icke lät sig göra. I skolan lästes latin.

— Låt mig läsa latin!

— Du?

Och äfven ynglingens bleka, allvarsamma drag upplystes af ett godt smålöje, när han svarade:

— Det fanns verkligen en flicka, som läste latin, och icke allenast latin, utan äfven grekiska och mycket annat därtill. Hon var den enda i Sveriges rike, men hon var ock ett riksråds dotter. Hon hette Vendela Skytte.

— Blef hon mycket berömd?

— Öfver hela riket. Hon dog ung för åtta år sedan.

— Å så! Men hon blef ändå mycket berömd?

— Jag har hört sägas, anmärkte tullnären, att vår nådiga unga drottning äfven läser latin.

— *Hon* är drottning! svarade djäknen.

— Du hör det, Hagar! Hvarför är du icke en drottning eller till det minsta ett riksråds dotter? Men eftersom ingen vet hvad din far var, kan man ju tänka om honom hvad som helst. Antag, Petrus, att denna fattiga flickas far varit en kejsare, och lär henne läsa latin!

— Det kan jag icke, svarade djäknen rodnande.

— Hvarför kan du icke? Är du för högmodig öfver din lärdom för att nedlåta dig till en så ringa lärjunge?

— Nej, fader Lydik. Hvem är ringa, om icke jag? Hvem är fattig, och jag skulle anse mig vara för mer? Jag skall lära flickan räkna och hvad jag annat vet, men begär ej, att jag skall lära henne latin!

— Hvarför icke latin?

— För att — ynglingen tvekade på ordet, han nästan blygdes att utsäga det — för att hon är flicka.

— Det var en annan sak; se det hade jag åter glömt! Nej, barn, slå bort sådana griller; icke kläcker man örnar ur hönsägg! Det är platt oresonligt, att du vill läsa latin.

Djäknen var icke fullt ense med sig själf; han kände behof att gifva skäl för sitt afslag.

— Det är så, fader Lydik, utlät han sig, att änskönt en kvinna icke anses skapad för lärdom, kan ju hända, att Gud understundom gifver henne Vendela Skyttes förstånd, vare sig att hon födes i gemaket eller torpstugan. Om sådan stor hug till gagn leder, lämnar jag fuller osagdt. Där Gud gifver god jord, må såningsmannen icke säga: där är ett stenröse! Men latinska språket är kommet till sådant högt areställe som lärdomens modersmål och konungakrona, att det näppeligen får kastas på landsvägen för himmelens fåglar. Det är med det som med prästkragen: lag säger, att honom

kommer icke en kvinna vid. Och där någon af oss djäknar skulle få rykte om sig, att han lärt en flicka latin, där skulle all hans egen latin inte kunna förhindra, att han aktas såsom den där oskärat visdomens privilegium, ovärdig själf att bekläda ett lärdt ämbete. En vet jag, som törs och kan, men han har sina hakar.

— Väl icke *Cannabis?*

— Nå ja. Han bor på Hertonäs, några stenkast från Turholm. Han kan slå ihjäl en biskop med Ciceros långhandskar.

— En tokig skolmästare! Skäms du icke?

— Undskyll! Man måste ju vara galen för att lära en flicka latin. Låt mig veta när jag skall börja räkna med Hagar. Och tack för i dag! Jag önskar eder en rolig god natt, fader Lydik!

Djäknen begaf sig till en afplankad skrubb på vinden, där han var van att finna en dyna med rötofs och en kruka med vatten, som tillfredsställde hans måttliga anspråk på ett sofrum för natten. Hagar bortskickades, andra gången afvisad från lärdomens förgårdar. Hon skulle få räkna två gånger två. Det var för en flicka mycket nog. Hvad behöfde *hon* veta?

Tullnären måste le åt sig själf. En sådan lismerska! Hade ej denna trasunge från landsvägen redan två gånger förledt en praktisk man att inlåta sig på dåraktiga lärdomsgriller? En flicka gå i skola! Och kanske blifva präst!

Han tände sin lykta och företog den vanliga nattronden. Gården var tyst, all eld släckt, allt sof, allt var så som det skulle vara. Endast det sömnlösa hafvet fortfor att i vanmäktig vrede nagga strändernas klippor. Endast den okända, stora stjärnan, som lämnat någonting kvar i flickans ögon, fortfor att skåda ned på de ensliga

bergen. Lydik Larsson undrade, om detta himmelens tindrande ljus var Hagars stjärna, som mäster Sigfrid förutsagt. Ja, hvad allt utgrunda icke de lärde? Men hvad uträtta de därmed? Bärga de ens sitt dagliga bröd? Svälta, som djäknen, det är deras lott, när de ej därtill frysa, som mäster Sigfrid. Hvartill tjenar böckernas visdom? Det kan ingen så noga säga; något vördnadsvärdt är det. Och likväl! Hellre en brygga med grundliga tullintrader, än all världens lärdom med skrikande mage.

---

6. Cannabis.

Animus **har äfven en feminin form,**
som heter ***anima.***

Hagar hade börjat räkna för Petrus Luth och borrat sig genom *quatuor species,* förrän en annan ännu lärt tabulan. Läraren hade ämnat göra halt vid divisionen af hela tal såsom det högsta tänkbara mått för kvinnlig räknekonst, men om få dagar var gränsen öfversprungen och marschen fortsatt in på bråkens område. Här gick det framåt med samma hejdlösa fart. Oförväntadt befann man sig midt inne i *regula de tribus,* och så fortgick det vidare, vidare, till dess att den andfådde läraren slutligen måste bekänna sig hafva uppnått gränsen för sina aritmetiska kunskaper. Men hade Petrus Luth gifvit ett finger, så tog hans lärjunge hela handen. Steg för steg såg han sig inledd på nya kunskapsfält. Han uppritade kartor i sanden och invigde sin åhörarinna i elementerna af geografin. Nästa steg ledde till det lilla man då visste om naturens riken. Ett steg vidare, och man var inne i bibliska historien. Därifrån kom man till kejsar Augustus och Rom, därifrån till ytterkanten af metafysiken. Det gick som ett trolleri. Gåtans enkla lösning var den, att en djäkne i

högsta klassen af 1600-talets skola ej skulle fylla måttet för andra klassen i nittonde seklet, med undantag dock af latin och grekiska, där han kunde prata kull en nutidens professor. När den brydde unge läraren såg sitt eget kunskapsförråd taga ett hastigt slut och kände sig stå allt mera svarslös gent emot närgångna frågor, förklarade han sina lektioner afslutade.

Mellan ett begåfvadt barn och dess intresserade lärare uppstår snart en förtrolig vänskap. Djäknen och hans elev sutto under den gamla eken på Turholms gårdsplan. Hagar bröt kvistar från eken, ifyllde gåsört och lejontand, som växte på gården, band hop en krans, lade kransen kring djäknens bruna hatt, såg honom smilande i ögonen och sade honom med sin mest bevekande röst, som icke var alldeles fri från koketteri:

— Lär mig latin!

Petrus Luth tog till flykten med hastiga steg. Han litade ej på sin ståndaktighet. Denna efterhängsna snärta, ännu i den ålder när barn få ris, var oemotståndlig. Hvar hade hon lärt sig detta? Icke i Kaskas torp, än mindre i Turholms ladugård.

Tidigt på morgonen dagen efter hade Hagar fått lof att gå med Anders Hackspet att vittja fågelsnaror i skogen. Fångsten var lycklig, den gamle knekten råkade vara vid bästa lynne. Han bar, utom järparna, äfven en ståtlig tjäder, fallen med ära för hans säkra lod.

De satte sig att hvila på en kullfallen fura vid stranden och framtogo sitt medhafda matförråd, torrt bröd, jämte en träflaska fylld med mjölk. Den första septembersolen glittrade i det våta gräset och försilfrade ett sakta strömdrag i Hertonäs sund. Tusen brokiga svampar, årstidens barn, betäckte i yppig färgprakt skogsfruns mossgröna klädningsfållar.

— Anders, sade Hagar, hur har du fått ett så besynnerligt namn? Hackspet!

— Det skall vara *spett*, icke *spet*, svarade knekten med det lustiga grin, som stundom upplyste hans barkade fysionomi.

— Hvarför skall det vara *spett?*

— Det var nu där vid Moskva under herr Jakob. Nej, vid Troitska var det. Vi stodo fyra man till häst på utpost vid floden. Två skulle vakta, två rasta. Det var kallt, vi gjorde upp eld. Hade metat laxöringar. Ville steka dem. Brukade svärden som stekspett. Hack, sade korporal Bjugg, när har du sist tvättat din skjorta? I julas, sa' jag. Och nu är det snart Marie, sa' Bjugg. Vi tvätta våra skjortor, Hack, sa' han, så länge vi rasta. Godt, sa' jag, de torka vid elden... Vi stodo som Gud skapat oss, när två af Sapiehas kosacker kommo rännande emot oss. Bjugg till att varsko posten, jag fick de etterormarna öfver mig. Ryckte spettet ur elden, så hett det var, där satt en bränd fisk kvar på det. Ryggen fri mot en lind. Parerade spjuten med rödheta spettet. Svedde kosackernes skägg, så det fräste i dem... Si, till den dagen hette jag Hack, men sedan kallade skvadronen mig Hackspett.

Hagar skrattade. Hon hade velat se kosackernes svedda skägg!

— Men, sade hon, det finns andra underliga namn än Hackspett. *Cannabis*... hvad är han för en?

— Cambis? Han är en tassig karl på Hertonäs. Bor här vid sundet.

— Anders, här är en ekstock, låt oss ro öfver! Jag vill se *Cannabis*. Det sägs, att han slår ihjäl biskopar med latin.

— Nej, är han så grym? Det har någon ljugit på honom. De säga, att ibland är han klok, men så kommer det öfver honom, att han slår stenarna.

Det gick Anders Hackspet liksom alla, hvilka råkade inom Hagars trollkrets. Han stod ej emot. Han erinrade sig, att på Hertonäs bodde en utmärkt sadelmakare, och fuxen behöfde ny grimma. De rodde öfver det smala sundet med dess lilla klippö.

Hertonäs, en variant af det gamla namnet Hertugnäs, var ett af de många gods, som under Gustaf Vasa öfvergått från kyrkan till kronan. Vid tiden för denna berättelse ägdes gården af två bröder, Henrik och Thomas Lydikssöner Jägerhorn, som allodialsäteri om 1 $\frac{1}{8}$ mantal.

På stranden vid sundet låg ett fiskartorp, där man byggt en ny sjöbod för fiskredskapen. Den gamla förfallna boden stod ledig och uppläts till sommarbostad åt en utfattig, afsigkommen och sinnessjuk skolmästare, hvilken socknen inackorderat i kost och underhåll hos fiskarefolket. Hvad namn denne usling i tiden burit visste knappt någon mer, om icke prästen och kyrkoboken, men det spenamn, som skolpiltarne fordom gifvit honom, trotsade tiden. *Cannabis,* eller förkortadt Cambis, hette han numera i folkets mun — *Cannabis,* hampa, detta var inseglet på ett lif som hemfallit åt glömskans stora inkognito. Hvaraf han fått namnet var likaså obekant, ty af hampans sega trådar fanns intet kvar i denna trådslitna, söndersmulade tillvaro, om icke möjligen en seg lifstråd. Troligen hade skolmästaren engång trakasserat en pojke med deklinerandet af detta alldeles icke svårlösta latinska ord, och så hade det klibbat vid hans person för hela hans återstående lif.

Dörren till gamla sjöboden stod öppen och tillät en blick i eländets bostad. Ingen eldstad, intet husgeråd, intet fönster, endast en öppen glugg. Väggarna likasom öfverlimmade med fiskfjäll, golfvet betäckt med torkadt sjögräs. Gräset var ej från i går och tjenstgjorde som sänghalm. Här och där sågs en afrifven bokperm eller ett fläckadt enstaka blad af en bok fläkta för luftdraget, som strömmade in genom gluggen.

Vid stranden satt skolmästaren på en sten — ruinen af en lärd man, nedsjunken under nivån af den okunnigaste. Hans magra gestalt skyldes knapphändigt af trasor, hans långa, tofviga grå hår var en lekboll för vinden, hans bara fötter buro märken af hvassa stenar och törnbuskar. Likväl fanns någonting mänskligt kvar i denna aplika hamn. Han var en af desse stilla grubblare, hvilkas ande tär på sig själf, i brist på bränsle från världen därute. Nu begrundade han något som tycktes uppfylla honom med glädje och segervisshet.

— Ja, sade han vid sig själf, jag har funnit det. *Eureka!* Samma *paradigma!* Samma *syntaxis!* Samma *prosodia!* Det finnes icke mer än en deklination och en konjugation, men två *numeri,* förstår du, det komma vi icke ifrån. Du för dig och jag för mig, men båda tillsamman äro vi flera. Latin som grekiska, det är intet annat än munarter. Latinet från grekiskan, grekiskan från koptiskan, koptiskan från hebreiskan och så vidare, du förstår? Det finnes icke mer än ett språk — urspråket, det som var före Babels torn, och det har *jag* funnit!

Han lade tonvikt på detta *jag,* uppreste sig från stenen och stod där stridsfärdig mot alla vedersakare, i sin egen tanke ett föremål för världens beundran. Hemligheten af hans fall låg förborgad i detta *jag,* som brutit

så många starka andar i förgudningen af sig själfva. Ingen är så lärd, så stor, så upphöjd öfver människors vanliga mått, att icke en afgrund öppnar sig under hans fot i detta samma försåtliga, allt förtrampande, allt förnekande, gudatrotsande *jag*.

— Men — tillade *Cannabis*, i det han uppmärksamt betraktade en nätstolpe, som troligen skulle föreställa en solvisare — det är tid att vi börja skolan. Klassen intager sina platser. Ostiarie, huru många *absentes?*

Och han beväpnade sig hotande med en färla af rötofs, kastande en sträng blick på stenarna, alarna, enrisbuskarna, nätstolparna, hvilka stodo där talrika nog att föreställa en manstark klass.

I detsamma fick han sikte på Hagar, som förvånad betraktade honom, medan hennes följeslagare gått att uppsöka sadelmakaren. Fantomen försvunno, anblicken af en lefvande varelse, ett barn i skolåldern, återförde honom till besinning. Han for med handen öfver pannan, antog uppsynen af en välvillig lärare och frågade om Kajsa ville gå i skola hos honom.

Hagar var rädd, hon vågade icke svara.

— Så, så, sade *Cannabis* uppmuntrande, äst du ett flickebarn? *Taceat mulier* . . . Vi måste räkna två *genera: masculinum, femininum* och därtill *neutrum*. Men det hindrar oss ej att ha ett *commune*. *Scholaris* och *studens* äro *communis generis*. *Animus*, själen, har äfven en feminin form, som heter *anima*, lifvet. *Morte carent animæ*, lifsgnistorna kunna icke dö. Och om någon säger dig, Kajsa, att du ej får gå i skola för att du är en flicka, så svara dem, att icke allenast alla dygder, utan äfven så lärda ting som *scientia*, *eruditio*, *doctrina*, *facultas*, *humanitas*, *litteræ* och många andra äro *feminini generis*. Skola vi börja nu genast?

Den ur sin rot uppryckta anden, som förtärde sig själf, hade nu fått ett stycke bränsle utifrån. Detta nya skolbarn skrattade icke åt honom, som alla de öfriga, åt hvilka han erbjudit sin föraktade skola. Hon ingick på hans fixa idé, hon tog den för allvar, och detta gjorde honom lycklig.

Hagar betänkte sig. Läsa för honom? Om han icke vore så afskyvärdt trasig! Om han icke inbillade sig, att hon var en sten! Skolan var allt annat än inbjudande. Men det var dock en skola, och en latinskola! Om hon skulle försöka? Tullnären var borta på resor... Ensam tordes hon icke... Men om Anders Hackspet...

— Jag skall komma i morgon, svarade Hagar.

— Klockan sex! Det är bäst på morgonen. Jag är stundom så tung i hufvudet, de många pojkarne göra mig så mycken förtret. Har du böcker? Har du grammatika? *Eutropius? Cornelius Nepos?*

— Nej.

— Vänta litet! Du skall få låna af mig. Men tala ej om det! Förstår du? Tala ej om det!

Cannabis såg sig försiktigt omkring, gick till sin sjöbod, afröjde i ett hörn sjögräset, lyfte en lös stock i det otäta golfvet, framdrog därunder en halfmurken kista och valde därur två böcker, som han lämnade Hagar med ny förmaning om tystlåtenhet. Det var grammatikan och Eutropius. Den fattigaste bland fattige hade också en dold skatt, som han omsorgsfullt gömde för allas blickar. Det var hans kära gamla skolböcker.

Och nu hade han fått det som han i långa år efterlängtat, det som han så länge förgäfves sökt, en verklig elev, som kunde hvad dessa stenar och buskar icke kunde: höra, tala, förstå, lära. Den trasige stackarens

magra ansikte lyste af glädje. Han skulle uppbjuda all sin skolmästarekonst för att göra något af denna elev.

Frågan var blott, om icke stenar och buskar åter skulle tränga sig fram mellan mästaren och den lefvande, talbegåfvade lärjungen. Lyckligtvis hade han själf insett, att hans hufvud var klarast i tidiga morgonstunden.

Hagar lyckades öfvertyga sin Hackspet, att snarorna borde hvarje morgon efterses. Antingen de gåfvo fångst eller icke, låg alltid ekstocken tillreds vid sundet, och kort därefter hade skolmästaren sin elev vid sjöboden. Den eländigaste, den mest förtorkade, den af alla stoftets maskar förhärjade, af alla vandrares fot förtrampade grenen från kunskapens träd hade ännu bevarat ett grobart frö, som slog rot i ett annat, nästan lika skyddslöst, åt alla vindar prisgifvet människoväsen.

7. Sammansvärjning och möte.

Hufvud hade hon, det visste han mer än väl, men hade hon hjärta?

Det var långt lidet på sena hösten, när tullnären Lydik Larsson åter satt ensam vid den stora öppna spiseln i Turholms sal. Mörkret stirrade så nattsvart in genom rutorna, att det kunde skäras med knif; granveden i brasan sprakade som muskötskott; en skalbagge, som lefvat inkrupen under barken, drefs ut af lågorna och sökte sig, oroligt springande upp och ned längs vedträet, en utväg till flykt. Tullnären kände åter en änklings enslighet; än en gång öfvervägde han det brydsamma valet mellan en hustru eller en fosterdotter. Tiden var kommen att fatta beslut: han skulle i morgon inflytta till staden och därefter företaga en längre resa.

Betty Luth eller Hagar? En af de två.

Han räknade på fingrarna, den gamle räknemästaren. Betty såg icke oskaplig ut, var beskedlig och ärbar. Tjugufyra år var hon, han femtioett. Tjugusju år mellan sommar och höst, däri låg intet otänkbart. Men antag, att han, Lydik, lefde ännu i tolf år och Betty skulle blifva änka vid trettiosex år, så skulle hon gifta om sig,

och någon ung odåga skulle anamma det mödosamt hopsparade innehållet i tullnärens kassakista. Vidare — ty det fanns ett vidare, kanske flera — behöfde brodern, Petrus Luth, penningar för sina studier. Så funnos tre oförsörjda systrar, som skulle underhållas...

Hagar var snart elfva år, hon skulle tolf år härefter vara tjugutre. Fosterfadern skulle utse åt henne en bra man, en burgen man, som ej skulle tära på hennes hemgift. Och hon var kvick, hon var läraktig... maken till hufvud fick man söka. Nu, sedan hon lärt sig räkna, hade hon användts att summera tullspecialerna och på en timme hunnit med mera, än tullskrifvaren på tre. Voro de icke slarfvar, alla dessa snedögde, skrymtaktige lurifaxar till skrifvare? På Hagars siffror kunde man lita. Nå ja, barn var hon, späd som en ärtvinda, men lofvade hon ej att blifva vacker? Hennes bruna ögon och smekande röst kunde ingen emotstå. Låt henne blifva femton år, och hon skall styra huset som en prinsessa... Vågskålen tyngde så djupt för Hagar, att valet var nästan afgjordt.

Lisbet Wolle hade inträdt med sin vanliga syssla att duka aftonmåltiden. Hon såg ovanligt bekymmersam ut i dag. Hon bar någonting på sitt hjärta, men tullnären brydde sig ej om att fråga. Förmodligen var det åter en ko som sinat.

— Käre far, sade hushållerskan.

— Nå, hvad är det?

— Just ingenting. Jag ville fråga, om Hagar...

— Jaså. Är det åter ett loftal? Bra, Lisbet, jag tycker om flickan och ser gärna, att alla göra det.

— Det är inte allt guld, som glimmar.

— Så? Nå, hvad är det som glimmar i dag?

— Hon läser.

— Mycket bra. Det har hon förstånd till; därför har jag låtit henne läsa för Petrus Luth.

— Men hon läser mest hela dagen och stundom på nätterna. Hon läser underliga böcker, som ingen förstår, och försummar sysslorna.

— Måtta skall det vara med allt, Lisbet. Lägg för henne vissa timmar, hälften åt böckerna, hälften åt hushållet!

— Det är inte allt, käre far. Hon är ute alla morgnar med Anders i skogen. Skräddarens Margit har sett henne på Hertonäs hos den tokige skolmästaren.

Tullnären rörde skrattande om brasan, så att gnistorna flögo från granveden.

— Hos *Cannabis!* Se på ett sådant illmarigt stycke! Det är henne likt, det hade jag bort gissa, så snart hon engång fick lukt på latinet. Och Anders, den åsnan, följer henne rätt som en stallgumse. Det är ock likt henne, hon lindar eder alla om fingret.

— Inte mig, vill jag tro, invände Lisbet Wolle förnärmad. Det är ännu inte allt, käre far.

— Jaså. Det är ännu icke allt? Kanske företager hon sig att förhäxa gröten?

Lisbet började gråta.

— Att käre far kan tokas med så bedröfliga saker! Det måste ju gå en barmhärtig människa till sinnes att se ett barn uppväxa i stygga hedniska konster och mista sin fattiga själ. Är inte Cambis, eller hvad han må heta, besatt af djäfvulen? Håller han inte skola med albuskarna? Läser han ej katekesen med stenarna? Lita på, han får dem att svara, och det får Hagar med. Priska berättar, att när Hagar kommer i ladugården, se korna så underligt på henne. Hon tänker läsa katekesen med dem också, bakfram, det förstås.

— Hör nu, Lisbet, det där är enfaldigt prat. Jag skall tala med flickan om *Cannabis*. Han är tokig, som hvar man vet, och icke vill jag, att han skall förvrida hufvudet på vår flicka. Säg henne det!

— Men det är ännu inte allt, käre far. Ni har kanske hört, att hon är en tattarunge? Det sitter i blodet, det går inte ur henne, lita på det. Ingen vet hvems hon är och hvarifrån hon kommit. Simon Berg har berättat, att hon är hittad i snödrifvan, hon har fallit från mån. Hon kan bibeln och psalmboken utantill, men hvar vers bakvänd. Är något borta, så hittar hon det, och väntas främmande, säger hon: nu komma de! Si om detta inte är tattarekonster, vill jag aldrig koka en ärtsoppa mer. Och därför — hon hade svårt att få ordet fram — och därför kan käre far behålla Hagar, men jag vill tjena i ett kristeligt hus ... jag och Priska och hennes man och Lena och Ulla och Lisa ... och är det så, att flickan blir kvar, så måste vi alla uppsäga tjensten.

— Uppsäga tjensten? Hvad är detta för tokprat? Är flickan bortskämd, hvem har skämt bort henne, om icke ni? Hvem har klemat med henne och låtit henne få sin vilja i ditt och datt, som holländarne säga, om icke just ni, Lisbet, ni och alla de andra? Sickingen, edra skvallertaskor, ha ni icke beprisat henne som ett mönster för kloka ungar? Och när ni kammat henne om morgnarna, Lisbet, har ni icke inbillat henne, att hon är något slags Askunge, som en dag skall gå klädd i gyllenduk?

— Ja, snyftade Lisbet, det ha vi alla gjort, men si Priska säger, det är just den rätta tattarekonsten, som öfvergår alla andra, att vända folks ögon så, att det svart är blir hvitt och det fördömeligt är blir öfver all

måtta älskansvärdt! Det är rätt åt oss, käre far, för ni har varit en god husbonde, men si vi stå inte längre ut. Snart är allhelgona; vi lämna städseln tillbaka.

— Gå er väg, Lisbet, och sof på den dårskapen! Kalla hit Hagar! befallde tullnären strängt.

Det fanns likväl något i hushållerskans enfaldiga anklagelseakt, som bragte husbondens redan nästan afgjorda beslut att vackla. Han anade, att sammansvärjningens trådar utgått från fogdens hustru och gingo ut på att jaga från huset en rival om makten. Men han kunde icke dölja för sig, att ju de två barnens härkomst var ganska tvifvelaktig. Och därtill mäster Sigfrids spådomar! Skulle han, Lydik Larsson, upptaga i sitt ansedda, välordnade hus ett fosterbarn af så tvetydigt rykte och för hvars framtid siaren förutsagt så oberäkneliga, ja så hotande tilldragelser?

Hagar inträdde. Hon var blek, måhända af för mycken läsning vid så unga år. Hennes blick var skygg och frågande; man kunde nästan misstänka ett ondt samvete. Det förekom tullnären, som hade flickan sedan tre månader vuxit, magrat och mognat.

— Du har läst latin för *Cannabis?*

— Ja, Petrus ville icke mera läsa med mig.

— Jag har lofvat dig läsa för Petrus, men icke för *Cannabis.*

— Käre far har icke förbjudit det.

Tullnären betänkte sig. Hon hade rätt.

— Mycket som ej är förbjudet är ej därför tillåtet. Hvarför har du ej frågat mig?

— Käre far var bortrest.

— Hm ... jag kom ju tillbaka. Nå, det var väl bara hick och behej med den tokige karlen? Han lärde dig, som han lärde stenar och albuskar?

— Han gaf mig böcker och läxor. Han frågade och förklarade alla ord. Han var alltid klok från sex till nio på morgonen.

— Såå? Lärde du något?

— Grammatikan, *Eutropius* och *Cornelius*. Därefter gaf han mig *Virgilius*, som jag nu stafvar på. Käre far må tro, att Virgilius vet mer än en präst! Jag tycker om *Æneas*, han var en hjälte från det trojanska kriget.

Hon lyckades locka ett löje på den stränge domarens läppar. Lydik Larsson hyste, såsom de fleste olärde män, en till vidskepelse gränsande vördnad för lärdomen.

— Jaså, du har kommit in i trojanska kriget. Det var väl icke i går det. Sköto de ihjäl hvarandra med muskedundrar och stora kanoner?

— Nej, de kastade spjut.

— Aha, det var lansknektar. Nå, hvad togo de i tull för en tunna sill i Troja?

— Det står ej i boken.

Åter smålog den stränge domaren. Det är smickrande för en olärd att förbluffa den lärde med en snärjande fråga, som icke får svar.

— Nåväl, jag förlåter dig, barn, att du gifvit dig i krig utan min vetskap, men gör icke om det! *Cannabis* går i trasor, jag skall skicka till honom ett par stöflar och en vinterpäls. Vi flytta till staden i morgon, och om en vecka följer du mig tillbaka till Kaskas torp. Din fostermor väntar dig.

De stora bruna ögonen betraktade honom förvånade, men alldeles icke gladt öfverraskade. Hagar hade i öfverflödet på Turholm nästan förgätit det fattiga torpet.

— Får jag ej läsa mer för *Cannabis?* frågade hon.

— Vi få se nästa sommar. Skicka hans böcker tillbaka, jag skall förskaffa dig egna i staden.

Tullnären hade ändrat beslut. Han beundrade detta barn, han höll henne mera kär, sedan man velat jaga henne från huset. Men upptaga henne till sin, det vågade han icke ännu. Han ville betänka sig än ett år, och vågskålen började sjunka för Betty Luth.

Följande dag flyttade Turholms sommargäster med båt till det nära belägna gamla Helsingfors. Sammansvärjningen hade lyckats och misslyckats. Hagar skulle resa, men samtidigt fingo fogden Berg och hans hustru Priska sitt afsked ur tjensten.

För egen person gjorde tullnären en omväg och medtog Hagar. Han ägde ett tegelslageri på Estnäsudden, där nu det nya Helsingfors är beläget.

Halföns hårda berg, i vår tid så rikt öfverbyggda, voro en fullständig vildmark år 1637. Öde klipphällar, bevuxna med tät barrskog, som gick intill stränderna; en smal, djup hafsvik i öster och norr; öppna fjärdar, lika skogbevuxna klippöar, i söder och väster; en smal landtunga, sammanbindande halfön med fastlandet, utan spår af väg eller broar, sådan var nejden. När isen ej byggde broarna, skedde all samfärdsel med båt. Vid södra och norra hamnarna voro notvarp, som besöktes af kringboende fiskare. Sillen, då ännu allmän i Östersjön, innan dess portar förknappades vid Bälten och Öresund, höll sig ute i öppna hafvet och lämnade vikarna till disposition åt sin förkrympta afkomma, strömming och hvassbuk. Här och där sågs en nothängare eller ett båthus vid stranden. Hafvet gick upp till nuvarande Kaserntorget och strömmade genom nutidens esplanader till Tölö vik, hvarigenom allt område söder om detta sund var en kringfluten ö.

Lydik Larssons tegelslageri låg ungefär där finska senaten i våra dagar rest sitt palats. En tegelugn, en torklada, ett par låga boningshus, täckta med torf, se där palatsets föregångare! Lera hämtades från det kärr strax invid, där nu fyra eller fem våningars stenhus balansera på pålverk. En plats var afröjd ungefär till halfva Senatstorgets bredd, men där universitetet nu rest sina murar, hoppade ekorren muntert i granarnas grenar.

Tullnären hade ledsnat vid tegelbruket och stod i underhandling med en köpare. Han hade ej tid att vänta ett par hundra år på en bättre affär. Hagar medfördes för att beundra en jättegryta i bergsluttningen, där nu biblioteket anlagt *sin* jättegryta för seklernas lärdom. Tullnären tilltrodde Hagar numera allt, äfven lösningen af naturens gåtor. En sådan var jättegrytan: hon ansågs svarfvad af forntidens resar.

När båten landade vid bryggan, låg där en galeas, som lastade tegel. En bondkvinna satt på bryggan och stickade strumpa. Hon uppgaf ett rop af öfverraskning, och nästa ögonblick kramades Hagar så stadigt af Dordejs armar, att en hög rodnad uppsteg på barnets kinder.

— Si jag har dig ändå, jag har dig, min svalhöna, mitt smöröga, och du är inte bergtagen, du är inte såld åt den lede fienden! Så de kunnat ljuga på dig, det illgärdsfolket! När jag fick höra det af smeden, som var till Helsingestaden att köpa järn och träffade Simon Berg vid tullbryggan, sa' jag till Thomas: tvi mig, Thomas, sa' jag, det står jag aldrig ut med att höra sådant träffeligt tal om min flicka. Jag tager Tommu med mig och far till Helsingeland, här går en skuta i morgon dit med torsk och skall taga tegel från Lydikens bruk till barlast på hemresan. Si så hittade jag dig som ett aspfjun för vinden! Är du inte min egenhändiga

lintott, som jag skall spinna det finaste garn af? Är du inte min nattmara, otäcking du, som inte gifvit mig någon fred nu i femton veckor, sedan jag lät lista dig från mig? Och dig skulle jag lämna i Helsingland, landrymmerska, som flaxar från mor din med ... jaså, där är gudfar! Goder dag, Lydiken, jag såg eder inte strax. Bry han sig inte om mitt enfaldiga tal, nog vet jag han varit gifmilder som nyjäst öl. Barnet är ju klädt som en majstång. Sådan väf i den kjolen! Trolle mig, den är inte af Kaskas får, det är tyskull, det där. Och tröja med knappar! Riktiga kängor med remmar och herrfolks strumpor, halsduk och hufva! Fattiga knyte, hvar skall du få sådant på Kaskas? För si nu tar jag henne, Lydiken, som katten tog trastungen, det blir intet kraklamente om den saken.

Dordej fortfor under en ström af ord och känslor att nypa den bestörta flickan i alla fållar och veck. Hon ville äfven se linnet, det gick ej af för mindre, det måste framdragas under halsduken. Därefter följde granskning af föremålets person, hvilket skedde handgripligt därmed, att flickan togs i båda axlarna och uppställdes till mönstring.

— Så! Jaså! Litet vuxit och litet magrat. Inbilla mig inte, barn, att du svultit hos gudfar! Har du haft frossan, stackare? Har du läst? Du har läst, jag ser det på dig. Är det gudliga böcker, Lydiken? Ni lofvade barnet kläder som fattigt folk, och så kläder ni henne i tyskull. Äro edra böcker också af främmande får?

Samvetsfrågan blef obesvarad. Lydik Larsson hade tagit det ena liksom det andra tämligen lätt. Han omtalade sin afsikt att nästa vecka föra flickan tillbaka. Dordej kunde ju gästa några dagar i staden och följa dem åt.

— Tackar för husrum, i morgon seglar Hans Mickelsson, jag tager flickan med mig ombord. Det är inte att

sinka i denna årstiden. Far och ungarna vänta, Sigfrida räcker inte till allt, och Silfverblomma skall kalfva... Tommu, har du ej tagit Hagar i granna handen?

Tommu stöflade fram med uppsyn af en martyr och räckte Hagar den grofva handen. Hon mottog den utan ett ord. Modern, som märkte allt, märkte ej flickans förlägna tystnad under detta oväntade och hjärtliga möte, men tullnären frågade sig själf, om ej Dordej och hennes barn för mindre än fyra månader sedan varit för Hagar allt. Hufvud hade hon, det visste han mer än väl, men hade hon hjärta? Hon hans fosterdotter? Kanske var det klokast att icke förhasta sig.

Dagen därpå följde Hagar sin fostermor till Kaskas torp.

---

8. I grefvens tid.

Tiden var krigisk ända in i bakverken.

Läsare, ser du det fattiga torpet? Ja, det är lågt, mycket lågt och obemärkt. Låt en stormil eller en eldslåga plåna det ut från jordens yta och i nästa by skall man ej mera veta, att det ens funnits till. Folket därinne är lika obemärkt. Barnen? Hvem tänker på de tusen ljusgröna plantor, dem vandrarens fot förtrampar i vildmarken? Och de skola dock en dag blifva furor, om de få lefva, de skola blifva en högvuxen skog. Detta låga tak aftecknar sig mot en hög horisont, uppfylld af åskmoln. Dessa fattiga barn känna i sig ett stort tidehvarfs hjärta klappa. Gå dem icke liknöjd förbi; de ha engång andats och lefvat, såsom du själf!

Åren på 1630-talet gingo som en vält öfver mellersta Europa, krossande hvad där ännu återstod af välstånd och människolycka. Här i norden herskade ett lugn, som kunde förliknas vid dalens stillhet bakom bergen. Stormens dån förnams som en fjärran hörsägen, men han kräfde sin skatt af blod och trångmål. År efter år utsändes några tusen unge män i krigstjenst till Tyskland, och af tio som drogo dit återvände omsider en eller två, någre som krymplingar, andre betäckte med stolta ärr.

Landets must förrann i okända djup, man visste ej hvart. Man såg ingen fiende, men man sporde i luften hans hotande närvaro. Tyskland kände ju alla till namnet; alla hade hört talas om Weichseln, Elbe och Rhen; man begynte höra talas äfven om Donau. Invaliderne hemförde fältkartor i grofva träsnitt, där man fick läsa ortsnamnen för de berömdaste fältslagen, och höllo i byarna fria föredrag om sina segrar. Ännu låg allt detta någonstädes bortom himlaranden i morgontöcknen. Men en liten skymt af världen begynte småningom klarna bortåt södra sidan om Östersjön. Där fanns verkligen något annat än kejsaren och påfven i Rom, mot hvilkas illistiga anslag böner lästes i kyrkorna. Där funnos kristna människor, som ledo förtryck och hvilka man måste hjälpa, för att ej påfven och kejsaren skulle komma till oss och blifva oss öfvermäktiga. *Vi* måste hjälpa dem; hvem skulle annars göra det?

Riksdagsmännen återvände från Stockholm med mer eller mindre dunkla föreställningar om kardinalen i Frankrike och Europas jämvikt. *Vi* måste upprätthålla den. Så kommo rykten om segrar: *vi* hade segrat; rykten om nederlag: *vi* hade blödt. Öfverallt *vi*. Och dock sutto *vi* här i så ostörd ro, som skatter och utskrifningar tilläto. Ingen brist var på frågor och tårar; till båda funnos dagliga anledningar. Men rågen fortfor att växa på sveden, grytan fortfor att koka på elden, yxan fortfor att hugga i skogen, väfspolen hade icke saktat sin pilsnabba flygt mellan ränningens trådar. I det yttre syntes föga förändring, om ej här en förvildad åkerteg eller där en folktom, förfallen stuga, som förr sett kraftige män och fyllda brödspett under det sotiga taket. Förändringen var en inåtgående. Folket begynte, utan att veta huru, växa in i Europa.

Kriget var ingenting nytt, det hade nu utkräft sin blodskatt nästan utan afbrott i mer än sjuttio år. Men detta nya krig var ej som de förra mot moskoviten, polacken, dansken; mot dem hade man försvarat egna hemknutar; nu ville man försvara tro och frihet i hela världen. Detta lyfte ett litet folk. Häfdatecknarne må tvista, om trettioåra kriget var i sin rätta grund en kamp för herravälde eller en kamp för tro: det finska folket visste blott ett, att det stred för tron. Hvad angick herraväldet ett folk som aldrig gått ut på eröfringståg, aldrig ofredat sina grannar, sedan det själf fick kristen tro, aldrig rest sig, kämpat och blödt för annat än eget försvar?

Ett land, som fört krig mot fiender i sjuttio år och krig mot frosten så långt det mindes tillbaka, var icke bortskämdt af goda dagar. Det såg icke allestädes så ut som i det bördiga och jämförelsevis folkrika Nyland. Död var bondens barske beskyddare, nionde Carl; död var den store Gustaf II Adolf, som ordnat riket, förrän han drog ut att ordna Europa. I de stora, folktoma ödemarkerna herskade rofdjuren, i de aflägsna utkanterna adeln och fogdarne. Herrarne togo bondens arbete efter behag, redo öfver hans växande sved, körde ihjäl hans hästar och kastade honom i fängelse, när han vågade knota. Fogden tömde hans sädeslada, utmätte hans ladugård och fordrade om igen hvad han redan fått. Mönsterherren tog hans söner till ledet och utsände dragoner att fånga dem som lupit till skogs. Landshöfdingen hade vant sig att årligen få en silfverkanna af fogden; domaren betraktade partens utsträckta fingrar, och hvarje finger betydde en silfverdaler. Prästen, som ock skulle lefva, tog sedan hvad öfrigt fanns och svarade den höge herre, som tillsatte pastor, amen. Detta i

utkanterna, icke allestädes. Men präster funnos från yttersta dagens högra och vänstra sida: sådana som svulto med folket i försakande nit och sådana som uppträdde illa beskänkte i predikstolen eller hårluggades sig emellan och stämde hvarandra till rätta för grofva okväden.

Finland var fattigt på allt, utom på tappre krigare, lefvande kraft och brinnande tro. En öfverherde importerades från Sverige att ordna den halft förvildade kyrkan och grep in med sitt tidehvarfs hårdhändta kraft. I nio år hade Isak Rothovius rensopat västra Finlands altaren såsom med en skurtvage, när en statsman af första ordningen, Axel Oxenstjernas berömde medtäflare och motståndare, riksdrotset grefve Per Brahe, landsteg vid Åbo den 21 November 1637 såsom Finlands generalguvernör och i verkligheten såsom dess vicekonung. Hans tid har fått ärenamnet »grefvens tid» såsom motsats till en annan, illa beryktad grefvetid under Gustaf Vasas regering.

Fältmarskalken herr Åke Tott befann sig sommaren år 1638 på sin egendom Lavila i Euraåminne socken, när han förnam, att grefve Brahe, som under vintern gjort sin första ryktbara resa genom landet till Kexholm, ville företaga en ny, kortare utfärd från Åbo till Björneborg. Lavila gård låg strax till vänster om vägen, ej långt från Totts öfriga förläningsgods, Irjanti och Vuojoki. En så mäktig herre och gammal krigskamrat kunde ej obemärkt resa Lavila förbi, äfven om herr Åke ej haft en enskild och viktig anledning att bevisa grefven all den ärebetygelse som stod i hans makt.

Alltså befann sig herr Åke vid midsommar i Åbo för att inbjuda grefven med hans husfru till Lavila och på samma gång vidtaga nödiga förberedelser. Lavila var

det minst försedda af herr Åkes omväxlande tre residens. Ekolsund var det nyaste och ståtligaste, Gerknäs det förnämligaste som arfvegods och båda därtill ägande alla förmåner af en förtjusande natur. Lavila, med oansenliga byggnader och utsikten öfver enformiga åkerfält, kunde endast för sina goda jagtmarker förtjena uppmärksamhet. Ett jagtparti skulle således ingå i festens program.

Hvilken skada, att tiden ej medgaf öfverförandet från Ekolsund af de rådjur och dofhjortar, som där underhöllos för jägarnes kulor! Lavilas skogar kunde vintertid erbjuda en ringad björn samt lodjur och räfvar alla årstider, men sommartid fanns intet annat värdigt villebråd än dess elgar. Årstiden var så olämplig som möjligt för elgjagt. Hvad ville man göra? Af fruktan att elghjordarna glesnat under föregående årens skoningslösa jagter utsändes i god tid stallmästaren Lars Palikka med sitt folk att förvissa sig om de ståtliga djurens närvaro och, såvidt möjligt, bevaka de pass, genom hvilka de kunde förmodas flöja bort till aflägsnare, mera fredade skogsbygder.

Palikka med sina trettio man till häst fick ett mödosamt arbete. Elgarna hade på sommaren skingrat sig åt alla håll, åt Kumo, åt Säkylä, åt Yläne. Han skulle ej lyckats drifva tio af dessa skygga djur till den bestämda jagtmarken, om han ej medfört en pojke, som lärt sig att härma lätet af alla skogens invånare. Den lille spenslige pilten om tolf år var den oförvägnaste ryttaren af de trettio. Han banade sig väg genom kärr och snår, där ingen annan kom fram; han efterapade elghonans lockljud till hanen, moderns till ungarna och ungarnas till modern så förvillande likt, så genomträngande långt, att skogens stolta högdjur läto bedraga

sig och återvände åt Lavilas nejder, där de förnummo den falska signalen. På tredje dagen kunde stallmästaren rapportera, att han trodde sig säker om trettio elgar.

— Godt, sade fältmarskalken, i morgon gäller det. Jag antager, att sex äro stadiga i vår skog. En dukat för hvar elg, som vi fälla öfver sex, men fälla vi mindre än sex, må du akta din hals.

— Jag afstår guldet och repet åt Bennu, svarade stallmästaren torrt. Utan honom hade ers nåd fått sikta på kråkor.

Lavilas festdag grydde med mulen himmel, som så ofta i högsommaren bådar en solklar middag. Klockan tio, när tåget från Åbo närmade sig, skingrades molnen. Det var ett långt tåg af vagnar och ryttare. Per Brahe var ingen slösare, hans sparsamhet gick ofta i mångens tanke för långt, men när han uppträdde som magnat, förstod han att göra det. På vinterresan genom ödemarkerna till Kexholm följdes han icke af flera än som bekvämt kunde få natthärberge i ett rymligt pörte. På sommarresan till Björneborg eskorterades han af sextio ryttare, uppvaktades af tolf adlige pager, medförde en furstlig betjening samt därtill sin grefvinna, Kristina Katarina Stenbock, ledsagad af Åbotraktens talrika adel och flera andra inbjudna högställda gäster, hvaribland presidenten i hofrätten, herr Jöns Knutsson Kurck. Var Kurck förnäm, så var den nye generalguvernören ett hufvud högre, och underhöll Kurck ett hof i Åbo, så inristade Per Brahe i sina förfäders minnesvårdar på Visingsö: *»rexit», han regerade.*

Detta lysande tåg af mer än tvåhundra gäster mottogs vid Lavilas gränsegrind af fältmarskalken med en krigares enkelhet. Sjuklig och grånad i förtid vid sina fyrtio år, satt han till häst, ehuru plågad af gikt; han

behandlade gikten som han behandlat polackerne: vräk dem i diket, framåt! Till fots gick herr Åke numera med krokig rygg och släpande ben, men engång i sadeln, satt han ännu som gjuten i brons; här var han ännu den forna snöplogen. Unge herr Klas, hans son, nu åtta år gammal, red Pilen, sin favorithäst, och Pilen, dresserad i tidens bästa ryttareskola, kråmade sig under den lätta bördan, som hade han platt förgätit sin ringa härkomst från Kaskas torp. Lars Palikka med sex ryttare i gårdens bästa munderingar ledsagade fältmarskalken.

Brahe åkte med sin grefvinna i den tunga, med fyra hästar förspända och med gyllene grefvekronor öfversållade täckvagnen. Han var då i blomman af sin kraft, trettiofem år, högrest, kraftfull och blid, med det intagande uttryck af ädelhet, klokhet och mildhet, som målarens pensel och skulptörens mejsel bevarat åt eftervärlden. Det långa, benade håret föll i rika böljor ned öfver spetskragen, och resmanteln sammanhölls vid halsen af ett enkelt guldspänne. Grefvinnan var fyra år yngre, med Stenbockska släktens energiska, men behagliga drag. Hon följde modigt sin make på hans vida ödemarksresor i Finland.

Tåget höll stilla. Enligt hofsed skulle värden ha nedstigit af hästen för att kyssa grefvinnans hand, men herr Åke satt kvar. Aldrig hade ett pikstygn af gikten kommit mera olägligt. Den ceremoniösa välkomsthälsningen blef kort. Färden fortsattes under äreportar och fladdrande standar, begapad af halfva Euras befolkning som åskådare.

Alldeles utan äfventyr uppnåddes icke Lavila gård. Lille herr Klas befanns utomordentligt road att för detta lysande sällskap visa sin ryttarekonst och borrade

sina små sporrar så tappert i Pilens sidor, att den unga hästen, yster och ovan vid ett så talrikt följe, förlorade tålamodet. Hans ryttare lät honom dansa vid den grefliga vagnens sida, då olyckligtvis Pilen råkade i en obehaglig beröring med vagnshjulen och företog sig att skena framåt landsvägen på fältmarskalkens eget välkända sätt, utan förskoning för allt som hade armar och ben att förlora. Oreda uppstod, skrik hördes bland åskådarne. En af betjeningen blef kullriden och upptogs med ledbruten arm. Det var presidentens grant utstyrde hofmästare, Antonius Pape.

Lars Palikka fick en vink att eftersätta den skenande hästen. Då hördes en hvissling: Pilen stannade fnysande, skrapande sanden med högra framhofven. Åter en hvissling, och det skrämda djuret, ännu darrande i alla leder, lät taga sig utan motstånd. Bennu klappade favoriten på halsen och ledde honom fredligt vid tygeln. Men lille Klas gjorde invändningar:

— Släpp tygeln! Jag håller mig nog i sadeln, jag reder mig själf!

Bennu lydde icke befallningen och fick ett rapp af den lilles ridspö. Det gällde båda piltarnes ära inför en stor publik. Bennu fattade ridspöet, slungade det långt bort öfver gärdet och fortfor att leda Pilen vid tygeln. Utom sig af vrede och blygsel, hoppade lille Klas ur sadeln och anföll sin unge stallmästare med näfvar och naglar, till icke ringa förlustelse för de talrike åskådarne.

Gossen från Kaskas, fyra år äldre, hade förstånd nog att värja sig endast med armbågen som en sköld, men icke slughet nog att hålla god min. Lille Klas såg honom skratta med alla de kringstående och skrek med de åtta årens djupt sårade ärelystnad:

— Gå bort! Gå bort! Jag afskedar dig, du får icke mera vara min stallmästare!

Lars Palikka fattade utan vidare Pilens tygel och ledde honom till gården. Kanondunder och smattrande trumpeter begynte hälsa Finlands generalguvernör välkommen till Lavila gård. Ingen tänkte på två trätande pojkar.

Lavila hade sina skäl att stå klädt i bröllopsskrud, med praktfulla tält uppslagna på den rymliga gården. En hedersvakt af tolf dragoner och tjugufyra man Åbo läns infanteri mottog gästerne. Herr Åke klef med möda ur sadeln och räckte sin hand åt grefvinnan vid vagnssteget. Pager af Finlands äldsta adel höllo stigbyglarna. När gästerne infördes till boningsrummen för att ordna sin resdräkt, framburo andra pager silfverhandfaten.

Där fattades likväl något vid mottagandet; där fattades en värdinna på Lavila. Herr Åkes första husfru, Sigrid Bjelke, hade gått ur tiden för fyra år sedan, efter att hafva gifvit sin make tre söner, af hvilka endast en, lille Klas, lefde kvar. En i historien okänd gammal faster, fru Elin, tjenstgjorde för tillfället som husmoder i herr Åkes gård, men drog sig blygsamt tillbaka vid gästernes ankomst. Hon var en af de gammaldags fruar på landet, som aldrig lärt hofseder, talade dålig svenska och kunde uttrycka sitt hjärtas mening endast på sitt modersmål finskan.

Herr Åke hade nogsamt insett denna betänkliga brist i ett välordnadt hus och, trots sina krämpor, redan ett par år gått i trägna friaretankar. Ryktet visste berätta, att unga finska fröknar, hvilka på närmare håll sett den bistre änklingen krokna för sina krämpor, funnit honom mera passande för sadeln än för brud-

stolen och, utan respekt för hans hjälterykte, tilldelat honom en bleklagd korg. Men herr Åke var icke den som lät sig förskräcka. Han lyfte oförfärad sin blick till ett af de förnämsta partier i Sverige, till ingen mindre än den högättade, då tjuguåttaåriga Kristina Brahe, syster till grefve Per och för närvarande vårdarinna för dennes i Sverige kvarlämnade barn. Fröken Kristina var en äkta Brahedotter. I denna mäktiga släkt underordnades alltid hjärtat under statsklokhetens beräkningar, och alltså öfverlämnade hon åt sin broder att svara friaren. Grefve Per öfvervägde och fann fältmarskalken, herr Åke Henriksson Tott, med allt hans kungliga blod, något för lätt. En Brahedotter borde skrifva *rexit* äfven på sin mans förfäders grafvar. En Tott kunde väl åberopa Erik XIV och drottning Karin, men just om drottning Karins krona och legitima arfvingar hyste den svenska högadeln vissa betänkligheter.

Herr Åkes frieri till Kristina Brahe hade hängt på grefveläppar mer än ett år, när det nu på Lavila gällde att ställa magnat mot magnat. I rikedom stod Lavilas herre långt under herrn till Visingsborg och kunde ej ens mäta sig med herr Jöns Kurck till Laukko. Men något för något. Sparsamhet hörde ej till en krigares dygder.

Klockan var elfva, den vanliga middagstimmen. Tyngda af rätter, inväntade långa bord på gårdens gräsplan bordsbönens och psalmens slut. Mat och dryckesvaror beräknades icke för falska smuttare. Allt var stadigt, såsom det skulle vara för ett tidehvarf som grep Europa i kragen. Af herr Åke Totts middag finnes ej en sådan lång viktualielista kvar, som vi läsa från månget annat sextonhundratalets gästabud, men

köksmästaren från Stockholm hade ej sparat på tidens smak, som fordrade bastanta, starkt kryddade rätter. Drottningssoppan på gäddor serverades med hårdkokta äggulor, mandelbollar, lök och nejlikor. Oxsteken hade legat ett dygn i hvitt vin, försatt med citron, innan han fräste på spettet och frambars pepprad, starkt späckad, med champignoner och kapris. Äfven den kokta laxen var späckad med fläsk; tjädrarna, dufvorna, kapunerna, kokta i tolf timmar, inburos med öfverflödande garnityrer af timjam, johannislök, persilja, pomeranser, oliver och körsbär. Hemvuxna musseroner och på tråd torkade murklor garnerade fisk och stek. Vildpastejen af renkött och rapphöns fick icke saknas, ehuru man inväntade jagtens rikare byten. Desserter framburos af många slag, äfven syltade törnrosblad med smultronvin; andra viner runno i strömmar. Tiden var krigisk ända in i bakverken, som, med en smickrande anspelning, föreställde Würzburgs belägring år 1631, där samma kanonkula öfverhöljde konungen och grefve Brahe med grus.

Musik hade hämtats från Åbo. Tre hvitklädda morianer från Ekolsund betjenade grefven, grefvinnan och presidenten, en bakom hvarderas högkarmade stol. Två dvärgar från Tavastland iskänkte sekt i silfverpokaler. Grefvinnan fann vid sitt kuvert en bukett af de dyraste holländska tulpaner, sammanhållen af en fin guldkedja, tagen vid någon plundring i Polen och fäst vid tulpanerna med en fint arbetad silfvernål, föreställande en lilja, och likaledes ett krigsbyte. Värden föreslog under kanondunder i tre korta, styfva tal välgångsskålar för hennes majestät drottningen och hennes tappra armé, för grefven, grefvinnan, presidenten och de öfrige gästerne.

Den talrika sviten undfägnades på en äng invid gården. Hästarna betade i ett af dessa hafrefält, som Lars Palikka kallade jordbruksskräpet.

Efter en timmes rast smattrade åter trumpeterna, jagten skulle begynna. Gästerne, äfven damerna, stego till häst. Men den som ej lyckades klifva i sadeln, det var den berömdaste ryttaren bland dem alla, herr Åke själf. Han hade slösat med sina jättekrafter, som hans kunglige morfar med herr Eskils gemak, skattkammaren. Det vissaste bytet från hans fälttåg, gikten, hade icke kommit väl sams med det spanska vinet och krökte den väldiges knäveck i nästan lika spetsig vinkel som Euras snöplog. Kämpen från Grebin brottades med sin fiende så, som blott Åke Tott kunde det; han röt som i spetsen för sin brigad, men i sadeln lyckades han icke komma.

— En hängbår!

Och kort före den tid, då Johan Banér i sin hängbår gäckade alla kejsarens härar, bars en annan af den store konungens lärjungar, lika bruten, men lika obesegrad, till jagten vid Lavila.

Jaga stod på dagens program, och jaga skulle man. För mycket statsman för att älska krigarens vilda lek, var grefve Brahe dock ädling nog att icke förakta sporten. Hundarna löskopplades, elgarna drefvos till de pass, där jägarne väntade dem. Hjorden nalkades, skotten fyllde luften med ljusblå bollar af rök, ekot återvände mångfaldigadt från bergen. I ett nu voro de skygga djuren försvunna i småskogen, där deras mångreniga horn söndersleto kvistar och snår. Blodspår utvisade, att flera kulor träffat. Jagtens ära var räddad, men icke bytet. Endast en ståtlig elgtjur blef på platsen, fallen för grefvens kula.

Herr Åkes stämma, där han låg på hängbåren, oförmögen att lyfta geväret, öfverröstade trumpeternas skall:

— *Chargez! Poursuivez! Par force! Ici, Diana, ici!* — och fältmarskalken pekade åt det håll, där hjorden försvunnit. Än en gång igenkändes den stämma, som kommenderat vid Grebin: »hakkaa päälle», hugg in!

Jagten flög fram i sporrstreck åt det anvisade hållet. Men Lavilas skog var oländig och elgarna mera hemvana där än ryttarnes hästar. Efter två timmars ansträngande kamp mot kullfallna stammar, snår och bergsklyftor, återvände jägarne, uttröttade, med endast två skjutna elgar, den ena af dem en halfvuxen kalf.

Herr Åke lade intet band på sitt vresiga lynne.

— Jag skall hänga den skurken Palikka i den högsta gran, som burit ett bastrep. Trettio långbenta räklar lofvade han mig i ärligt skotthåll. Jag skall spika hans öron öfver mitt hundstall.

— Vår jagt har utfallit excellent för denna årstid, anmärkte grefve Per, beredvillig att förklara nederlaget som seger. — Min bäste fältmarskalk, jag vill hålla Visingsborg mot ert Lavila, att vi i Mars eller Oktober skulle hafva nedlagt trettio högdjur på denna superba jagtmark.

En rörelse uppstod omkring grefvinnan. Hon hade burit middagens bukett vid sin barm och under ridten tappat detta dyrbara minne, jämte dess guldkedja och silfvernål.

Man sökte utan framgång. Jagten hade långtifrån utfallit så lysande som dess tillställare hoppats, men en krigare måste vara beredd på lyckans omskiften. Det borde dock räknas såsom en seger, att den förnämste gästen återvände som pristagare.

9. Wittstocks minne.

Segern aftorkar många tårar.

Efter hemkomsten från jagten var herr Åke nödsakad aflägsna sig en stund för att taga ett bad på porsris. Hans förnäma gäster hade spridt sig i grupper, de äldre i samtal, de yngre i lekar. Utom de redan nämnda och flera onämnda sågos här presidentens döttrar Kristina och Beata Kurck; friherrinnan Brita De la Gardie från Lemsjöholm; fru Beata Uggla, född Wachtmeister, från Brödtorp med sin son Klas; fru Katarina Bjelke, född Fleming, från Svedja; fröknarna Karin och Sigrid Horn från Åminne; fröknarna Sara Skytte och Elsa Duvall; den nu nittonårige Herman Klasson Fleming till Villnäs, sedan amiral och riksråd; Arvid Göransson Horn från Kankas och unge kornetten Henrik Hansson Lindelöf till Kärkis, hvilken dessa dagar skulle afsegla till Tyskland. Grefve Per och presidenten Kurck sutto i ett af tälten, fördjupade i ett samtal om Finlands styrelse.

— Välan, sade grefven, ni känner er assessor i hofrätten Henrik Teit. Jag designerar honom till den förste bergmästare här i landet. Se där unge Lorentz Creutz. Ett ord, Lorentz! Man säger, att du en dag ämnar stiga högt i världen.

Ynglingen bugade sig och svarade småleende:

— Med ers nåds tillåtelse vill jag göra mitt bästa. En gammal häxa från Tyrvis har spått mig, att jag en dag skall flyga i luften med ett linieskepp.[1]

— Godt. Jag vill förekomma detta genom att skicka dig ned i de djupaste grufvor du kan påträffa. Gör dig redo att i nästa vecka resa ut för att leta bergmalmer. Nå? Hvarför tror du att Gud bäddat detta landet så hårdt på berg, om ej för att lägga något uti dem?

Ynglingen förklarade sig genast färdig. Han dugde till allt, kanske minst till riksamiral.

— Detta land — fortfor grefven till herr Jöns — gifver mera varor ifrån sig, än det själf någonsin behöfver emottaga. Där annat sker, kan slik hushållning aldrig försvaras. Det ligger nu för fäfot, men ställ det i skick, och det skall förliknas vid ett af de icke mindre konungariken i Europa.

— Eders nåd har gjort där en god början till, genmälde presidenten aktningsfullt. Den förste landtmätaren uppgår sin rå, den förste jägmästaren tager vara på skogar och villebråd. Och — behagar ers nåd kasta en blick ditåt? — den första postens kurirklocka klingar på landsvägen!

Det var verkligen den första posten, införd i Sverige 1636 och i Finland 1638, som skramlade förbi i sin rankiga kärra från Åbo till Björneborg. Samtidigt infördes de första gästgifverierna. Denna oansenliga, skramlande postkärra år 1638 var ett bevingadt steg framåt för två sekler.

[1] Lorentz Creutz, sedermera landshöfding i Åbo, riksråd och amiral, flög i luften med amiralsskeppet Kronan och åttahundra man i sjöslaget vid Öland den 1 Juni 1676.

— Salig kungen, Gud löne honom, har lagt fundamentet med hofrätten, skolorna och fyra städer, svarade Brahe med sin lugna, blida och kloka blick. — Där jag kan foga en hörnsten till, vill jag med Guds hjälp försöka't. I kunnen själfve jugera hvad här för aspecter stå att förvänta. Detta landets folk är dågse i krig, och där någon kommer utomlands, uträttar han mer än tre andra, men här hemma snarka de bakom ugnen, så det knakar i stockväggen. Min mening är, att först skola de få hela bibeln på finska, och sedan skall här statueras en *academia,* annars blir aldrig folk af dem.

— Där nådelig Gud unnar oss fred och bättre tidsens lägenhet, anmärkte presidenten betänksamt.

— Ja, smålog grefven, så sägen I, gode herrar, så månge I ären. Menen I, att vår värd, fältmarskalken, där han låg giktbruten i hängbåren, införväntade tidsens lägenhet, innan han gick i badet? Eller inväntar ni tidsens lägenhet för att låta i vett och adelig idrott uppfostra er son Knut, som nu, vill jag minnas, är sexton år. Nej, undskyll, min bäste president, jag tror för visso, att ni skickar honom hellre i dag än i morgon under skolmästarens tukt. Detta folket må väl ock kallas sexton år, efter det sådan armkraft visat i rikets tjenst. Och det är nu, fast mer än eder Knut, en *rudis indigestaque moles,* ett obarkadt timmer, där det dock kan blifva en furubjälke i rikets grundval. Så skicka det, som er son, att barkas, utan att fråga om tidens anlete visar regn eller solsken!

— Prästerskapet här i landet tål allt vid hyfvel och skurbalja, medgaf herr Jöns. Hade vi nyss icke ett mål före i hofrätten, där kapellanen Andreas slagit sin klockare blodvite och kastat sin hustru i brunnen för att hon skällde honom en fylletratt?

— Präster och domare, fogdar och bönder, tag den ene för hufvudet, den andre är dessolik! Ser ni där borta på ängen! Stå de icke fulle i en skock och skjuta till måls på hvarandra med pilar? Och röken där öfver ryttarnes stormhattar? Är det en stockeld de tändt för att värma sig midt i sommaren? Tobakspipor är det, som de marodörerne fört med sig från Tyskland. Och nu lära de bondpojkarne dricka tobak[1] som skorstenar. Sådant går i dem flinkare än tio Guds bud. Statuera en *academia;* för bestier hjälper här intet mindre.

— De skråla icke mer, de lyssna på en karl, som uppklifvit på stenen. Han förtäljer något för dem...

— Låt oss höra hvad han förtäljer! återtog grefven. Att döma af kyllern, är karlen en af Åbo läns ryttare.

Den halfrusiga skaran på ängen — afsuttne ryttare, betjening och landtfolk — hade förlustat sig med ett nöje i tidens smak. Ännu brukades bågar ofta vid jagt för att inbespara krut och bly. Nu sköt man till måls på hvarandra med trubbiga träpilar, och för att göra nöjet fullständigt, omlindades pilen med blår, som antändes vid afskjutandet. Än en, än en annan uppställde sig frivilligt till måltafla och värjde ansiktet med den bästa sköld, som låg närmast till hands: ett byttlock, en granruska, en hösäck. Ju flera skrubbsår, brända jackor och svedda skägg, desto muntrare. En pilt var lekens hjälte. Spenslig och vig, försmådde han annat värn än en kråkskramla som sköld; hans öga var så säkert, att han förutsåg pilens riktning, böjde sig undan och träffades endast två gånger. Ena gången sveddes hans haka, andra gången hans högra hand. Det var svidande sår,

[1] Första uttrycket för *röka* tobak.

men gossen låtsade som hade ingenting händt. När pilen hven oskadlig förbi hans fladdrande svarta hår, skramlade han triumferande med sin improviserade sköld, och åskådarne instämde med höga jubelrop.

Snart uppträdde en manligare kämpe, en skäggig, knubbig, axelbred korporal af Åbo läns kavalleri, Taavi benämnd, hemma från Eura, där han nu omgafs af gamla bekanta. Hemsänd på värfning, ståtade han i sin svarta läderkyller och full mundering för att imponera på pojkarne. Sedan denna svarta krigskråka skrattande mottagit några brinnande pilar utan annat värn än armbågen och kyllern, uppmanades han att berätta något från kriget, klef på en sten och församlade kring sig en lyssnande skara. Han var en af stormfåglarna i tidens luft, en stänk af hagelskuren där borta, ett eko af dessa fjärran trumpetstötar, som kommo Europas luft att skälfva, men som här förlorade sig i en sorglustig folksaga.

De höge herrarne hade, obemärkte af talaren, banat sig väg till hans grannskap och hörde honom fortsätta på munvig finska, med en förvrängning af namn, som vore alldeles obegriplig utan noter till texten.

— Ja, gossar. Där stodo vi i en stad, som het Parkki eller Pirukas[1], jag minns ej så noga, i Mäkelä[2] var det. Hatzen[3] och sachsarne stodo vid Pirilen[4] i byttan med lock på och en pinne för. Nosa hit litet, sa' Panéren[5] till Hatzen, så får jag se om du har surmjölk i byttan. Hvad skulle han! Jag mår bäst här i smöret, sa' Hatzen. Nå så, vi svulto, vi. Bonden

[1] Parchim. — [2] Mecklenburg. — [3] General Hatzfeld. — [4] Perleberg. — [5] Johan Banér.

bökade i jorden efter en rutten rofstjälk, soldaten fick ett mögligt halft rågbröd, sura äpplen och regnvatten så mycket han orkade dricka. Vare då; äpplen har man ej alla dagar. Tyskarne, som voro med oss, kände lukten af korf från byttan och började rymma. Det bär åt Helsingland, sa' Panéren; han tyckte mera om vin än regnvatten, han. Gossarne, sa' han, behöfva något att äta. Så togo vi Vaaveli[1] och skrapade mössmat från golfvet af spannmålslårarna, men somlige åto agnar.

— Si, fortfor Taavi, då tyckte Hatzen och vursten[2], att vi hade det alldeles för godt, och gingo oss i vägen på Kräkken[3]. Nu skall töffelen[4] taga dem, sa' Panéren, vi marsera till Kräkken. Var inte hull'[5], sa' Pekka och Paavali[6]. Lessle och Lennarten[7] mente: gå på gossar! Ja, vi frestade på... Vänta lite, jag skall klara det för er. Här är senten i olle patall[8], här står Lessle med skottar, tyskar, svenskar och Viborgs fotfolk. Där vid hafrelandet är högra flygeln, där rida Panéren och Lennarten och jag med Åbo läns valleri[9]. Pelten och Wittenpers[10] het' våra öfverstar, Gud bevare herr öfversten, inte voro de blyga! Här vid gården är vänstra flygeln under Tålhanse och King[11] med nylänningarne. Si nu, vid Kräkken var ingen öltunna, som här, där var enris och våta mossar, för Tålhansen skulle svänga rundtom Kräkken och bita dem i ryggen, som visade oss tänderna. Serven[12] står där bakom landsvägen... Räck hit kruset, Antero; jag har fått krutrök i halsen.

[1] Havelsberg. — [2] Kurfursten af Sachsen. — [3] Schreckenberg, väster om Wittstock. — [4] Der Teufel. — [5] Hullu, galen. — [6] Per och Pål. — [7] Skotten Lesslie och Lennart Torstenson. — [8] Centern i *ordre de bataille*. — [9] Kavalleri. — [10] Thure Bjelke och Johan Wittenberg. — [11] Stålhandske och skotten King. — [12] Reserven.

— Nå ja — fortsatte talaren, sedan han nedsköljt kruttröken — Hatzen stod där vid berget, han och vursten med tjugutre tusen man, och vi hade sextontusen. Där är Kräkken, förstå ni: kanoner, oj, oj, som veden sprakar i bakugnen och lågan slår öfver muren ut! Vi svängde åt rian, fotfolket klef på Kräkken. Ena handen geväret, andra handen buskarna, rötterna, hala såpan var det, än kuperkeikka på magen, än upp med karlen på fötter igen. Huj, så föll hela kråkboet öfver oss, tre mot en; där kom en bra karl fortare ned, än kan kommit upp. Hugg in! sa' Panéren; vi höggo in. Hugg än en gång! sa' han; ja, general! Tredje gången; Panéren red med oss. Fjärde gången; Lennarten red med oss. Femte gången; Panéren och Lennarten redo med oss, hitåt, ditåt, yxan på sveden, lian gick öfver hårdvalls äng. Eld kom i skogen rätt bakom oss ... där bakom hafrelandet! I och hi, pikar framför, kulor bakom. Lessle red in med senten till hjälp. Puh, ja, nu fingo vi andas jämt så länge en häst dricker ur brunnen. Sjette gången hugg in! Ja, general. Sjunde gången ... tuhat tulimmaista; hästarna löddrade hvita skummet! Åttonde gången ... ryttarne kipade luft som smedens blåsbälg. Alla blödde, jag blödde, pik genom axeln, hästarna blödde ... Brita, där föll han, Heikki, pojken din, raska gossen, bra karl, ärlig dragon, föll som en brudgum i dansen för bruden ... Hör hit, sa' Panéren: hvem vill dö med mig för drottning Kristina och gamla Sveriget? Ja, general, eläköön Sveriget och gamla Finland! Nionde gången ... hästarna snafvade öfver döda och döda och döda ... ryttarne segnade ned ur sadeln ... Tionde gången ... icke voro vi hundra af tusen kvar ... Slut med Taavi, svart för ögonen, föll som järpen från granens topp. Antero, har du legat under en död häst?

. . . De redo öfver oss, där vi lågo fallna i blod. De ropade: toria! toria![1] Och det började skymma på kvällen, blodet rann, regnet föll, natten kom: toria! toria! . . . Men på Kräkken blef anskri. Ha ni sett vargarna rusa in i en fårskock på trädesåkern? Sveden kommen! Sveden kommen! Sveden kommen![2] Tålhansen var där med Kingen . . . allt öfverända, allt fötter, fötter, fötter, slut med torian! Serven kom . . . så vi upp i sadeln igen, söndertrampade, ledbrutna, blodiga . . . Ja, gossar, vi voro ännu några, som kunde lyfta ett ben i stigbygeln! Så ut i mörkret efter Hatzen och fårskocken . . . Gud med oss! Sveden kommen! Piken i ryggen . . . där en, där två, där fyra . . . När det var så mörkt, att vi höggo i träden, vände vi om. Men när dagen grydde, redo vi alla, som hade en häst, med Tålhansen och togo fångar, fanor, byte. Vursten red undan, purr, purr, så det skrek i hans runda mage! Aldrig den vursten ridit så kvickt, sedan han rymde från Reitele[3]. Vi togo silfverkannorna, nammade allt hans skummande öl . . . si det var öl, gossar! . . . Alla deras kanoner, trossen, maten, penningarna, hundra fanor . . . tjugu gula dukater fick Taavi för en . . . och så kommo goda dagar, fläsk, öl, vin, och Panéren drack, och Tålhansen drack, och Taavi drack, men regnvattnet läto vi rinna. Si det var toria, gossar! Det var lustigt. Vi skrattade påfven, skrattade Hatzen, skrattade vursten . . . Lefve drottningen!

[1] Victoria! — [2] Die Schweden kommen, svenskarne komma! — [3] Breitenfeld. Taavis berättelse gällde Johan Banérs blodiga och glänsande seger vid *Wittstock* den 24 September (4 Oktober) 1636, där svenska hären förlorade i döde och sårade inemot 5,000 man, medan de kejserlige och sachsarne förlorade 11,000.

Nå, hvem vill blifva en käck karl och förtjena tjugu guldpenningar för en sliten silkestrasa?

Ja, lefve drottningen! Talaren nedsteg, under åhörarnes jubel, som en segerherre från stenen, halft lustig, halft gråtögd, något mjuknad af öl, men mera af slagfältets blodiga minnen, viss om att vara förstådd och kanske äfven att fylla en eller annan lucka i de glesnade lederna af sin skvadron, som nu stod i Pommern. Åhörarne, liksom han under inflytande af dagens välfägnad, hade förlorat sitt trumpna finska lugn; man såg dem ömsom skrattande, ömsom gråtande öfverhopa ryttaren med vänskapsbetygelser och nya ölkrus. Han var dock en af deras egna; alla hade sett honom gå för plogen, förrän han iklädles kronans mundering och fick upplefva så märkvärdiga ting. Ja väl, af de tjugu, som utgått med honom från Euraåminne, var han den ende som återvände; några hade han sett falla vid sin sida i striden, andra hade han förlorat ur sikte i fältlasarettet eller i fångenskapen. Men han var dock en kvar, och hvilken ära, hvilka rikedomar hade ej *han* vunnit! Hvarför kunde icke en annan blifva hvad han blifvit? Skada blott, att så få unga män funnos kvar att klifva i kronans sadel! Piltarne under aderton år beslöto ofördröjligen göra det.

De två herrarne återvände till gården med blandade känslor. Båda för detta krigare, förstodo de uppskatta intrycket af en seger, men båda numera riksråd och statsmän, visste de äfven hvad krigen kosta.

— Det är annan touche i trumpeten nu, än här var efter Nördlingen, anmärkte Brahe betänksamt. Krigslyckan är en snöfästning i Mars; garanterar ni frost eller tö? Såg ni modern, för hvilken karlen omtalade hennes sons fall? Var det ej så ni tolkade det för mig? Hon

såg ut som ett fattighjon, men jag kunde ej upptäcka en tår på hennes vissnade kind. Var kvinnan förslöad af sorg och elände? Kanske, kanske icke. Segern aftorkar många tårar. Räknade ni de unga karlarne där, som återstodo för plogen? Jag räknade dem: de voro bland de två hundra människorna tolf eller femton. Det är landets ruin, Kurck. Skaffa oss fred!

— Rikskanslern sköter utrikesärendena i Tyskland efter sitt *bon plaisir,* svarade presidenten med en axelryckning. Kurck var, likasom Åke Tott, en af Axel Oxenstjernas motståndare i rådet.

Brahe teg. Han skickades ju till Finland för att ej blifva det Oxenstjernska partiet i Stockholm för öfvermäktig.

Herr Åke hade piskat bort gikten med porsris. Han visade sig åter bland sina gäster som den uppmärksammaste värd. En friare måste uppträda ung och galant.

Aftonmåltiden serverades klockan sju med konstfärdigt anrättad elgstek af dagens byte. Större delen af gästerne skingrade sig för att genom den ljusa sommarnatten återvända till fränder och vänner. Hvar skiljes ungdom utan varmare känslor? Henrik Lindelöf sade till Sara Skytte: ett minne af eder till kriget, och jag skall vara osårbar! Lorentz Creutz sade till Elsa Duvall: en slagruta af eder, och jag skall finna guld i alla Finlands berg! Skickelsen, hvilken så sällan trycker sitt imprimatur på ungdomens drömmar, lät båda desse unge män med en missräkning köpa lifvets lycka. Henrik Lindelöf stupade sju år därefter i kriget som ryttmästare, men icke förr än Sara Skytte blifvit hans maka. Lorentz Creutz fann intet guld i Finlands berg, men han hemförde redan år 1639 Elsa Duvall som sin lyckliga maka.

Grefve Brahe och presidenten Kurck med sina familjer kvarstannade öfver natten på Lavila. De sutto efter aftonmåltiden i tältet med herr Åke och lille Klas, som, sjuk af förargelse och konfekt, hade blygts att visa sig förr än nu. Stallmästaren Lars Palikka inträdde och framräckte åt grefvinnan med militärisk honnör hennes förlorade bukett med vidhängande guldkedja och silfvernål.

Grefvinnan, angenämt öfverraskad, frågade hvem som funnit buketten.

— En gosse i unge herr Klas' tjenst fann blommorna vid bäcken, där ers nåd red öfver till jagten.

— Kalla hit honom!

Bennu framfördes. Han bar ännu märken af de brinnande pilarna på handen och hakan.

— Du är i tjenst hos unge herr Klas?

— Jag har fått afsked.

— Redan? Det var bittida. Hvarför har du afskedat honom, Klas?

— För att han är dum. För att han icke lyder, när jag befaller, svarade det hoppfulla ämnet till en blifvande kavaljer af första rangen.

— Hvad säger du? inföll fadern, fältmarskalken.

— Jag har afskedat honom, för att han är dum, upprepade sonen trotsigt.

— Hvad nu, Klas? Ni ha ju varit de bästa vänner. Han har lärt dig rida, karl, och dessutom är han min gudson. Hur var det, Palikka? Var det icke någonstädes i Tavastland? Och stod icke hans nåd presidenten fadder vid samma tillfälle?

Stallmästaren bekräftade detta någonstädes hvar som helst. Presidenten kunde icke påminna sig någon gudson i Tavastland.

— Jag skulle också ha glömt det — smålog herr Åke med en af sina bistra grimaser — om jag ej haft det missödet att rida omkull min ärade frände i snödrifvan och sedan druckit förlikning med honom i ett pörte i Satakunta.

— Nu minns jag det, återtog presidenten, samlande sina tankar. — Det var i Nyland, i Sjundeå, tror jag, eller i Lojo. Medgif, min älskvärde frände, att ni red som en kroat. Jag var icke litet förvånad att hafva armar och ben i behåll, och min hofmästare kan intyga i dag, att er son Klas brås på sin tappre far... Ja, så var det. Den berömde mäster Sigfrid inbjöd oss till ett torp. Han kristnade ett par tvillingar, tror jag. Skulle gossen vara en af dem?

— Ja, sade herr Åke. Klas, förlik dig med pojken, han är en bra ryttare!

Lille Klas besinnade sig. Fadern var svag för honom, såsom en sjuklig ädling är för ende ättlingen af ett lysande namn, det visste gossen mycket väl, men fadern var icke heller att leka med, när han vardt vred. Klas skulle låtit blidka sig, om här ej funnits åskådare, för hvilka en ung adelsman om åtta år ej kunde förödmjuka sig. Alltså lät han förstå, att om Bennu ville kyssa hans hand och bedja om förlåtelse, ville han låta nåd gå för rätt.

— Kyss hans stöfvel! Icke blir du sämre för det, skrattade fältmarskalken.

Den som icke kysste hvarken hand eller stöfvel, det var Bennu. Han förklarade, att han intet ondt gjort, och berättade tilldragelsen.

— Är det så, Palikka?

Stallmästaren svarade försiktigt, att Pilen skenat och blifvit hejdad af Bennu. Herr Klas hade hållits i sadeln

som en hel dragon, men han skulle ej längre förmått styra den skrämda hästen.

— Marsch till din sofkammare! befallde herr Åke sin unge ättling. Gossen lydde vresigt, efter en sirlig, i Stockholm inlärd bugning för gästerne i tältet.

— Hvad heter du? frågade grefvinnan den orädde tolfåringen, som behagade henne.

— Bennu.

— Hvad är din far?

— Torpare. — Bennu hade ofta hört, att hans far varit tattare, men alltid svarat på detta tillmäle med knytnäfvarna.

— Du har bränt dig på hakan? Och på handen? utropade grefvinnan.

— Vi lekte på ängen med brinnande pilar.

— Och detta kalla de barnlek! Ers nåd — och grefvinnan såg bönfallande på herr Åke — gossen får ju stanna kvar i er tjenst?

— Efter ni önskar det, ja. En vildbasare är han, och mina ryttare ha icke gjort honom tamare. Jag skall skicka honom till Gerknäs. Pojkarne äro styfve, det är bäst att de skiljas. Såg ers nåd Klas till häst? Han rider ej illa för sina år. Hvad tycker ers nåd?

— Å ja, han lyckades verkligen få hästen att skena.

— Men han hölls i sadeln! Pilen hade kunnat afkasta en gammal ryttare. Sådan *verve,* sådan eld! Fäste ers nåd sig vid Pilens bogar?

Grefvinnan, som icke fäst sig vid Pilens bogar, tillkallade än en gång Bennu, hvilken pligtskyldigt inväntade vidare order utanför tältet.

— Du har hittat en guldkedja. Hvarför behöll du ej henne? En guldkedja är dyr.

— Jag visste, att ers nåd tappat kedjan, svarade gossen okonstladt.

— Och du begär ingen hittarelön?

Bennu rodnade, det hade han icke tänkt på.

— Med fältmarskalkens tillåtelse kan du behålla denna silfvernål som hittarelön och som minne af mig. Råkar du engång i nöd och jag kan hjälpa dig, så framvisa denna nål; han är ensam i sitt slag, jag skall igenkänna honom.

Bennu mottog nålen med högröda kinder. Sedan han skildes från torpet, var detta första gången en kvinna — och en så vacker, så förnäm dam — hade sagt honom ett vänligt ord. Han böjde sig ned, som han sett andra göra, och kysste grefvinnans klädningsfåll.

— Förblif redlig och trofast! sade den högborna damen och strök med sin fina hand den tårögde gossens långa svarta hår.

*

Lavilas förnämste gäster sade följande morgon farväl, grefven och grefvinnan för att fortsätta resan till Björneborg, presidenten Kurck med döttrar på återresa till Åbo. Det är icke sannolikt, att det gästfria mottagandet på Lavila inverkat synnerligen på grefvens svar i friarefrågan; troligare är, att gamle Jacob De la Gardies förord afgjort svaret och att förbindelsen med fältmarskalken Tott dock slutligen befunnits nyttig för Brahesläktens politiska ändamål. Ty redan söndagen den sjunde därpå följande Oktober 1638 firades Åke Henriksson Totts bröllop med högborna och dygdesamma fröken Kerstin Abrahamsdotter Brahe, grefvinna till Visingsborg, friherrinna till Rydboholm och Lindholm, med stor ståt på

Riddarholmen i Stockholm. Äktenskapet blef kort och barnlöst. Bruden fick en morgongåfva motsvarande hennes höga rang; brudgummen sökte en värdinna för lysande fester och fick en sjukvakterska, som höll stigbygeln i hans hjältemodiga ryttarekamp mot den sista fienden, döden. Kerstin Brahe, själf glömd, men högt aktad för husliga dygder, öfverlefde i många år sin berömde make.

---

10. Flytande spån.

Så mycket hjärta hade de.

Det var ensligt där borta vid bergets sluttning. Björkar, aspar, sälgar, rönnar, här och där en ung gran eller en gammal lind, lågo fällda på sveden för att torka i solen. O, de vackra, hvita, högstammiga björkarna, i hvilka vårens första gök så ofta galat, de skulle snart med sin aska göda den steniga marken. Deras löfrika kvistar hade blifvit inbärgade till vinterföda åt fåren. Mellan deras stympade grenar reste sig ännu stundom ett strå epilobium eller ett knippe blåbärsris. Spindeln spann sina trådar mellan dessa bekväma fästen från gren till gren; myran fann här byggnadsämnen för stacken; guldflugan, nyss krupen ur puppan, pröfvade sina första florslika vingar; ollonborren kröp öfver stammen och gjorde misslyckade försök att flyga. Allt lefde och gladdes åt lifvet, allt utom denna härjade unga skog, som stupat för yxan och skulle gifva sin märg åt sädeskornet.

Det var tidigt på morgonen i början af Juni — så tidigt, att skyn i nordost ännu var fållad med guld — två år efter herr Åke Totts gästabud för grefve Brahe på Lavila. Sveden tillhörde Kaskas torp. Två magra kor och en kviga afbetade här och där på höjdsluttningen

några tarfliga grässtrån. Fyra får, begåfvade med ett bättre födgeni, företogo vågsamma språng på skogens slagfält och funno mellan stammarna orörda grästufvor. En flicka om tretton eller fjorton år satt på berget ofvanför sveden, vallande hjorden. Hennes morgontoilett var så enkel och fattig, som den ju kunde vara: ett groft linne, en snäf kjol. Inga skor, ingen duk. Ovårdadt långt svart hår, solbrynta kinder, bara armar och fötter, så bruna som de mattor, hvilka Dordej i sina välmaktsdagar färgat med stenmossa. Det var Hagar, som *icke* blifvit den rike Lydik Larssons fosterdotter.

Hvad skulle Dordej, fostermodern, hafva råd att kläda Hagar i tyskull! Hon hade nu åtta egna slitvargar, och tiderna blefvo allt sämre. Missväxt och foderbrist kommo att öka krigets utpressningar. Tredje och fjärde kon hade gått i mät åt fogden. Blacken stampade, gammal och utsliten, ensam i stallet. Trosshästen, som ficks i utbyte mot Pilen, befanns redan följande året värdig en klubba. Liksom herr Åke, begynte Thomas känna fältlifvets efterdyningar. Lyckligt, att de två äldsta barnen, Tommu och Sigfrida, nu voro föräldrarnas högra och vänstra arm, ty på Hagar var ej mycket att räkna mer; hon hade sin värld för sig.

Hon satt på berget och läste. Hvad läste hon? Torpet ägde tre böcker: bibeln, psalmboken och katekesen. Det var ingen af dessa, det var biskop Erik Erikssons finska postilla, tryckt i Stockholm 1621; hon hade med lock och trug fått låna denna digra bok i två volymer af en ny ung adjunkt i prästgården. Hagar förstod endast svenska, som största delen af folket i Karis, men finsk befolkning var kringströdd i socknen; hon hade hört språket talas. Hvad mer? Hagar lärde sig finska ur postillan, ty ingen grammatika, ingen ordbok,

endast några få tryckta andliga böcker hade ännu vidrört de outvecklade vingarna af den finska nordens jungfruliga språk. År efter år sade mon till sin fura: förstår du mig? Ja, sade furan, du talar ju ur mitt hjärta. Dag efter dag sade insjöns vågor till strandklippan: förstår du oss? Huru skulle jag ej förstå eder? svarade klippan; jag förstår ingen annan. Tungan, som gaf en själ åt naturljuden, frågade örat: förstår du mig? Ja, sade örat, men hvad säger ögat? Ögat svarade: tälj mig stafvar, att jag må se de ovana ljuden! Detta var bristen. Stafvarna voro ännu mycket sällsynta och ovant tillskurna; i hela Finland fanns ju icke ett boktryckeri. Äfven svenska språket var ännu ett outveckladt, stapplande barn i skolåldern. Krig fanns ej då mellan hjärtats och tankens två uttryck i detta land; förstodo de icke mer, så förstodo de att älska hvarandra.

Hagar hade vuxit, men icke så, som trädet växer i skogen, stam, grenar och märg i harmonisk utveckling. Medan hennes kropp tilltagit tre tum i längd, hade hennes själ vuxit tio eller tolf tum. Hon var den omogna, gröna karten, som utvecklar sig till en frukt, men hvars smak är bitter. Hon var den gängliga, hållningslösa flickan på fjortonde året, hvilken hvarken kan uppbära sin längd eller styra de fladdrande fjärilstankar, som rysta sina växande vingar för att utflyga i världen. Tålmodig väntan tillhör endast de fromma, de godsinta, de saktmodiga i denna kartens tjusande vår; de lifliga och energiska uppresa sig mot äfven de ömmaste, äfven de mest berättigade band, hvilka kännas som fjättrar. Hagar var upprorisk mot sig själf och mot hela den trånga värld, som omgaf henne. Denna törstande, stormande, brinnande själ, som slöts i ett äggskal, hur skulle ej hon flaxa som fågeln mot fönsterrutan! Hvad betydde det

okända, omätliga djup af gåfvor och frågor, som böljade inom hennes unga hufvud? Och denna starka, bevingade ande, som sträckte sin famn mot oändliga höjder, medan tillvarons former hängde som bly vid dess fattiga barfot, hvar fann han en kvist att sätta sig på?

Intet svar!

Borta var *Cannabis,* som hon ej fått återse, borta voro dessa frestande böcker på lärdomens språk, åt hvilka hon en kort tid så hungrande hängifvit sig. Icke för något pris skulle Dordej ha tillåtit en så papistisk villfarelse i sitt hus, äfven om det otroliga händt, att Hagar fått låna latin från prästgården. Men sträng skyddstull uppfostrar alltid smugglare. Hagar hade öfverkommit på Nyby några af dessa litteraturens vindfällen, som sluta sin bana på väggspringorna — rifna tryckta blad af Olof Bures *arithmetica instrumentalis*, tryckt 1609, och Marcus Helsingii *compendium astronomicum*, tryckt 1597. Det var fynd utan början och slut, men det var räknekonst, det var stjärnkunskap, det var latin! Tyska böcker hade här och där kvarlämnats af hemkomne krigare. Hagar förstod icke ett ord tyska, men hvartill funnos böcker, om ej för att läsas? Hon stafvade sig fram, hon fann ett ord som liknade svenskan, gissade, jämförde, gissade åter meningen af enstaka ord och enstaka ord af meningen, till dess att hon här, som i finskan, lärt sig hjälpligt förstå sina böckers innehåll. Det var icke barnsagor hon sålunda öfverkom, det var lärda kommentarier af skriften och vidlyftiga utläggningar af augsburgiska bekännelsen, troligen tagna vid någon plundring i Tyskland och sedan bortkastade af plundrarne som onyttigt skrymmande gods.

Hagar hade af dessa lärda verk på sitt sätt inhämtat »skriftens rätta förstånd», som hon för två år sedan så

ifrigt efterlängtat. Det var påtagligen redan för mycket för hennes år och erfarenhet, men det hon inhämtade var endast bokstafvens lärdom, som dödar, det var icke andens lärdom, som gifver lif. I hennes lilla hufvud samlade sig en oordnad massa af bokstafslärdom, utan samband, utan öfversikt, utan metod. Den barnatro, med hvilken hon förr läst sin bibel från perm till perm, sönderemulades till stoft af teologernes utläggningar. Hvad visste detta med all sin beläsenhet så okunniga barn om troslärornas kamp, om otrons drakslingringar alltifrån apostlarnes tidehvarf eller om dess mäktiga bundsförvandter i ett förrädiskt människohjärta? Hon stafvade med förvånade barnögon de invecklade stridsfrågorna om Kristi personliga eller symboliska närvaro i nattvarden, om den helige Andes utgång af Fadren allena eller af Fadren och Sonen. Hon hade icke något begrepp om Andens gång genom världshistorien eller om dess allt pånyttfödande kraft i en troendes själ. Hon gick som i drömmen fram mot hopplösa tvifvel, men äfven för tviflet var hon ännu alldeles för mycket barn; hon kunde endast känna sig fridlös, olycklig, dödande tom ...

Nu satt hon vid biskop Erikssons postilla och vände blad efter blad, utan att rätt veta hvad hon läste. I denna bok återljöd ännu reformationstidens lifsvarma tro, som så snart skulle förblöda i det kropps- och själsmördande kriget för att efterträdas af den dödfrusna ortodoxin. Erikssons postilla var icke fritagen från sin tids pedantiska utläggningslusta, men där fanns så mycken sann fromhet, en så hjärtevarm kärlek till Gud och människor, att Hagar kände sig besviken i sitt hopp om utredning af de svårfattliga stridsfrågorna. Hvad betydde kärleken till Gud och människor mot lösningen af ett teologiskt problem? Hagar tröttnade.

Solen steg högre, uppsög daggen och vidrörde med brännande kyssar berget, sveden, ljungen, det svartlockiga hufvudet, de bruna armarna, de bara fötterna. Morgonsvalkan gick öfver i sommardag. Bromsarna surrade, sommargyllingen galade i skogen, Silfverblommas koskälla och fårens bjällror klingade enformigt i dalen. Biskopens postilla gled omärkligt ned i mossan, jungfru Marias nyckelpiga kröp öfver dess blad, och Hagar, som tillbragt en halfvaken natt vid fållan med korna, nedsjönk i sömn mot den hårda hällen.

Hon hade sofvit en kvart eller två, när ett prassel i lingonriset väckte henne ur hennes lätta slummer. Hagar sprang upp och såg en främmande pojke, svartlockig som hon, solbrynt som hon, barfota som hon, men vild, smutsig, med blodiga fötter och sönderrifna kläder, stirra på henne. Innan hon ännu hann hämta sig från sin första öfverraskning, hörde hon från gossens läppar en tvekande fråga:

— Hagar?

— Bennu! svarade hon. Hon hade igenkänt rösten.

De båda syskonen hade icke sett hvarandra sedan fyra år, när Bennu flydde med Pilen från Nyby gård. De fortforo att vara hvarandra så lika som två blåbär på samma kvist, men Hagar hade nu skjutit upp nära ett halft hufvud högre än brodern.

Och nu föllo de gråtande i hvarandras armar. Så mycket hjärta hade de dock, och hade de icke haft det, skulle de icke ha varit nattens barn, de skulle ha varit dess missfoster.

De satte sig bredvid hvarandra på berget. Systern tog först till ordet.

— Hvad är det, Bennu? frågade hon, i det hon med oförställd häpnad betraktade hans blodiga fötter och förvildade utseende. — Hvarifrån kommer du?

— Från Gerknäs.

— Så du ser ut! Hvarför kommer du hit?

— Jag har skjutit ihjäl Greger Andersson.

— Å så! Tokprat!

— Jag har skjutit ihjäl honom. Icke visste jag, att musköten var laddad.

— Hvad du säger! Greger Andersson?

— Han var en stygg karl! Lars Palikka var alltid beskedlig mot mig. Så fick jag afsked af lille herr Klas. Så kom jag till Gerknäs. Greger Andersson var stallmästare där. Han var förr en af rättarne som redo efter mig, när jag rymde med Pilen.

— Det är så länge sedan vi hört af dig. Så? Greger var stygg mot dig?

— Han tog Grebben, som herr Åke gaf mig att rida, när Klas fick Pilen. I stället fick jag ett halt sto. Det blef i mossen. Greger sa': nu skall du köra oxarna. Svarta tjuren var ilsken, ja, han stångades så, så! Jag hade yxan, jag slog benet af honom. De satte mig i hundstallet ... Fyra dagar satt jag i hundstallet och fick intet annat än hundarnas mat. Så bröt jag mig ut och låg gömd på hövinden. De skulle skicka sex ryttare till Lavila. Matts Lång sa' till mig: kom ut, Bennu, gör musköterna rena! Ja, jag kom ut, jag satt på bakgården med musköterna, när Greger kom med piskan emot mig. Är du där, din tattarehund? sa' han; jag skall lära dig rymma! ... Kom icke hit! sa' jag och höll musköten emot honom. Han kom ... jag sköt ... han föll ... jag sprang. Göm mig, Hagar, göm mig! De äro efter mig; jag sprang hela natten.

— Du skulle ha klagat för herr Åke ... skrifvit!

— Skrifvit?

— Jaså, du kan icke skrifva. Kan du läsa?

— Mor lärde mig stafvarna förr, men dem har jag glömt.

— Hvad kan du, Bennu?

— Rida, fäkta, skjuta, jaga, dressera hundar, kasta kronvägg, tärningar ...

— Å, sådant där! Hvart tänker du rymma?

— Vet inte. Kanske till Åbo. Jag har fått en nål af grefvinnan ...

Hagar eftersinnade. Hennes lärdom dunstade bort som en dimma för den öfverhängande faran. Hon var beslutsam och djärf som brodern, men mycket mera utvecklad till sitt förstånd.

— Ja, de skola förfölja dig, de skola söka dig här. Du kan ej rymma till Åbo, det är lång väg, de skola hinna fatt dig på vägen. Men till herr Åke ...

— Herr Åke ligger svårt sjuk på Lavila. Klas är där.

— Då finns det ej annan råd, än att rymma till Tyskland. Vid Skuru i Pojo ligger Henderssons transportskepp, som endera dagen skall segla till Tyskland. Dit måste du för brinnkära lifvet. Har du penningar?

— Jag har sex daler insydda i min jacka. Herr Åke gaf mig dem, när jag skickades bort från Lavila.

— Det är bra, mycket bra; jag har icke en kopparslant.

— Men om de komma nu ... nu? — Och gossen betraktade skogen med skrämda blickar.

— Gå, tvätta dig först vid bäcken, dina fötter blöda af språnget. Lämna där din jacka och dina byxor. Jag kläder mig i dem och lämnar åt dig min kjol. Komma de, skola de taga *mig*.

— Men de slå dig, Hagar, de binda dig, de bortföra dig.

— Sicken, hvad skola de göra med mig? Sinka ej nu, fort! Sigfrida kommer att hämta mjölken. Jag har legat med korna vid fållan i natt.

Gossen följde rådet. Om en stund voro båda barnen förvandlade, han till flicka, hon till gosse. Flickans kjol släpade långt ned till fötterna; gossens spinkiga benkläder räckte ej långt nedom knäet. För att fullborda toiletten kammade och benade Hagar sin brors hår med en tallkvist. Man kan hjälpa sig utan kam.

Medan hon var upptagen därmed, erinrade sig Bennu något i hans tanke högst betänkligt.

— Icke kan jag rymma i flickkläder till Tyskland! Icke taga de emot en flicka på skeppet!

— Å så! Jag springer hem efter min helgdagskjol ... Nej, jag går hem i linnet. Du skall få dina gosskläder i ett knyte.

I detsamma hördes bakom dem en klingande röst:

Och kejsarens döttrar, de kommo från Rom,
de hade en påse med läkedom,
de hade lavendel och rosmarin,
guldkäraste min!

Sigfrida stod där med stäfvan och betraktade förvånad de främmande barnen. Det var Hagar och icke Hagar, Bennu och icke Bennu.

De voro upptäckta; det stod ej att hjälpa. Hagar fattade raskt sitt beslut.

— Känner du icke igen oss? Tyst, tala icke om för någon kristen själ, att du sett oss här! Jag har lånat min kjol åt Bennu för att elaka människor söka honom, och nu måste han bort, långt bort! Spring fort

hem, tag min helgdagskjol eller låna mig den sämsta du har; Bennu måste få sina kläder tillbaka. Vänta... han är hungrig. Gif honom brödet, som är för min morgonvard! Jag möter dig på skogsvägen. Fort, säg åt ingen; jag skall sedan tala om det för mor!

Sigfrida var fjorton år, äfven hon, men hur olik dessa två! Ljushårig, from, god, blomstrande frisk, oskyldig, vek, hjärteglad, utan lärdom, utan sorger, vuxen i skog och mark som en bofink i fredadt bo. Hon visste ej huru kär hon haft Bennu, förrän hon saknade honom. Nu såg hon honom så underlig åter. Men hon frågade icke, hon räckte honom ej sin hand, hon fällde stäfvan, där brödet låg instucket, hon föll honom om halsen, kysste honom, rodnade med detsamma starkt och sprang utan ett ord sin väg för att uträtta Hagars ärende.

Gossen i flickkläder såg förundrad efter henne. Han förstod icke kyssen, han förstod blott, att de förr varit goda vänner. Sedan han flydde från Kaskas torp, hade han glömt hvad kvinnlig ömhet var, till dess att han på Lavila kände någonting varmt kring sitt hjärta, och värmen kom den gången nästan så högt som från solen.

— Ät och drick mjölk! sade Hagar. Vi ha två mil till Skuru.

Bennu intog sin systers plats som vallflicka, medan hon gick att möta Sigfrida. Han åt, men det smakade icke. Det rasslade i skogen; han vände sig darrande ditåt. Tramp hördes af hofvar... nej, det var en fåle, som i sin glada ungdomsyra tog sig för att galoppera i beteshagen. Intet ljud af förföljarne. Den annars så oförfärade gossen var rädd för ett fallande löf. Han hade för första gången gjort bekantskap med den fruktansvärda makt, som beherskar äfven den modigaste, äfven den mest förhärdade — samvetets makt.

Hagar återvände, ånyo förvandlad till flicka, med broderns kläder i ett knyte, och nu var det två systrar, som vågade sig öfver genvägar ut på den farliga landsvägen till Pojo. Vandringen lyckades utan äfventyr. Man erfor sedan, att förföljarne från Gerknäs tagit vägen åt Lavila.

Hagar hade öfverlämnat åt Sigfrida omsorgen om korna och följde flyktingen ända till Skuru. Där återtog Bennu sin manliga dräkt. Syskonen uppsökte fartyget, som låg segelfärdigt till Stralsund. Hagar förde underhandlingen med skepparen Hendersson. Gossen skulle öfver till Tyskland.

— Hvarför icke? svarade Hendersson. Sex daler för frakt och kost.

— Sex daler för en så flink skeppsgosse, som gör nytta för en matros? Ni skulle fråga hvad han begär i månadspenning!

Skepparen skrattade.

— Pysen går ju så bredbent, som ville han rida på bogsprötet. Men får gå för fem daler. Vill han icke? Nå, fyra daler, det är mitt sista pris.

Underhandlingen slöts med tre daler i passagerareafgift. Bennu hade således tre daler kvar att söka sin lycka i den okända världen. Ingen huld eller skyld, icke ens en bekant, skulle räcka den fader- och moderlöse sin stödande hand. Han var hafvets flytande spån, utan strand eller fäste, prisgifven åt alla vindar och böljor i den stormiga tiden, när svallvågen bortsköljde länder och riken, klippfasta borgar och de tryggast rotade existenser i den mänskliga tillvaron.

— Gå till Stålhandske eller Wittenberg! förmanade systern. Jag har hört sägas, att de äro hemma från våra trakter; de skola mottaga dig.

— Men om de fråga mitt namn ... min faders namn? Om de kalla mig tattare? invände Bennu, och hela hans kropp skälfde af blygsel vid hågkomsten af det misstänkta dunkel, som låg öfver hans namnlösa härkomst.

Hagar bleknade. Där var den stora frågan vid fjorton år, denna fråga, som redan länge kastat sin mörka skugga öfver de båda syskonens unga lif, fastän ingen af dem ännu vågat vidröra henne. Nu kom hon och fordrade svar.

Ännu i nittonde seklet, när den egna förtjensten mer och mer träder fram som den ende rätte mätaren af personligt värde, fortfar ett aktadt namn att vara det rikaste arf en man eller kvinna efterlämnar åt sina barn. Sextonhundratalet var så genomträngdt af bördstraditionen, att äfven den högsta adeln, som numera bar släktnamn, fortfor att tillägga faderns dopnamn till sonens eller dotterns. Namnlös var mer än vanbörding, hvarmed adeln ville beteckna en ofrälse; namnlös var ärelös. De oäkta barnen, hvilka hela sitt lif igenom buro sin moders namn som en skymf, hade dock något att stödja sitt dopnamn vid. Men hvad voro de, som icke ens buro sin moders namn, som, likt hundar och kattor, ej buro något tillnamn alls?

Man mognar brådt, när man bär något sådant på hjärtat. Hagar var icke ett barn mer, när hon hårdt tryckte sin broders hand och sade till honom:

— Du skall göra dig ett namn! Tag dig ett! Välj dig ett namn, hvar du finner ett, från dagen eller natten, från stjärnorna eller från kriget! Lydiken har berättat mig, att vi äro stjärnornas barn. Har du sett stjärnorna falla? Vi ha fallit ned med någon af dem.

— Jag vill heta *Ingen,* svarade gossen sorgset, under det förkrossande intrycket af sin öfvergifna belägenhet.

— Nej, välj något annat! Du skall ej vara ingen, du skall vara allt. Men hvad namn du än tager dig, Bennu, så minns, att du gör det stort och berömdt! Det finns intet förmer, än att vara stor och berömd. Du skall icke vara Ben-Oni, du skall vara mer än Ben-Jamin, du skall vara Josef, för hvilken solen, månen och elfva stjärnor bugade sig. Si, då skall ingen fråga din faders namn. *Ditt* namn, som du själf gjort, skall vara mer än faders och moders; det skall gå genom världen såsom ett stjärnfall. Och då, Bennu, skall du minnas en, som aldrig kan blifva stor och berömd för annat än att hon är *din* syster... Farväl!

Hon räckte brodern sin hand till afsked.

En underlig, främmande man, en lång, skäggig krigare, stod lutad mot balustraden på landningsbryggan. Han sade till Bennu:

— Hvad heter du?

— Ingen.

— Jag menar, hvems barn ären I?

— Ingens.

Mannen vände sig till Hagar:

— Hvad säger gossen? Äro edra föräldrar döda?

— Vet icke. Vi ha inga föräldrar.

— Skall gossen till Tyskland?

— Ja.

— Till hvem?

— Det veta vi icke.

Den främmande betraktade Hagar med forskande blickar.

— Kan du läsa?

— Ja.

— Har du läst om Tobias' ledsagare?

— Ja. En ängel.

— Jag skall blifva för gossen hvad ängeln var för Tobias.

Nu var det Hagar, som forskande och förvånad betraktade den främmande mannen. Aftonsolen sken i hans underligt djupa ögon. Han ingaf förtroende. Hagar fick mod att fråga om han var skickad från stjärnorna.

— Kanske, sade främlingen. Jag skall ledsaga gossen. Kom, Ingen!

Och han ledde den halft motsträfvige unge flyktingen öfver landgången ombord på skeppet.

Nu fick Hagar ej dröja längre. Sorgsen vände hon åter på väg till torpet. Hafvets våg, som ryckt med sig den ena flytande spånen, kastade den andra tillbaka mot stranden. Skulle de någonsin mötas mer i tidernas strömdrag?

———— ——

II. Halmskrinet.

Den dromedaren ryms inte i mitt bo.

Hagars stjärna hade gått ned öfver Turholm. När vintern kom, sedan Lydik Larsson bortskickat flickan, i afsikt att ännu ett år betänka sig, innan han tog en fosterdotter, kände tullnären sig åter ensam under de långa kvällarna. Han bodde nu i staden. Det föreföll honom, som blefve mörkret med hvarje år svartare, huset tomare, han själf knarrigare och de vackra silfverdalrarna i hans kassakista allt mera spöklikt pockande. Han ledsnade att beständigt höra dem skramla: mera! mera! Att de ej blygdes! De voro ju redan många nog för en ensam man. Inträdde han i stugan, hade Lisbet Wolle glömt att tända brasan. Gick han i mörka förstugan, misstänkte han en tjuf bakom dörren. Sökte han tjenarne, funnos de icke där de skulle finnas, och deras arbete befanns försummadt eller slarfvigt uträttadt. Spinnrocken stod med nedhasadt snörband, lintotten frågade: hvar är värdinnan? Väfstolens ränning skrek efter inslag, spolen hittades under skåpet som leksak för katten. Lisbets gröt var vidbränd, fisken halfkokt och mjölken surnad. Husbondens toilett befann sig i ett allt annat än vårdadt skick; knapparna bortfallna,

strumporna söndriga, tullnärens skjortor i skrifvarens kista, skrifvarens skjortor i tullnärens draglåda. Själfva tullens dyrbara långa kolumner lågo ej där de skulle ligga; det hemgjorda bläcket, kokt på galläpplen, blef allt brunare och obeskrifligare; gåspennan tycktes doppad i talg. Det gick icke. Hela huset förenade sig med den föregående talaren, lintotten. Alla dammiga vrår, alla odiskade fat, alla sopor och sysslor instämde i samma förtviflade fråga: hvar är värdinnan?

Tullnären stod icke längre ut. En solskensdag på vårsidan 1638 klädde sig Lydik Larsson i sin bästa blå rock med de gula mässingsknapparna och anmälde sig som friare hos Betty Luth. Fick han korgen? Visst icke. Ingen holländare hade snabbare klarerats vid Turholms tullbrygga. Samma dag visste hela staden, att fattiga Betty, som väfde hemspunnet lärft för sex öre alnen, numera kunde kläda sig i finaste kammarduk. Lika hastigt följde bröllopet tre veckor därefter. Petrus Luth utpinade af alla de nio muserna ett latinskt fröjdekväde, och Sara kallade sin man Abraham herre. Allt aflopp lyckligt; fattig blef rik, och rik blef rikare. Lärftsväfverskan fick en knarrig, men godsint änkling; änklingen fick en husesam hustru.

Två år därefter, i början af sommaren 1640, förnams på Turholm den späda rösten af en nykomling, en dotter. Lydik Larsson fröjdade sig åt en arftagerska och tänkte vid sig själf: hvilken bondtur, att jag icke drog tattareflickan till huset!

Snart skulle han dock påminnas om tillvaron af ett barn lika rotlöst som snöflingan, där hon sväfvar mellan himmel och jord. Han stod på sin tullbrygga, mönstrande in- och utseglande fartyg, när en fiskare från Snappertuna räckte honom ett bref. Det var skrifvet på ett

groft, skrynkligt papper, som luktade starkt ingefära och lät förmoda, att det i sig förvarat denna omtyckta krydda, hvilken användes som ofelbart hälsomedel mot många slags krämpor. Utanskriften lydde:

»Til Wälachtade Lydikhen i Helsingeland
thetta.»

Handstilen var prentadt prydlig och brefvets korta innehåll, när man korrigerat några snedsprång i stafningen, följande:

»Lydikhen skulle nu taga flickan; intet får jag händer med henne.

Dordej.»

Taga flickan? Det var så dags! Tullnären stoppade vresigt brefvet i rockfickan och beslöt att icke göra sig därmed vidare omak. Han hade engång begärt barnet, och Dordej hade svarat: »Taga *henne* ifrån mig! Vet ni, att Thomas är hennes laglige förmyndare?»

Några dagar förgingo, men Lydik Larsson lyckades ej slå ur hågen Dordejs prent. Var han ej flickans gudfar? Hade han ej beundrat hennes sällsynta naturgåfvor? Skulle hon ej göra honom heder, om han gåfve henne uppfostran? Nej. Hvad skulle Betty säga därom? Och hans eget barn? Platt ingen reson att numera upptaga en fosterdotter.

Händelsevis kom en trasslig rättegång att öka tullnärens bekymmer. Till adelns privilegier hörde nämligen rättigheten att tullfritt utskeppa sina landtbruksalster och införa vissa varor för eget behof. Denna rättighet gaf anledning till grofva underslef. Helsingfors' borgare klagade hos generalguvernören, att kringboende adelsmän i sitt namn utskeppade och införde andras varor, hvarmed

de gjorde lika förfång åt stadens handel som åt kronans tull. Generalguvernören grefve Per Brahe var icke den man, som ville göra intrång i adelns rättigheter, men han höll strängt på ordning i landet. Han upptog klagomålet, lät anställa räfst och befallde rättegång inför Åbo hofrätt, efter ju adelsmän ej kunde dömas af lägre domstol.

I denna trassliga sak inveckladés Lydik Larsson som tulltjensteman och var tvungen se till huru han själf kunde två sina händer rena. En vecka sedan han mottagit Dordejs bref såg han sig nödsakad att resa till Åbo, landvägen för att ej fördröjas af motvind på sjön.

När han närmade sig Karis, fick han anledning att ihågkomma sin guddotter.

— Jag vill se till, hvad jag kan göra för henne, tänkte han vid sig själf. Hon blir fjorton år, hon kan få tjenst som barnflicka, men icke hos mig!

Torpet fanns på sin plats. Det såg bofälligare ut, tiderna hade blifvit sämre. Barnen voro ute i arbete. Dordej spann, Thomas murade bakugnen, som hotade instörta.

— Guds fred!

— Goder dag, Lydiken! Det var hederligt; jag visste han skulle komma. Sitt ned!

Och Dordej afröjde tegelstensgruset från bänken, medan Thomas, utan att afbryta arbetet, bortlade stillatigande mössan från sitt hufvud, som började gråna.

— Nå, hur är det? Dåliga tider, prack och bekymmer hvart man vänder sig! Hagar gör eder omak, Dordej?

— Gör hon? Jo men. Inte kunde jag tro det, Lydiken, den tiden ni var beskedlig mot barnet. Men si, man skall inte mena sig vara visare än Gud. Han vet

hvar det fåfängliga hjärtat sitter; dit siktar han, och där träffar han bättre än skyttens pil. Fröjdebarn kan bli sorgebarn. Var hon inte mitt pärlegull och mitt silkesbarn, förmer än de egna matvargarna? Gud signe dem, de folka sig hvad de hinna. Var inte Hagar den trägnaste förr i alla sysslor, så träffeligt kloker och händig i allting? Det var förr, det, ser Lydiken. Från den dagen hon kom från Helsingeland, var hon, Gud tröste, ett bortbytt barn. Hvad ha ni för bergstroll på Turholmen eder? Af hela flickan fanns stort intet annat än stafvarna kvar, de latinska stafvarna, Lydiken! Inte har hon håg mera för karda och spinna, härfva och refva, baka och byka, det går allt som i drömmen. Jag säger: gå efter vatten till brunnen, Hagar! Ja, så står hon där och ser huru solen skiner på istapparna... Fålla din kjol, barn, ... den där tyskullskjolen, ni vet! Ja, så sitter hon och låtsar sömma, men har glömt att träda tråden på nålen. ... Hagar, läs aftonbönen med barnen! Läser hon inte? Visst läser hon, men det är bordsbönen. Så har det nu varit i tre vintrar och två somrar. Det enda hon hugfälles är att lära fågelspråk och valla kräken, som hon nu mest har för händer, för där får hon stafva i mossan på bergen.

— Har hon fått böcker att läsa?

— Hvad för böcker? Hon har de tre, som äro lärdom nog för en fattig stackare. Från prästgården har jag lånat en finsk postilla, och kan ni tro, Lydiken, barnet predikar nu finska rätt som en präst från Tavastland! När hon hittat andra böcker i byn, har jag eldat ugnen med dem. Vet jag hvad prent hon smusslat i sänghalmen? Inte med min vilja skall hon läsa mer än godt gör för människans salighet. Det finns lika många fåfängliga böcker som löst tal här i världen.

— Och hvad ämnar ni nu företaga med Hagar? Icke kan hon komma till mig; jag är nu gift och har egna barn. Det var annat för tre år sedan.

— Så, ja, lycka till! Jag trodde ni var gudfar hennes.

— Kan jag annars göra något för flickan? Hon är snart i den ålder, när fattigt ungt folk söker tjenst. Jag vill bekosta åt henne en omgång nya kläder och lägga till några hårda daler för underhållet, tills hon blir femton år eller sexton.

— Tackar för gunstig god vilja. Med oss och de många barnen är det så, att vi råkat i skuld och ha inte bröd för dem, som inte arbeta. Jag tänkte ni skulle taga henne, inte för vår, men för barnets skull. Inte vånnar jag om att jag själfver äter agnar till middagen och tegelstenar till kvällen, om den stackaren ej får svälta, för hon ligger mig som ett kyrktorn på hjärtat, ser Lydiken. Men si, den dromedaren ryms inte i mitt bo, sa' sädesärlan, när hon kläckte ut gökungen. Hagar ryms ej i vårt bo, ser Lydiken; det likar sig inte för henne att tjena heller. Antingen är hon ett tattarebarn, eller är hon af herrefolk, korp eller örn, Gud vet, det ligger i blodet; det visar sig nu, när hon snart blir fullvuxen.

— Dordej — sade Lydik Larsson eftersinnande — mäster Sigfrid var fuller af den mening, att modern, som dog här i torpet, ej var en tatterska. Hon bar hos sig två kostbara smycken, som ju höra barnen till och kunna försäljas för deras utkomst. Finnas de kvar?

— Hvad skulle ej de finnas? När mäster Sigfrid var döder och Thomas blef förmyndare, fick Thomas skrinet med barnens egendom att förvara. Det är förségladt med mästarens eget signet. Hvad skulle vi töras bryta det, vi?

— Däri ha ni gjort rätt, men blott för en tid. Förstår ni ej, Dordej, att barnens egendom ligger där utan ränta, nu när de bäst tarfva ett underhåll. Hvar är gossen?

— Han, tuppkyckling? Ja, det veta svalorna bättre än jag. Såsom utsädet är, blir skörden. Bennu har vuxit upp bland herr Åkes gudlöse ryttare; nu har han skjutit en karl på Gerknäs och måst rymma till Tyskland. De voro här på jagt efter gossen, men folk trodde, att det var bara för syns skull. Alla tyckte om Bennu, ingen själ ömkade Greger Andersson. Greger fick en opasslig kula genom kindbenet, och snedmundt blir han, så länge han lefver, men det tros, att han repar sig.

— Nåväl, är det ej bäst, att Thomas som förmyndare upplåter skrinet och jag betygar som vittne hvad däri finnes?

— Hvad säger du, Thomas?

Thomas nedlade murslefven, strök sig med afviga handen om näsan och lät förnimma, att han ej skulle öppna skrinet förrän i barnens egen närvaro, när gossen blef myndig.

— Det vill säga om sju år, genmälde tullnären misslynt. Vi två äro ej gula om näbben mer, och gossen är ute på farliga stigar. Ung eller gammal, ingen af oss bär signet på lefnadens tid i sju år. Nu lida barnen nöd, och vi lefva. Hvarför töfva med det, som hör en förmyndare till?

Thomas förblef obeveklig. Skulle han taga skäl och vansläktas från sitt folks kardinaldygd?

— Nåväl, sade Lydik Larsson, då står ett förslag åter. Jag reser till Åbo och skall i aller ödmjukhet uppvakta presidenten i hofrätten, herr Jöns Kurck. Vill ni, mot vederbörligt kvitto, öfverantvarda skrinet till mig, så skall jag låta öppna det i presidentens och vittnens

närvarelse. Sedan jag förvisso vet värdet af barnens egendom och, där presidenten det tillråder, tagit en part ut för barnen, skall jag åter låta försegla skrinet med hofrättens signet, och det beror då af förmyndaren, om han vill förvara skrinet hos sig eller lämna det mot kvitto i hofrättens förvar. Detta senare vore säkrast. Ert torp kan brinna eller plundras af tjufvar.

Ny rådplägning. Hvad allt de lagfarne hitta på! Den okunnige torparen hade en vidskeplig vördnad för alla signeter, men det han höll i sin hand tycktes honom vara säkrare än det han lämnade ifrån sig. Thomas svarade nej.

Hans klokare hälft var af annan mening.

— I fars tid, sade Dordej, sköflade krigsmännen allt hvad de öfverkommo. I vår tid göra fogdens tjenare mångenstädes detsamma. Minns du i vintras, när Mannu var ensam i stugan och drog en eldbrand ur spiseln i halmen på golfvet? Du var med barnen vid läsförhöret, jag klappade byke vid vaken på isen. Hade Gud ej skickat mig in efter dina skjortor, hvad hade det blifvit af stugan, af Mannu, af Hagars och Bennus arf? Skicka skrinet till hofrätten! Det är ett sextipunds-lass att ansvara för andras egendom.

Lydik Larsson anmärkte, att presidenten Kurck stått fadder för barnen.

— Ja, ser du? instämde Dordej. Passar inte Gud den saken som hake till märla? Slå fast haken, Thomas, så är barnens egendom bakom lås. Han, som är hofrättens öfverman, måste vara den lagfarnaste här i landet.

Sara kallade sin man Abraham herre, men Abraham fann sig oftast väl af att lyssna till Saras råd. Thomas framtog ur den lästa ekkistan under sängen ett litet skrin, knappt större än en vår tids cigarrlåda. Det var

konstrikt inlagdt med färgad halm, utan lås, men väl ombundet med starkt garn och förségladt med mäster Sigfrids sigill, Helsingfors', hans födelsestads vapen, båten, med en stjärna däröfver.

Skrinet öfverlämnades åt Lydik Larsson mot kvitto med sigill öfver mottagandet. Medan kvittot skrefs, upprann i tullnärens förslagna hufvud en plan att göra guddottern en tjenst, som på samma gång befriade honom själf och fosterföräldrarna från bekymret om flickans framtid.

— Hvad sägen I, föreslog han, om jag tager Hagar med mig till Åbo? Presidenten är hennes gudfar; han torde låta sig henne föreställas och kanske göra något för henne.

Detta förslag mötte intet motstånd. Hvar var Hagar? Hon var med de yngre barnen i rian. De hade åter för sig något slags fågelspråk.

Dordej gick till rian, men mötte barnskaran på vägen. De voro utom sig af jublande fröjd, de skreko om hvarandra:

— Han kan tala!

— Hvem kan tala?

— Trastungen.

Barnen förde med sig en bur af videkvistar, i hvilken satt en ung, nära fullvuxen koltrast, Hagars skötebarn. Hon hade upptagit honom som späd unge ur ett öfvergifvet bo, hvars föräldrar blifvit snarornas offer, vårdat och matat honom, gjort honom så tam, att han åt ur hennes hand och satte sig på hennes högra skuldra, när hon ropade: Tätti! Hagar hade läst i sina böcker, att vissa fåglar kunna lära sig eftersäga människors ord. Alltså företog hon sig att studera språk med Tätti, såsom hon själf studerat latin för *Cannabis*. Mer än ett halft år hade hon nu hvar dag, när de voro ostörda, upprepat

två korta språkläxor för Tätti och sett honom göra misslyckade försök att forma sin näbb efter de ovana ljuden. I dag hade han, till barnens obeskrifliga förvåning, för första gången uttalat orden: *Tätti dum.*

Skaran instormade i stugan med denna viktiga nyhet. Tätti skulle tala, men, lik mången annan talare, kom Tätti af sig vid åsynen af de talrika åhörarne. Buren ställdes åt sidan; här var ett annat tal än fåglalåt.

Lydik Larsson mönstrade Hagar med en rest af den forna vänskapen. Hon var förändrad, men ej till sin fördel. Ärtstängeln hade skjutit upp, men slokade gänglig i brist på stöd.

— Räknar du ännu himmelens trappor? frågade tullnären.

Hon teg med nedslagna ögon. Denne beskyddare hade svikit henne. Han hade lofvat henne lärdom, lycka och fadersömhet. Huru hade han hållit sitt löfte?

— Vill du följa mig till Åbo och se en stor stad, en stor, ny gudfar?

— Skynda dig, barn! inföll den alltid praktiska fostermodern. Lägg hop dina kläder, dina två linnen, dina strumpor och tyskullskjolen, som du kan fålla i Åbo. Lydiken har brådt och vill taga dig med sig. Hvarför suras du, dumma flicka? Pussa gudfar på granna handen!

— Får jag ej stanna hos er, mor? frågade Hagar skyggt.

Huru hade hon icke brunnit af längtan att flyga ut i den vida, okända världen! Men denne man hade en gång svikit henne; han kunde andra gången göra det om igen. Hennes tårar begynte tillra på kinden.

Dordej visste knappt själf huru lätt hon veknade som ett vax för älsklingsbarnet.

— Visst får du komma tillbaka och blifva hos oss, om du ej får något bättre. Se så, lipa nu inte, barnet mitt; lägg hop dina kläder!

— Låt mig gå, låt mig gå i den villa skogen! snyftade Hagar. Det bittra, förödmjukande intrycket af att kastas ur hand i hand öfverväldigade allt hennes mod.

Då hördes från buren vid väfstolen ett snattrande ljud, liksom ur en barntrumpet: *Inte ledsen nu!* Det var den andra språkläxan, som Hagar, till tröst i sina ensliga sorger, stafvat för koltrasten och som nu för första gången lyckades trilla ur trastnäbben.

Situationen förändrades; alla smålogo. Hagar flög till buren, lockade ut favoriten, lät honom sitta på högra skuldran och uppmanade honom att säga om de beundrade, muntrande orden. Men den nye talaren hade redan glömt dem, flaxade kring i sin lyckliga frihet och lät nu förnimma: *Tätti dum.*

Hastigt vidtogos de få nödiga förberedelserna för Hagars resa. Fosterföräldrarna och hela barnskaran sågo tullnären instufva sin nya barfota bytesvara i höet på den fyrhjuliga bondvagn, som borgerligt folk brukade vid sommarresor före schäsarnas och åbokärrornas tid. Hästarna legdes för fyra mil eller för hela resan. Mellan Åbo och Helsingfors fanns i grefvens tid en början till gästgifvare och skjutslega, en lättnad för bonden, af hvilken adeln härintills trugat sig fri skjuts.

Torparefolk är sällan sentimentalt vid afsked, men här låg i luften en förkänsla af att skilsmässan skulle blifva lång. Tommu snöt sig gång efter gång; det var något som tagit en orätt väg från ögonen. Sigfrida hämtade buren med Tätti, Hagar skulle än en gång klappa sin gunstling på de mjuka, svarta fjädrarna.

Dordej sade:

— Du mitt hjärtebarn och mitt sorgebarn! Räfvarna hafva sina kulor och fåglarna sina nästen, men en vet jag, som före dig icke hade en sten att luta sitt hufvud mot. Res, om Gud vill; kom igen, om Gud vill! Befall honom dina vägar, och han skall finna också åt dig en kvist att sitta på!

— *Inte ledsen nu!* bjäbbade trastungen. Åkdonet rullade bort, och den andra spånen flöt ut på det strandlösa hafvet.

---

12. Åbo akademi.

Där bo bestier!

Om tidehvarfven kunde förflyttas som tablåerna i ett skådespel, om nittonde seklet sutte som åskådare i salongen, förhänget rullades upp och sjuttonde seklet blottades där bakom i sin väldiga storhet, hur ogenomträngligt mörkt, hur dystert allvarligt, hur groft tillyxadt i sina massor skulle det icke te sig för åskådaren från ett annat tidskifte! Men äfven detta mörker hade sina glimmande ljuspunkter, äfven detta allvar sina gladare mellanstunder och denna grofva tidskoloss sina fint utmejslade spetsar. Det vi kalla natt ansågo de då lefvande som en dag, och skymdes dagen af moln med härjande hagelskurar, såg man dock stundom solen. Invånarne på planeten Mars med dess svagare dagsljus skulle troligen ej vilja byta med jordens invånare, och sjuttonde seklets hårdt betungade folk skulle sannolikt betänkt sig mer än en gång, om någon erbjudit dem att flytta till nittonde seklet.

Axel Oxenenstjerna hade sagt om sitt besök i sydvästra Finland: där bo bestier! Per Brahe upptog ordet såsom en varsel, såg botemedlet i att statuera en

academia och ryckte denna som ett halfslukadt ben ur krigets hungriga gap. När hans *academia* ändtligen kom och funderades genom Kristinas kungliga bref af Nyköping den 26 Mars 1640, utlade biskop Rothovius i sitt cirkulär till prästerskapet, att detta vore den största välgärning, som vederfarits Finland sedan världens begynnelse.

Enär Finland troligen icke stod att igenfinna på kartan vid världens begynnelse, var den första och största välgärningen rimligast den, att landet nu fanns till. En biskop borde icke heller ringare uppskatta införandet af kristen tro eller dess reformation. Men med dessa lofliga reservationer hafva två och ett halft sekel framåt icke mycket att afpruta på den kraftige, nitiske och välmenande biskopens hjärtefröjd öfver denna märkliga tilldragelse. Akademin har aldrig varit *allt,* icke ens vid sin stiftelse, lika litet som kunskapen är allt; men akademin har varit och är oberäkneligt *mycket* för ett land, som i sin politiska svaghet söker ett fäste i arbetet för sin kultur. Förgäfves har akademin från sin första början draperat sig i sin rektors purpurmantel för att inför de olärda upphöja lärdomen på samtidens kungliga tron. Hon stod med sina rötter för djupt in i folket för att någonsin lyckas afkläda sig vadmalsjackan, och detta blef hemligheten af hennes stora civilisationsarbete. Ju folkligare hon blef, desto mäktigare samlade hon i sig folkets vaknande intelligenta kraft och klarnande medvetande. Kyrkan har varit äggeblomman, ur hvilken det nya lifvet begynt pulsera, men akademin har varit den unga mot samtidens höjder stigande folkandens första vingar.

Och akademin år 1640 var kyrkans lydiga dotter. Icke allenast biskopen, äfven Per Brahe räknade, jämte bokliga konster, utbredandet af ett gudeligt lefverne och skickeliga seder bland det nya läroverkets förnämsta

ändamål. Folket ansåg akademin för en prästskola. Ännu hundra år därefter, 1740, stod teologen främst och dugde till allt, likasom i vår tid generalen. 1840 hotade tre andra fakulteter att öfverflygla den högvördiga, som med gammal häfd intog första rangen, och fyrtio eller femtio år vidare framåt i tiden, när gudeligt lefverne icke mer anses nödvändigt för skickeliga seder, står akademins prästskola i mångens ögon kvar som en skuggornas gengångare från sextonhundratalet.

Om få förstodo akademins betydelse vid den tid när hon stiftades, ville dock styrelsen göra allt för att rätt tydligt inprägla dess vikt. Redan en månad förut påbjöds i alla landets kyrkor en allmän böne- och tacksägelsefest på invigningsdagen, onsdagen den 15 Juli 1640. Alla förnämliga personer, adel och ofrälse, inbjödos till Åbo, och många infunno sig. Det blef stort jubel och stor ståt i Finlands dåvarande hufvudstad.

En af Åbo akademis förste professorer, den berömde Michael Wexionius, adlad Gyldenstolpe, har omständligt skildrat invigningsfesten. Dess ceremoniela program var på förhand noggrant bestämdt i alla detaljer. Stor uppvaktning klockan sju på morgonen hos hans grefliga nåde i Åbo slott. Därefter procession till landningsstället vid Aura å i lika många afdelningar som sånggudinnorna. Därifrån på grant utsirade, vimpelprydda båtar en färd till bron. Där åter landstigning och procession till akademihuset. I spetsen gingo trumpetare och härpukor, »de där sin tjenst lustigt med all flit gjorde». Men att fredens verk invigdes under ett stort brinnande krig, därom erinrades man icke blott af slottskanonernas och pukornas dån, utan ock genom den imponerande eskorten af 1,000 ryttare i full rustning, hvaribland mången veteran från Breitenfeld och från Lützen.

Det oansenliga akademihuset, gymnasiets förra lokal i skuggan af domkyrkan — fem kalla och låga rum — var praktfullt smyckadt med purpurfärgade tapeter och mattor. Här skedde musik, tal af grefve Brahe, fundationsbrefvets uppläsande, prokanslers och rektors beklädande med deras insignier, sång, tal af två professorer och slutligen en students, unge Johan Stålhandskes, »*gratulatoria oratio* med synnerlig lyckönskan».

Därefter gudstjenst i domkyrkan och predikan af biskopen, kanondunder på kyrkogården närmast utanför, muskötsalvor af kavalleri och infanteri samt höga fröjderop af den till tusendetal församlade folkmassan inom och utom kyrkan. »Gud och hela naturen, säger Wexionius, syntes hafva förenat sig att öka och höja dagens fest; ty icke allenast luften förblef klar och mild, utan en ljufvelig fläkt, som framdref de smyckade farkosterna, gaf anledning till ett skönt skådespel. Pukor och trumpeter ljödo från vatten och land, hvaraf skallet återkastades, likasom under bifallsyttringar, af omgifvande berg och boningar.»

Dagen afslutades med en bankett på slottet, en middag, där alla på hennes kungliga majestäts bekostnad »blefvo härligen tracteradhe och plägadhe» vid den ovanliga timmen klockan fyra. Ehuru berättelsen därom tiger, torde få antagas, att gästerne efter nio timmars oafbrutna mödosamma vandringar, båtfärder, tal, predikningar, musik och krigsdunder från klockan sju på morgonen till fyra på eftermiddagen icke saknade aptit att göra heder åt kronans anrättningar. Två dagar därefter uppförde akademins förste unge medborgare i det större auditoriets sal ett sedelärande skådespel, kalladt »Studenterne», däri framställdes »huruledes somlige föräldrar visa sig mycket knappe att bestå penningar åt sina söner, hvilka då gemenligen blifva flitige; men andra

bestå dem allt hvad de åstunda, hvarigenom sönerne blifva försumliga, ohörsamma, förlorade» o. s. v.

Den ståtliga invigningen kunde förliknas vid ett rikt bröllop i fattigmans hus. I dag öfverflöd på alla lyckans håfvor, i morgon en hård brödkant, en skopa vatten. Akademin var så fattig, att när arrendet icke inflöt från de till dess underhåll donerade, ofta själfva utblottade krono- och skattehemmanen, fingo lärare och lärjungar hjälpa sig bäst de kunde. Allt kronans mynt rann ut i kriget som i en tratt. Det som ännu, fastän allt knappare, fanns att tillgå i penningens ställe, var kronans räntor och jordagods. Därmed aflönades mången gång officerare och tjenstemän, därmed betalades skulder, därmed underhöllos de tre akademierna i Upsala, Dorpat och Åbo. En ny akademi var ett nytt gapande hål i en tom rikskassa. Hvarför kunde ej akademin, ett sekularverk, invänta freden? frågade rikshushållarne. Ja, hvarför kunde ej det fattiga, mörka torpet invänta julmorgonen utan ett ljus i fönstret? Per Brahe hade redan besvarat frågan till Jöns Kurck. Folken lefva i årtusenden och hafva likväl stundom brådt att uträtta i dag det som kunde uträttas i morgon. Äfven historien kan stundom fjäska, men endast när åkertegen ännu ej är beredd för utsädet. Morgondagen står lika litet i folkens hand som i individens. Krig följde på krig, så långt man mindes tillbaka. Hvarför skulle framtidens hyddor skuggas af fredens palmer? Och Finland beboddes af »bestier». Det blödande, mörka, förgätna landet stirrade på sin första bleka ljushärd i Åbo, såsom dess yttersta nordbo stirrar i Januari på den efterlängtade solens första röda strimma i morgonmörkret borta i öster.

Den första ljusningen var ännu långt ifrån dager. Hvilka drifvor att smälta! Hvilka sophögar att bortrensa!

Hvilken issörja af tröghet och hvilken natt af okunnighet! Det var ett långsamt, mödosamt, ihärdigt arbete att bryta igenom seklernas gruslager, och det varade äfven i hundrade år, innan man trängt genom skålet, men när man hunnit så långt, fann man därunder icke den hårda, ofruktbara sandmon, utan en bördig lergrund, som lönade odlarens möda.

*

Samma dag, när fredens stora verk invigdes i Åbo, afsomnade krigets väldige kämpe, den oförfärade Åke Henriksson Tott, snöplogen, på sin egendom Lavila i Euraåminne socken, fyrtiotvå år och två månader gammal. Bruten af krämporna redan i flera år, hade han förra sommaren insjuknat på Ekolsund, men kände sig följande vår nog återställd att kunna öfverresa till Finland. Ridten gick icke snabbt då mera; färden varade med hvilotider från den 26 Maj till den 4 Juli, då han nästan döende ankom till Lavila. Den hårdhändte slagskämpen dog som en kristen.

Den 29 September 1640 blef han med tidehvarfvets krigiska ståt begrafven i Åbo domkyrka. Fyra kompanier, tillhopa 480 man, af de frejdade finske ryttarne redo i spetsen för processionen från slottet till kyrkan. Efter dem följde djäknarne, studenterne, prästerne, professorerne och biskopen. Därefter marskalken Melchior von Falkenberg. Efter honom en i svart taft klädd stridshäst. Därefter hufvudbaneret, buret af Jöran Boije. Därefter likkistan, buren af sexton adelsmän, och på hvardera sidan den dödes fäderne- och mödernevapen, burna af adelsmän. Därefter åter studenter och professorer, köpmän, tjenstemän, hofrättens assessorer. Därefter sorgefanan

och sorgehästen, inhöljd i svart kläde med hvitt atlaskors. Därefter de förnämste af adeln och tjenstemännen, borgmästare och råd, borgerskapet och fyra kompanier infanteri. Efter dem grefve Brahe med fyra lakejer och två kuskar. Efter honom fruntimmer i åtta vagnar och sist borgerskapets hustrur. Sorgetåget torde, utom åskådarne, räknat mer än 1,400 personer. Utfärdspredikan hölls i Åbo slott af hofpredikanten Nils Martini öfver Rom. 10: 9—12 och likpredikan i domkyrkan af biskop Rothovius öfver Rom. 14: 7—10. År 1678 lät Åke Totts änka, Kristina Brahe, för hans hviloställe inreda det ännu i domkyrkan bevarade, nyligen restaurerade Tottska grafkoret.

13. Andra spånen.

Du skall få läsa.

Hagar reste med Lydik Larsson till Åbo. Våra dagars järnväg är Mefistofeles med hans mantel: dit, och man är där! Man sofver sig fram, landskapet ilar tomt, intryckslöst, spårlöst förbi, människorna uppdyka som stumma dvärgar, kupén är världen, vägen är intet, målet allt. En fotvandring eller en långsam resa med häst i Juli månad är geografi, etnografi, naturkunnighet, estetik. Ett vaket barn lär där på en dag mer, än på ett år ur böcker.

Hagar vaknade, när hon befann sig på vägen till Åbo. När hon begynte räkna kyrkorna, sjönk Kaskas torp bakom horisonten. Nya intryck undanträngde de kända gamla. Det förekom henne, som vore dessa berg högre, dessa dalar djupare, byarna folkrikare, hjordarna mera välfödda, människorna klokare. Sommarluft och omväxling förskönade allt. Hagar var åter förvandlad. Hon drack luften som ur en hälsobägare. Här vågade hon andas, här var hon icke sämre än andra; ingen visste här, att hon var ett tattarebarn.

De voro icke en mil från torpet, innan Hagar öfverraskade sin beskyddare med sin frimodighet. Hon var

lika språksam och glad, som hon nyss förut varit tyst och nedslagen. Hon skrattade, sjöng, berättade, frågade. Hvarför var sjön så blå? Hvarför sprang räfven öfver vägen? Hvarför hade den ena kyrkan en tupp på tornspetsen och den andra ett kors? Hvarför gick den gamle soldaten på krycka? Hvad skulle Lydik Larsson göra i Åbo, och hvad skulle hon själf göra där?

Hofrätten låg öfver tullnären med hela tyngden af författningens sjunde bud. Han behöfde förströelse, han nedlät sig att höra och besvara de efterhängsna frågorna. Bakom dem låg ju stundom mer än ett barns nyfikenhet. Denna blandning af naivitet och klokhet kunde vara förtjusande. Hvilket lif på Turholm, om Hagar blifvit tullnärens fosterdotter!

— I Åbo, sade tullnären, är en stor helgdag. Man skall inrätta en *academia*.

— En *academia?* Hvad är det?

— En stor lärdomsskola.

— Får jag gå i academian?

— Du får beskåda henne utanpå, det är icke förbjudet.

— Å så! Får jag böcker i Åbo?

— Du skall få hela trojanska kriget och trojanska freden med, om du vill.

— Lefver *Cannabis?*

— Han lefver och har fått sina böcker tillbaka. Han har nu börjat läsa latin med en tam kråka.

Hagars ögon blixtrade.

— Jag ville hellre vara tokig som *Cannabis,* än skratta åt honom!

Tullnären betraktade henne förvånad. Hon hade verkligen blifvit tre år äldre.

Resan hade fortgått på tredje dagen, när de nalkades Åbo. Lydik Larsson erinrade sig, att hans guddotter borde förberedas på besöket hos presidenten.

— Har Dordej förtäljt dig något om din mor?

Svaret dröjde. Den brännande frågan, namnstämpeln, ärefrågan, var åter där.

— Vi ha fallit från stjärnorna, svarade Hagar afvärjande.

— Hm...ja, en föll, men det var din mor, och hon dog af fallet. Om nu hans nåd presidenten vill se dig, lofvar du att vara lydig och ej misshaga honom med sådana konster, som sist i torpet?

— Kan han ej lida, att fåglar tala?

— Ställ dig ej enfaldig! Han kan ej lida, att fattiga barn visa sura miner.

— Håller han hvad han lofvar? frågade Hagar med en ny blixt ur de mörka ögonen.

— Hvad vill det säga?

— Jag menade, att han är så förnäm och jag så fattig.

Nej, tänkte tullnären misslynt, det var fuller bäst, att jag icke tog flickan. Hon blir mig för slug.

De anlände till Åbo på tisdagen, när trumpetaren på torget utblåste onsdagens fest. Petrus Luth hade anskaffat ett härberge i utkanterna af den folkfyllda staden. Hörnet af en trång stuga var nog för den rike svågern; Hagar fick en sofplats på vinden. Petrus Luth var nu vorden student och en af den stora dagens hjältar, ty de förste studenternes antal steg ej högre än till fyrtiofyra.

Det var icke lätt att i detta festvimmel få audiens hos en så betydande person som presidenten Jöns Kurck. Men hvad förmådde icke en klingande handtryckning

hos hofmästaren Antonius Pape? Lydik Larsson fick en kvart timmes företräde redan på tisdagsaftonen. Mottagandet var icke det mest uppmuntrande. Där förnams en sträng skrapa för efterlåtenhet vid tulluppbörden och gällde intet mindre än tjenstens förlust. Generalguvernören var uppbragt öfver de begångna underslefven. Tullnären skulle dock få nytt företräde torsdagsmorgonen klockan sju för att erhålla vidare anvisning om processen i hofrätten.

Dåliga nyheter! Lydik Larsson bugade sig i djupaste ödmjukhet för att försvinna, när presidenten, som var känd för sitt utmärkta minne, sade till honom:

— Hvar har jag sett eder förr?

— Alltför stor ära för en så ringa tjenare som jag, genmälde tullnären. Det var för tretton eller fjorton år sedan i Karis. Ers nåd täcktes med sin höga närvaro behedra två fattiga barns döpelse.

— I Karis? Var det mäster Sigfrid som döpte barnen?

— Ja, ers nåd. Jag hade lyckan vara tillstädes då.

— Var fältmarskalken Tott också tillstädes vid samma läglighet?

— Ja, ers nåd.

— Han rappellerade något därom för två år sedan. Det var en gosse?

— Ja. Och en flicka.

— Fältmarskalken tog vård om gossen. Vet ni något om flickan?

— Ers nåd täcktes bekosta hennes underhåll i ett fattigt torp. Hon är begåfvad med sällspordt förstånd och har följt mig till Åbo . . . för att beskåda högtiden i morgon.

— Tag henne med er om torsdag. Farväl. Glöm ej att medföra tullspecialerna!

Lydik Larsson bugade allerödmjukast och gick. Han skulle ej vågat ett ord om guddottern, därest ej den högmäktige herrn själf fattat i tråden.

Festdagen randades vid kanondunder, och Åbo liknade ett böljande haf vid en regatta med tusen brokiga vimplar. Hvilken ny värld för en trettonåring, född och uppvuxen i ett aflägset skogstorp! Hagar var ute klockan fem på morgonen, förvillade sig bland gator och folkmassor, hörde allt med två spetsade öron och såg allt med två flygande ögon. Hon stod, halft ihjälklämd, på bron, när processionen anlände i båtar från slottet. Intet ljud i det stora sorlet undgick henne. De kringstående beledsagade hvarje landstigande med sina anmärkningar: »Där är grefven i röda jackan! ... Hvad? Grefven? Det är ju hofmästaren ... Där är Carl Lindelöf, som stack ihjäl Hans Jönsson i Borgå! ... Där är Gustaf Stensson Tavast, som lät piska ihjäl sin landbonde på Kurjala! ... Där är gubernatorn i Viborg Carl Mörner, som lät fastläsa sin länsman vid väggen så högt, att tårna med nöd nådde till golfvet ... Nu komma studenterne! Där är en, som bär på brickan en röd kjortel ...»

— Petrus! Petrus! ropade Hagar. Han hörde henne icke. Petrus Luth var fullt upptagen af det ärofulla förtroendet att bära i processionen magnifici rektors röda sammetskåpa, som betecknade rangen af en romersk kardinal. Efter kåpan gingo en adjunkt med akademins sigill, en notarie med dess matrikel och räntmästaren med två silfverspiror. Åskådarne fortforo att än beundra, än kritisera. Grefve Brahe, som ensam i sitt led följde efter silfverspirorna med en lifvakt af tolf bardisanbärare, sex på hvardera sidan, var populär bland folket.

— Skapar han sig inte så milder som kung David i psalmboken! utropade en bondhustru från Masku. Si,

när fogden i våras tog vår andra ko, sedan han tagit den första för samma gäld, gick farsgubben till hans nåde, och, Gud signe honom, kon kom tillbaka, hon, men fogden fick sitta i Åbo torn.

— Nå, så taga vi honom till kung. Hvad göra vi med kvinnfolk? föreslog en munter sjöman, som redan hunnit tömma ett krus för mycket till dagens ära. — Tycken I, att den här skulle duga att styra riket?

Och för att illustrera sitt rebelliska tal, fattade han den bredvidstående Hagar om lifvet, ställande henne under åhörarnes skratt på brons ledstänger.

Icke förr blef detta bemärkt, innan en invalid på träben neddrog med vänstra armen den förskräckta flickan från hennes upphöjda plats, medan han med högra handen och kryckan gaf talaren ett kraftigt rapp öfver skuldran.

— Hvem dristar att bruka lasteligt tal om kung Gustafs dotter? röt den uppbragte gamle krigaren.

Det artade sig, midt under festens ståt, till tumult på bron. Lyckligtvis tilldrog sig processionen allas blickar, och så många näfvar höjdes mot den fritalige sjömannen, att han fann rådligast maka sig undan. Drottningen, fröken Kerstin, var ock folkkär för hennes store faders skull, hvilken lefde i folkets minne. Ingen konung har varit så älskad i Finland, som den store Gustaf II Adolf.

Trampad, knuffad, med rifna fållar, blossande kinder och fladdrande hår, drogs torpflickan från Karis i den ohjälpliga trängseln med till akademihuset, dit folkmassorna strömmade efter processionen. Hon hade kunnat undkomma vid ett gathörn mot torget, men hon lät vidare knuffa sig framåt. Skulle hon icke se, skulle hon icke höra allt hvad ses och höras kunde?

Under de lärda talen där inne roade sig åskådarne att begapa krigsfolket och i synnerhet de täta lederna af rytteriet, som uppfyllde alla angränsande gator och öppna platser, så långt ögat nådde. Det var icke en af nutidens lysande parader med hvarje knapp knäppt och hvarje bantler på pricken så buret, som det skulle bäras. Uniformernas tid var icke kommen ännu. Man igenkände truppafdelningarna på deras lika beväpning. Ryttarne buro dels gult, dels svart kyller, dels half rustning: stormhufva, bröst- och rygghamesk, läderhandskar, svärd och den af Gustaf Adolf införda piken om elfva fots längd, som han förkortat från femton eller aderton fot. De som ej buro pik buro öfver axeln en kort karbin med det då nyss uppfunna flintlåset. Musketörerne till fots buro längre gevär. En brigad eller ett regemente fick väl stundom namn efter färgen, men denna berodde mest af fanor och fälttecken. De berömda gula och blå regementena i svenska hären kallades så efter färgen på sina lifrockar. De finska trupperna, så kavalleri som infanteri, buro mest den välbekanta inhemska, föga paradmässiga grå färgen. Det var till största delen ungt folk, som snart skulle sändas att fylla luckorna i Johan Banérs snabbt glesnande leder. Veteranerne stredo i Tyskland, men en kader af dem var i hemlandet för att inöfva reserven. Det beridna borgerskapet deltog i festen och presenterade en brokig anblick af olika färger.

Här kan tilläggas, att detta år 1640, när man hade råd att inviga en akademi, uppställde Finland 17,380 fältrustade krigare, eller ungefär hvar åttonde vapenför man af dåvarande befolkning, nämligen 13,780 man infanteri och 3,600 man kavalleri. Af denna styrka stodo 8,048 man utom landet och 9,332 inväntade i hemlandet order att rycka ut.

Efter talet på akademihuset följde gudstjensten i domkyrkan. Vakt stod vid portarna; icke många bland den stora skaran af nyfikne lyckades tränga sig in, men in kom Hagar. Trasor och skråmor, hvad mer?

Från kyrkan strömmade folkskaran nedåt Slottsgatan för att se de inbjudne gästerna aftåga till drottningens middag. Klockan var åtta på aftonen, när Hagar efter många villovägar letat sig fram till sitt härberge. Men i hvilket skick! Grå af damm, öfverstänkt af gatornas dy från hästhofvarna, brunsvart af språnget och julisolen, skorna nedkippade, — hon hade fått skor i Åbo — håret som granens hängande mossa. Af helgdagsdräkten, den förr så beundrade tyskullskjolen, återstod en oigenkännlig ruin.

— Och *du* skall till hofvet i morgon bittida klockan sju! utbrast tullnären. Marsch i badstugan!

Ingen badstuga hade i dag eldats i Åbo.

— Så marsch till brunnen!

Värdinnan, en skräddarehustru, förbarmade sig öfver trasungen. Hagar fördes i tvättstugan, afkläddes, öfversköljdes med ett par ämbar kallt vatten ur brunnen och ikläddes sitt andra rena linne; hon hade ju medfört två i knytet. Natten och skräddaren anlitades för att göra flickan presentabel vid hofvet, d. v. s. hos presidenten.

Denne mäktige herre bebodde öfra våningen af ett ansenligt stenhus vid torget, där hofrätten var inlogerad i nedra våningen. Han hade icke samma bekvämlighet här, som på sitt rymliga Laukko; han nödgades med sin andra maka, Sofia De la Gardie, och elfva barn, hvaraf blott de fem yngsta hemma, nöja sig med elfva eller tolf rum.

Torsdagsmorgonen på slaget sju stod tullnären med sin skyddsling i presidentens förrum, anmäldes och fick inträde, medan Hagar kvarlämnades med de galonerade

kammartjenarne utanför och använde tiden att betrakta det ännu böljande folkvimlet på torget.

Audiensrummet var stort och praktfullt, rikt beklädt med väfda franska tapeter, gardiner och mattor Dess förnämsta möbel var ett af tidehvarfvets med dyrbara sniderier utsirade skåp för böcker och dokument, en make till Georg Härtels mästerverk, hvilket staden Nürnberg förärade Gustaf Adolf och som kostade 9,750 gyllen. Det likaledes konstrikt utsirade skrifbordet var inlagdt med mosaik. Bland dess prydnader sågs ett obekvämt, kolossalt skriftyg af röda koraller, föreställande en trana[1] och på tranans stjärt ett bläckhorn af slipadt glas, föreställande en sköldpadda. En fin doft af rosenolja parfymerade rummet. Presidentens morgondryck, mandelmjölk försatt med ingefära, stod halfdrucken i en silfverpokal. Han själf, i morgonrock af rödt siden, satt vid bordet i en finsvarfvad karmstol utan dynor och stoppning, men med sitsen i rutor af olika kostbara träslag. Notarien Hans Ekholt och skrifvaren Krister Thomson disponerade hvardera ett mindre bord i samma rum.

Lydik Larsson erhöll, stående, besked om sitt ärende i hofrätten och aflämnade sina papper till skrifvaren. När detta var beställdt, frågade presidenten efter flickan från Karis.

Svaret blef, att hon i förrummet väntade hans nåds befallningar.

— Godt... Pape! och presidenten ringde. Ringklockan var af guld med handtag af bernsten.

— Lämna flickan därute i hushållerskans vård. Hon skall skickas till Laukko i nästa vecka... Hon är ju fattig, Lydik?

[1] Släkten Kurcks gamla finska familjenamn var *Kurki*, som betyder trana.

Tullnären förklarade, att flickan visserligen var utfattig, men man hade hos hennes döda mor funnit ett par smycken, som kunde användas för barnens behof. Förmyndaren anhöll ödmjukeligen att få öfverlämna detta barnens arf i hofrättens förvar, om ej hans nåd funne skäl att genast föryttra egendomen för barnens räkning.

Halmskrinet framvisades och öfverlämnades åt notarien Ekholt. Thomson tillsades att med honom bevittna inventeringen.

Notarien afklippte segelgarnen, öppnade skrinet och återlämnade det åt presidenten, som kastade på detsamma en likgiltig blick, i förmodan att det innehöll någon bondgrannlåt.

— En hårnål af silfver! — Och han granskade med kännaremin det fint arbetade smycket. — Hvarifrån har kvinnan fått denna nål?

Omöjligt att besvara.

— Nålen, fortfor han, är ett konstverk af *Claude Ballin*; hans märke står graveradt på liljans blad. Fältmarskalken Tott hade en nål af alldeles samma arbete och förärade den åt grefvinnan Brahe. Det troddes, att denna nål var den enda i sitt slag... Är här något annat? Låt se!

En liten näfverdosa visade sig, öppnades och befanns innehålla en guldring, inlagd i ull. Presidenten syntes öfverraskad, påtog ett par glasögon med guldbågar, gick till fönstret och höll ringen uppmärksamt mot dagern. Han vände sig till tullnären.

— Ni sade, att flickan är fattig?

— Ja, ers nåd. Ingen vet annat. Moderns kvarlåtenskap blef förseglad.

— Nå, utfattig är man icke med tre sådana ädelstenar. De två mindre torde värderas till ett par tusen

daler stycket, men den stora i midten lärer näppeligen säljas för mindre än tolf tusen. Barockt! Att infatta en sådan sten i en ring, som kan tappas bort med en handske, i stället att därmed pryda ett diadem eller en *collier!* Infattningen är mediocre och arbetet en gesälls. Förste ägaren har varit antingen groft rik eller plumpt dum, kanske *tous les deux*... Har ni anställt efterspaningar om moderns härkomst?

Tullnären omtalade tilldragelsen i torpet.

— Singuliert! En kvinna i December på landsvägen? Icke kan hon ha fallit från månen.

Lydik Larsson understod sig tillägga, att hon troddes ha varit en tatterska. Barnen inbillade sig, att hon fallit från stjärnorna.

— Kalla hit flickan.

Hagar infördes och undergick mönstring. Hon såg tåpig ut i den nya, slamsiga klädningen, som man icke haft tid att profva. Dittills hade hon burit kjol med lifstycke eller tröja och kände sig nu olycklig i en helklädning, som gick upp till axlarna.

Den höge herrn tog henne, icke ovänligt, under hakan, såg henne i de stora bruna ögonen och frågade hvad hon hette.

— Hagar.

— Det är ett hebreiskt namn. Tatterska är du icke. Antingen har din far eller mor varit af judisk härkomst.

Tullnären anmärkte, att flickan liknade sin moder. Namnet hade hon fått af mäster Sigfrid.

— Nå, hvad skall jag göra med dig? Vill du blifva kammarpiga i staden eller hjälpa dejan på Laukko?

Hagar rodnade starkt.

Åter dristade tullnären ödmjukeligen anmärka huruledes barnet hade en besynnerlig håg att läsa.

— Så? Du kan läsa? Hela katekesen?

Hagar teg.

— Om ers nåd tillåter mig svara för flickan — återtog Lydik, modigare blifven af den höge herrns nedlåtenhet — kan hon den heliga skrift utantill samt därtill räknekonsten och hvad en djäkne kan lära.

Presidenten betraktade småleende det rodnande barnet och behagade skämtsamt fråga, om hon också kunde djäknens latin.

— Till det minsta kan hon trojanska kriget. Hvad hette den karlen, Hagar, som skrifvit en bok om det där? *Gilibus*, tror jag.

— *Virgilius.*

— Så, du har läst Virgilius? — Och presidentens hand hvilade på skrinet, som låg öppet framför honom. I handen föll ett sammanviket papper, som han upptog och tyst genomläste.

»Nådens åhr 1626 den 8 Decembris undfingo i Kaskas torp af Nyby skattehemman i Karis socken gossen *Ben-Oni* och flickan *Hagar*, tvillingsbarn af okända föräldrar, thet heliga dopets sakrament genom underskrifven pastor i Ekenäs stad. Tillstädhes voro som vittnen konungens troman, ståthållaren i Åbo, vählbohrne herr Jöns Knutsson Kurck, öfverstelieutenanten välbohrne herr Åke Henricsson Tott, tullnären i Helsingfors, välachtade Lydikh Larsson, torparen ärlige och välfrejdade Thomas Kask sampt dygdesamma hustru Dorothea Johansdotter. Som intygas. Ekenäs then 10 Decembris samma åhr. Gud förhjelpe barnen till ett christeligt lefverne och en salig ändalycht. Amen.

Sigfridus Aronus,
Pastor.»

Nedanför var antecknadt:

»Viljandes jag härmedh till åhro och åminnelse för the förnämlige herrar och kronones högtbetrodde män, som thessa barnens döpelse af christelig barmhertighet bevittnat, sanfärdelighen intyga, at herr Åke Henricsson hafver gunstigt uthlofvat gossebarnet Ben-Oni till sigh tagha och honom christeligen uppfödha till hans myndighe åhr, sampt at herr Jöns Knutsson likaledhes samma gunstiga benägenhet sigh påtagit vidkommande flickebarnet Hagar. Som skede förbemählte 8:de Decembris thersammastädhes. Gud Allsmächtig vedergälle the ädle herrar för fadherlig omvårdnad, at thesse barnen måga växa til hans nampns lofh, som them under märkeliga himmelens tecken födhas låtit. *Datum ut supra.*

Sigfridus Aronus.»
(Sigill.)

— Ekholt, sade presidenten eftersinnande, försegla åter detta skrin med dess innehåll, som ni och Thomson kunna attestera. Det skall förvaras i hofrättens *archivum* till gossens myndiga år. Skrif ett kvitto därtill åt förmyndarens ombud, Lydik Larsson. Jag håller för rådligast — fortfor han till tullnären — att dessa *pretiosa* nu intet försälja, medan det här och i Sverige är så ondt om reda penningar, utan låta vi därmed anstå till lägligare tid. Där förmyndaren gifver sitt samtycke till, vill jag taga flickan om händer. Hvad säger du därtill, barn?

Hagar hade förstånd nog att kyssa sin nye beskyddare på handen. Det ljusnade för hafvets drifvande spån, som funnit en strand. Och det klarnade än mer, när beskyddaren tillade:

— Vet du väl, att du är född samma natt som drottningen? Du skall få läsa.

---

14. Den svenske Leonidas.

Kom och tag dem!

Tre timmars rast. Kavalleriet sitter af, hästarna fodras med hvad i staden kan öfverkommas. Vid daggryningen kallas alla invånarne till torget. Ingen får lämna staden. Alla skola arbeta på murarnas iståndsättande. Hugg ned den som tredskar! Allt brukbart användes, sten, tegel, fasciner, stock, sand, mull. De närmaste husen rifvas, så många som medhinnas, till material. Ni, ryttmästare Sigfridsson, anskaffar foder, och ni, kapten Stamer, låter genomleta källrar och visthus för proviant. Hittas vinfat, bevakas de. Ranson åt manskapet, men för ert lif, ingen droppe till sköfling! Öfverste Gordon, ni tager befälet vid murarna. Jag litar på er som min närmaste man. Ni vet, här är ingen tid att förlora. Vi hafva förtruppen öfver oss två timmar efter soluppgången.

— Ännu kunde vi upphinna hufvudstyrkan, anmärkte John Gordon, en af Gustaf Adolfs berömde skottar, för närvarande chef för en spillra af Viborgs och Nylands infanteri.

— Kavalleriet? Å ja. Men med fienden på hasorna göra vi bättre att stänga porten i härens rygg.

Och uttröttad, som allt hans folk, efter en brådstörtad ridt genom natten, kastade sig öfverbefälhafvaren på en halmkärfve i det hus, hvars invånare han nyss uppskrämt och förjagat ur deras nattro. På sömn var icke att tänka, i bästa fall några ögonblicks hvila, ständigt störd af rapporter och begäran om order. Barnen i huset, bärgade på en vind, gräto öfverljudt. Hundarna tjöto. Hästtramp och sorl hördes utanför på gatan. Vaktposten vid dörren slog, skälfvande af köld, sina armar tillsamman och kastade längtande blickar på en brasa i spiseln, upptänd på sönderbrutna bänkar, stolar, bord och allt brännbart man i hast öfverkom. Det var en kall, mörk natt i början af Mars 1641. Mellan hotande snömoln glimmade karlavagnen långt i norr öfver det snöiga Sverige, det aflägsna Finland.

Johan Banér stod vid slutet af sin glänsande segerbana. Han hade strax efter nyåret, utan att akta den då stränga vinterkölden, företagit sitt djärfva tåg från Thüringen mot Donau. Kejsaren och hans riksdag voro församlade i Regensburg utan aning om faran. Hvilket praktfullt byte att slå ned som en örn bland det romerska rikets furstar och öfverhufvud, bortföra dem i klor af stål och nedsätta dem varligt vid stranden af Östersjön eller i Stockholms slott! Det var redan andra gången det svenska och finska kavalleriets hästar drucko ur Donau. Nu kunde deras ryttare ropa till kejsaren öfver floden ett hörbart godmorgon; nu var den starka floden fastsmidd vid sina stränder af isen och bar på sin tama rygg Königsmark med en plundrande ströfkår af sexhundra man. Men plötsligt kom töväder. Rörd af katolikernes böner, grät jungfru Maria bort isen; från alla sidor tillströmmade kejsarens härar som vårfloder, och Banér med sin underlägsna styrka måste rädda sig genom ett

skyndsamt återtåg, som blifvit berömdt i krigshistorien. Hans arriergarde, under öfversten för lifregementet Erik Slange, försvarade återtåget med sådan tapperhet, att det nu på natten, med fienden tätt i sina hälar, nödgades kasta sig in i den lilla, svagt befästa bajerska staden Neunburg på återtågslinien till böhmiska gränsen. Banérs order lydde: samla de spridda trupperna och stöt till mig i Cham! Men innan Banér hann dit, skulle han vara genskjuten af fienden. Man kan lyda order som en korpral eller som en fältherre.

Gordon gick till sitt kvarter att på sitt sätt förfriska sig. Han lät öfverskölja sig med iskallt vatten. Det var hans läkemedel mot sjukdom och trötthet. Men han bar hos sig äfven ett annat, än verksammare, sin lilla fickbibel. Han satte sig att läsa vid skenet af en fackla.

Någonting rörde sig i en mörk vrå af rummet. Gordon lyste med facklan och såg en gosse liggande på bara stengolfvet, försjunken i sömn. Gossen frös. Gordon, nyss klädd efter det kalla badet, tog af sig sin fältkappa och bredde henne omsorgsfullt öfver den sofvande gossen.

Dagen begynte gry. Neunburgs skrämda invånare församlades redan på torget. En sådan natt hade de aldrig upplefvat. Var mörkret uppfylldt af fasor, kom gryningen åter med nya faror. Män, kvinnor och halfvuxna barn, så många som kunde bära en sten eller draga en sandkärra, drefvos till murarna. Ju mera det dagades, desto eländigare visade sig dessa i sitt ramlande skick. Än här, än där redo ryttare in öfver dem: det var enstaka förskingrade eller förvillade efterblifne af flera retirerande svenska afdelningar. Man började rifva de närmaste husen och med deras timmer eller stenar fylla murarnas luckor. Ingen tid var öfrig för murslefven. Här en bjälke, där en stenhög, sand mellan dem, och

den nya, improviserade muren måste tjenstgöra så godt han förmådde.

Solen hade ännu icke höjt sig öfver de aflägsna topparna af Böhmerwald, när redan en förtrupp fientligt kavalleri visade sig i väster på vägen från Schwandorf. Erik Slange stod på muren med kikaren i sin enda återstående hand, den högra, ty vänstra armen hade han förlorat några månader förut i svältlägret vid Saalfeld.

— Det är bajrare! sade han till de närmast stående. Bryn er icke om dem, gossar; det är första myggsvärmen! Hade vi nu en enda kanon att hälsa dem en frisk godmorgon!

Neunburg hade några gamla förrostade fältslangor, men ingen enda brukbar kanon, och Slanges flygande kår medförde intet artilleri. De fientlige ryttarne, vidpass tvåhundra till antalet, kunde obehindradt närma sig staden och rekognoscera dess befästningar på föga mer än ett musköthålls afstånd. Man såg dem utsända mindre ströfpartier, medan två man redo tillbaka den väg de kommit, sannolikt med rapport till hufvudstyrkan.

— Det är Mercys bajrare, fortfor öfverbefälhafvaren. Von Gerdten, där klättrar en kvinna öfver muren!

Kapten von Gerdten ryckte geväret från sin närmast stående man, lade an och sköt. Kvinnan föll, sökte resa sig, föll åter och blef liggande. Det var af yttersta vikt, att ingen desertör från staden fick underrätta fienden om den svenska kårens verkliga styrka.

De fientlige ryttarne besvarade muskötskottet med en salva ur sina karbiner, men afståndet var för långt, kulorna nådde icke bröstvärnen. Ett lätt rökmoln dref med västvinden öfver fältet. Från murarna hördes intet gensvar.

Landsmännens närhet frestade stadens invånare att utsända en ny rapportör. Icke fem minuter efter kvinnans

fall upptäckte öfverbefälhafvarens skarpa öga en pojke om fjorton eller femton år, som hasade ned öfver murens ytterkant och försvann i den torra vallgrafven. Skott föllo, men utan att träffa.

— Niemand — sade öfverste Gordon till en liten spenslig volontär, hvilken ständigt var vid hans sida, hälften uppassare, hälften ordonnans — tag fatt pojken där, han kan göra oss skada!

I ett nu var Niemand öfver muren och ned i vallgrafven. En jagt begynte, som tilldrog sig alla åskådares blickar. Rymmaren drefs ur sin gömma ut på öppna fältet. Han sprang som en jagad lo mot den rekognoscerande ryttaretruppen, snafvade, men kom åter på fötterna, hukade sig ned, slank in i ett åkerdike, blef osynlig och drefs åter i dagen. Var han snabbfotad, så var hans förföljare det icke mindre. Slutligen upphanns han. Man såg båda pojkarne brottande tumla öfver hvarandra. Bajraren var större och starkare, hans förföljare vigare. Fyra bajerske ryttare närmade sig att bistå sin landsman. Slange utsände lika många från staden. Skott växlades, pojkarne försvunno i krutröken. När man återsåg dem, förde Niemand sin fånge, bunden med ett remtyg, till staden.

— Hvem är den käcke pojken? frågade Slange.

— Han kallar sig Niemand, Ingen, svarade Gordon. Jag fann honom på en hamnbrygga i Finland, när jag förra sommaren fick order att hitföra mina viborgare. Af denna kattunge kan blifva ett lejon, om kulorna unna tid.

— Godt. Låt inskrifva honom i rullorna som korporal... Kinnemund, låt bortjaga kvinnor och barn från murarna! Taube, låt framföra bjälkar; västra tornet behöfver förstärkas. Om en timme kunna vi vänta Mercy.

Klockan var omkring nio på morgonen, när general Mercys förtraf visade sig på landsvägen och snart efterföljdes af starka afdelningar kavalleri. Erik Slange följde med kikaren hvarje fiendens rörelse och dolde icke sin fruktan. Skulle dessa ryttareskaror lämna honom oantastad och fortsätta sin marsch i Banérs spår? Det var *detta* han fruktade. Eller skulle de invänta sin hufvudstyrka för att kasta sig öfver det nästan obefästa Neunburg med en förkrossande öfvermakt? Det var *detta* han hoppades.

Och hans hopp blef icke bedraget. Mercys kavalleri inväntade infanteriet, som anlände vid middagstiden, och icke allenast Mercy, utan efter honom ärkehertig Leopold Wilhelm, generalfälttygmästaren grefve de Suys och general Piccolomini med den kejserliga härens hufvudstyrka, omkring 20,000 man, alla på jagt efter Banér, som, med den till 10,000 man sammansmultna svenska hären och mindre än en dagsmarsch i försprång, kastat sig in i västra Böhmen. Nu visade sig vikten af att de kejserlige förblefvo i okunnighet om svenska styrkan i Neunburg. De trodde sig här kunna fånga halfva svenska hären. Jagten afbröts, Neunburg kringrändes på alla sidor.

Det var den 8 Mars 1641. Mot aftonen, när staden var kringränd, anlände en officer som parlamentär från ärkehertigen och erbjöd Erik Slange att dagtinga. Den svenske befälhafvaren borde inse omöjligheten af hvarje försvar och gifva sig fången med hela sin afdelning.

Erik Slange hade låtit uppställa sitt folk så, att han kunde antagas hafva minst en dubbel styrka mot hans verkliga, och mottog budskapet vid porten. Han framräckte högra armen och svarade med sitt trygga finska lugn, att så länge han ännu hade denna ena arm, skulle han och hans folk försvara Neunburg.

Parlamentären invände:

— Hans höghet ärkehertigen erbjuder nu hedrande villkor, men tvingas han till en stormning, kan han ej garantera pardon. Han fordrar, att Neunburgs besättning genast nedlägger vapnen.

— Kom och tag dem! svarade Slange med Leonidas' berömda ord vid Thermopyle.

— Herr general! — utropade parlamentären, som trodde sig stå, om ej inför Johan Banér, så dock inför hans närmaste man — ni skall ångra detta svar.

— Tror ni det? genmälde Slange, som ändtligen brusade upp med finnens sena vrede. — Jag skall så litet ångra mitt svar, att därest hans höghet skickar mig ännu en sådan budbärare, skall han besvaras med en kula.

Parlamentären gick. I Neunburg hölls intet krigsråd; där frågades ingen om han var sinnad att dö eller lefva. Hvad angick det desse 2,000 om de föllo, endast den segervana svenska hären, endast Banér och de 10,000 finge rådrum till räddning? Murarna iståndsattes med fördubblade ansträngningar; alla armar släpade sand och tegel, kavalleriets hästar användes som dragare. Här fanns föga proviant och än mindre furage, men detta betydde heller intet; hästarna kunde slaktas till föda åt människorna, och sålunda voro alla betryggade.

Redan samma dag begynte lätt fältartilleri spela mot murarna. Det var i soldaternes ögon ärter och hafregryn, gjorde ej heller synnerlig skada. Först på natten skulle det tunga artilleriet anlända, och på dess hårdhändta hälsning måste man vara bättre beredd.

Slange befarade en nattlig öfverrumpling. Halfva hans styrka sändes att sofva tre timmar i full rustning och därefter aflösa den andra hälften, som stod i gevär

vid murarna. Alla arbetare underkastades samma order. Ve den, hvars arm dignade af trötthet eller hvars ögonlock föllo tillhopa för tyngande sömn. Fredens lycklige dagkarl, som efter dagens mödor kastar sig ostörd ned på sin torftiga bädd, förstår ej krigets rastlösa, skoningslösa kraf på järn i människomuskler.

Natten förgick dock stilla nog; äfven de kejserlige funno en hvila behöflig efter den ansträngande marschen. Men vid daggryningen, klockan fem på morgonen, slogs alarm. Fyra regementen bajerskt infanteri, understödda af en stark reserv, försökte en stormning, i hopp om medhåll af sina landsmän i staden. Där funnos icke få af Tillys veteraner bland de anfallande, och desse fruktade krigare visade sig värdige sitt gamla rykte. Landsmän skulle befrias, inkräktarne förjagas från Bajerns gränser, kättarnes öfvermod nedslås i stoftet inför den heliga jungfruns fötter. Och bajrarne slogos som man slåss för sitt land. De klättrade oemotståndligt öfver vallgrafven och öfver de svaga, låga, förfallna murarna, hoppade ned på gatorna, förenade sig med de modigaste bland stadens invånare, som gripit till gömda vapen, och läto redan höra sitt skallande victoria, när de anföllos af Slange i spetsen för rytteriet. Där stod icke mer den tappraste mot. De inträngande redos ned, stupade för pikar och svärdshugg eller jagades tillbaka öfver murarna; en ringa återstod räddade sig i husen, hvarifrån de sköto på svenskarne. Gordon med afsutne ryttare och en liten infanteritrupp af tvåhundra man försvarade med framgång östra sidan af staden. Den fientliga reserven hade kunnat förändra utgången, men rörde sig icke, sannolikt för att låta bajrarne ensamme återtaga sin stad. Klockan sju på morgonen var första stormningen afslagen, och fienden drog sig på alla punkter tillbaka.

Hvilken förödelse! Döde och sårade, blodiga gator, kringströdda vapen, vild oreda, klagan och jämmerskri. Där låg ett barn ihjältrampadt af hästarna; där en munk med svärd i handen, men klufvet hufvud; där en kvinna genomborrad af pikar. En skara af de förskrämde invånarne bultade förtvifladt på kyrkodörren, som tillreglats af andra flyktingar, hvilka före dem uppnått den helgade fristaden. Vid några gator rasade hejdlös plundring, hvilken befälet ej kunde förekomma, emedan där skjutits från husen på svenskarne och några af de stormande där sökt gömställen. Desse olycklige framdrogos ur källrar och vindar, gjorde med böjda knän korstecknet, bådo om lifvet och blefvo dock på stället nedhuggne. En ståndrätt dömde dem bland invånarne, som förenat sig med de stormande, och domen blef kort: delinkventen mot väggen, fyra gevärsmynningar, allt var färdigt.

Sådan var krigets och sådan Banérs skola. Trettioåra kriget hade mycket förvildats, sedan den store Gustaf Adolf ej mer höll tillbaka dess bloddrypande gissel. Vid Johan Banérs med rätta så frejdade namn låda mörka fläckar af omänskliga härjningar, särskildt i Bajern. Här, där det katolska bigotteriet ansåg sig frikalladt från hvarje förskoning mot kättarne, ansågo sig äfven desse fritagne från alla mänskliga känslor. Öga för öga, tand för tand. Neunburg behandlades bättre än mången annan stad, som vid en afslagen stormning visat fienden medhåll. Här var ingen massaker i massa, ingen allmän plundring; ingen kvinna förolämpades, intet barn spetsades. Olycksfall bland de värnlösa under striden kunde ingen förhindra. Van vid rof, tog soldaten hvad han öfverkom. För honom, som lefde i dag och föll i morgon, hade lifvet knappt något värde mer. Han tog andras lif såsom han

gaf sitt eget, liknöjd, känslolös. Hvad angingo honom trasor af människolycka? Det enda, för hvilket det lönade mödan att lefva, var segern.

Ännu fortforo plundringen, ståndrätten, klappandet på den stängda kyrkodörren; ännu hade segrarne ej funnit luft att andas eller en bänk att hvila på; de sårade hade ej förbundits, de spridda skarorna ej hunnit ordnas i leder, när redan det grofva kejserliga artilleriet begynte från två under natten uppförda batterier spela helt nära mot murarna. Det var inga ärter mer, det var tunga järnklot, som träffade allt och krossade allt. Torn och bröstvärn hasade ned i vallgrafven; murarna remnade och föllo i stycken; deras försvarare måste skyndsamt söka ett säkrare skydd. Öfverbefälhafvaren var beredd därpå. Han lät rensa gatorna och bortsända invånarne till husen och källrarna. Krigarnes leder ordnades och fördelades; deras nya arbete blef att innanför hvarje bresch i muren timra en ny förskansning. När denna var nedskjuten, uppfördes i dess ställe åter en ny. Så fortgick det hela dagen. Men när solen började sänka sig mot sin aftonhvila, hade icke allenast murar och förskansningar fallit på långa sträckor; äfven de hus, som stodo i skottlinien för muröppningarna, hade blifvit nedskjutna. Man förutsåg en ny stormning, och den uteblef icke. Äfven därpå var Slange beredd.

Mot aftonen tystnade artilleriet plötsligt, och starka bataljoner infanteri ryckte fram öfver fältet. De hade ej lång marsch, de hade, likasom batterierna, kunnat uppställas på föga mer än ett musköthåll från staden, där de hade inga kanoner att frukta. Stormkolonnen anryckte mot den bredaste fallna mursträckan, medan ströfkårer företogo diversioner i de belägrades flanker och rygg.

Försvaret af sistnämnda hotade punkter öfverlämnades åt Gordon och hans infanteri med vidpass hälften af kavalleristerne, som här stredo till fot. Slange själf och hans fullrustade ryttare, vidpass sexhundra man, afbidade anfallet vid sidan af stora breschen. De stormande funno breschen öppen och inryckte med dånande härskri under de kejserliges välkända fältrop: Jesus Maria! Detta afgörande ögonblick, när de anfallandes leder upplöste sig under klättrandet öfver murens kvarlefvor, hade Slange beräknat. Nu kastade han sig med hela tyngden af sitt kavalleri så våldsamt från sidan in på de stormande, att allt stupade i hans väg och trampades ned under hästarnas hofvar. Hela anfallskolonnen sprängdes i spillror, såsom af en inskjuten kil, och remnade i två delar, en inåt, en utåt. Den del, som skingrades inåt staden, upphanns af ryttarne och nedhöggs på gatorna. Den åter, som trängdes tillbaka utåt breschen, stötte här på sina efterföljande kamrater, som ännu ej hunnit upp, och spred oordning i deras leder. Slange begagnade förvirringen, red öfver breschen med en del af sitt kavalleri, som stod honom närmast, och högg in på de kejserlige utom murarna. Allt skingrades eller flydde. Det kejserliga rytteriet, som hoppats förblifva lugne åskådare af stadens intagande, anryckte ändtligen till de sinas bistånd, och Slange vek undan för öfvermakten till den med döda och sårade fyllda muröppningen. Men nu inbröt mörkret, och de kejserlige funno det rådligast att afbryta striden.

Neunburg är beläget på södra stranden af en liten flod, Schwarzach, ett af Donaus vidt utgrenade tillflöden. På norra sidan var således staden tryggad af floden. Sidoanfallen från öster och söder hade icke varit af någon betydenhet. Den andra stormen var sålunda lyckligt

afslagen. Den hade kostat föga blod på försvararnes sida, men desto mer på de anfallandes. Kanondundret hade upphört, de uttröttade krigarne fingo några ögonblicks hvila. De som ej sofvo eller stodo på vakt begagnade rasten att spoliera sista återstoden af proviant, öl och furage: hvilken ryttare tänker ej på sin häst? Och hvartill tjenade mer att spara? »Låtom oss äta och dricka, i morgon skola vi dö!»

Hvilken natt af blod, mörker och suckar, förgården till den graf, som så snart skulle öppnas för dagens segrare! Ingen af desse krigare, som sutto vid bivuaken kring en eld, upptänd på timret af nedskjutna hus, ville gifva en bajersk kopparslant för en kamrats eller sitt eget lif tjugufyra timmar därefter. Och likväl kunde de skämta ännu på sitt sätt, desse råe, förvildade kämpar. En hade funnit hos de fallne, plundrade bajrarne en bild af madonnan; en annan hade funnit en mässbok, den tredje ett silfvergehäng, den fjärde en guldring, den femte och lyckligaste en börs med guld. Allt vanns och förlorades på ett tärningskast. Vinet, ja det var drucket till sista droppen, och nästa bägare skulle Slanges krigare söka i Wien eller i paradiset.

Vid en af bakportarna syntes facklor och rörelse. Öfverbefälhafvaren hade gifvit order att bortsända stadens invånare, hvilka ej mer kunde förråda hvad fienden redan personligt fått erfara. Där var brådska, förvirring, frågor och misstag. Några hade velat medföra sin dyrbaraste egendom och upptäckte vid porten, att de medfört ett handkläde, en afbruten slef eller en sprucken kruka. Andra hade kvarglömt ett barn, en sjuk, en blind eller en halt af sina närmaste anhöriga. De bådo med knäfall och tårar om anstånd att återvända, men därtill var icke tid. Stora skaror strömmade ut i den

mörka natten för att uppsöka landsmän och tillflyktsort. De hade förlorat allt, utom ett uselt lif utan fäste och bärgning, men detta lif skulle de dock få behålla, när deras stad var dömd till en viss undergång.

Öfverste Gordon satt vid sin engelska bibel i kvarteret, genom hvars nedskjutna tak man kunde se stjärnorna. Han öfversatte stycken ur skriften för sin unge liftjenare, Niemand, den nye korporalen, som i dag laddat karbinerna vid hans sida. Det var profeten Micha, fjärde kapitlet:

»Kommen, låtom oss gå upp till Herrens berg, till Jakobs Guds hus, att han må lära oss sina vägar och vi må vandra på hans stigar, ty ifrån Zion skall lag utgå och Herrens ord från Jerusalem. Och han skall döma mellan många folk och skipa rätt åt talrika hednafolk i fjärran land. Och de skola smida sina svärd till plogbillar och sina spjut till vingårdsknifvar. Folk skall icke lyfta svärd mot folk och icke mer lära att örliga. Och de skola sitta enhvar under sitt vinträd och under sitt fikonträd, utan att någon stör dem; ty Herren Zebaots mun har talat. Ty alla folk må vandra hvart och ett uti sin Guds namn; men vi, vi skole vandra i Herrens vår Guds namn evinnerligen.»

— Förstår du detta? frågade Gordon.

— Nej.

Gossen hade hört bibeln läsas i Kaskas torp och längesedan glömt orden, likasom han glömt bokstäfverna. Han hade åtföljt ryttarne, som eskorterade herr Åke till kyrkan, men stannat med dem på kyrkbacken utanför porten. Guds ord bodde icke i Gerknäs' stall. Härute i kriget flydde det krutröken. Soldaten, som hvar dag umgicks med döden, behöfde äfven dagligen umgås med Gud, såsom han gjorde i Gustaf Adolfs tid, såsom han

gjorde i Oliver Cromwells tid, ur hvars rot Gordon uppvuxit. Men i Banérs härskaror var det närmare till svärdet än till altaret, närmare till en svordom vid bägaren än till Guds namn i skriften.

— Du skall snart bära ett svärd, fortfor öfverste Gordon till gossen Niemand. Minns då, att vi lefva i eländets tid och strida för att hvarje folk må vandra i *sin* Guds namn och icke vara domare öfver andras samveten. För denna sak döda vi utan förskoning och dö utan fruktan. Det är hårdare att döda än att själf dö, men ogräset måste uppbrännas i eld: den goda säden växer bäst ur askan. Minns, hvarje gång du drager detta ditt nya svärd ur slidan, att du drager det för Guds ära och människors samvetsfrid! Inskrif dessa orden med ditt blod på svärdet, och vet, att om du drager det utan dessa ord, är du en mördare! ... Gå, du har tre timmars hvila. Vi behöfva i morgon all vår kraft.

---

15. Neunburgs sista dag.

Än en dag, gossar! En enda dag än!

Icke i hvila förgingo nattens mörka timmar. Arbetet inom de grusade murarna fortgick rastlöst. Innanför den bredaste muröppningen timrades åter en ny förskansning, men nu blott för syns skull af löst hopfogadt, lätt virke, hvilket på afstånd skulle se ut som ett fast bollverk. Under denna förskansning anlades en mina, till hvilken åtgick största delen af det lilla återstående krutförrådet. För musköter och karbiner sparades endast tio skott per man, och äfven dessa måste laddas med småsten; kulorna voro bortskjutna. Försvaret skulle föras med blanka vapen. Norra delen af staden hade lidit minst, dess torn var det starkaste, öfverbyggnaden af lerskiffer, grundvalen af granit. Här spärrades gatorna med i hast uppförda bollverk, invid närmaste mur inreddes betäckta gångar med skottgluggar, och för dem skulle de sista skotten sparas. Hästarna började störta af foderbrist. De sämsta nedslaktades, som en reserv mot hungersnöd.

Slange öfvervakade minans nedläggning. Det var i mörkret ett vådligt och mödosamt arbete. Spioner fruktades; man var icke förvissad, att alla invånarne lämnat

staden. Minan skulle tändas med en krutlunta under marken, tjugu alnar i längd; en längre kunde upprifvas af kulor eller rubbas af hästhofvarna. Det gällde påtagligen tändarens lif.

Slange vände sig till befälet, som stod honom närmast.

— Kinnemund, skicka mig en pålitlig karl, som icke aktar sitt lif mer än en afbruten hästsko! Jag ansvarar ej för att han kommer lefvande härifrån, men lefver han och har tändt luntan i rätta ögonblicket, icke en sekund för tidigt eller för sent, har han en grads befordran och hundra ungerska gyllen i handpenning.

— Jag vet en, svarade Kinnemund.

— Jag känner en annan, inföll Koschels.

— Ännu ett! Han skall ha ögon att se genom väggen. Han skall se min signal i krutröken. Min order skall vara utförd innan en katt hinner blinka.

Officerarne tvekade. De hade pålitlige karlar, som kunde sälja sitt lif för ett mässingsspänne, men hvar finna sådana ögon? Och *någon* besinning behöfde alltid en nordbo.

Öfverste Gordon såg deras tvekan.

— Jag har en sådan ni önskar, öfverste, sade han. Niemand, kom hit!

Niemand kom.

— Du har icke far eller mor, som sörja dig, om du dör. Vill du våga ditt lif och döda andra för samvetsfriden på jorden? Det är därför *vi* strida.

— Befall! svarade gossen.

— Godt. Hör då öfverste Slanges befallningar, och utför dem så, som jag vet att *du* kan! Lefver du, skall jag minnas dig. Dör du, skall jag bedja för dig.

Gossen afhörde stum sina order och gick därpå att välja en passande grushög, där han inredde åt sig ett tryggadt gömställe.

Slange betraktade honom med ett deltagande, ganska ovanligt hos denne vid blod och död härdade krigare.

— Gör luntan tio alnar längre! befallde han. Det vore skada på pojken!

En timme före dagningen slogs reveljen. Alla hvilka ej tjenstgjorde på vakt vid murarna kallades till torget och uppställdes i ordnade leder. En bivuakeld var upptänd på torgets midt och belyste de mörka, trotsiga lederna rundtomkring. Öfverste Gordon höll morgonbönen; här fanns ingen fältpredikant. Det var en kort bön, konung Davids 130 psalm: »Ur djupen ropar jag till dig, Herre!» Därefter fadervår och välsignelsen. Sist Gustaf Adolfs krigspsalm, så välbekant från Lützens morgondimmor:

Förfäras ej, du ringa hop,
när fiendernes larm och rop
från alla sidor skalla!
De fröjdas åt din undergång,
men deras fröjd ej blifver lång;
thy låt ej modet falla!

När psalmens sista toner dött bort i den svala nattluften, vardt det tyst på torget. Bivuakens lågor hade sjunkit i glöd, nattsvarta skuggor föllo på de tigande lederna. Chefen, öfverste Slange, var en ordkarg finne, som bättre förstod ett raskt hugg än talarens konst, men ögonblicket var för afgörande för att gå stumt förbi. Han lät kasta mera bränsle på elden, red

mönstrande förbi lederna af desse oförfärade, åt döden invigde krigare, höll slutligen stilla på sin stolta svarta häst Breit, en erinran om Breitenfeld, och talade några ord till dem. Han hade ej frågat dem, sade han, om de hellre ville kapitulera än slåss, ty han kände dem godt från mången ärlig dust; han visste, att de kunde segra och falla som tappre män. De skulle nu minnas, att hvarje timme de här höllo ut var en timmes försprång för deras kamrater i hufvudstyrkan och därmed en frisedel för kommande segrar. För dem själfve var det en odödelig ära, att de redan i två dagar uppehållit en så stark och stormodig fiende; de skulle nu visa honom tänderna en dag till, så vore hären i säkerhet, och då ville chefen sörja för sina tappre. Dem skulle intet vederfaras, som de ej mången gång pröfvat förr, men på deras svärdsspetsar hängde nu fäderneslandets välfärd och krigets utgång. Lösen är: Gud med oss! Än en dag, gossar, en enda dag än, och Neunburgs namn skall gå med edert till eftervärlden!

»Gud med oss!» ljöd ett sorl genom lederna, vittnande mer än höga hurrarop om krigarnes beslut att följa sin chef i döden. Den gamla segervana lösen hade en förunderligt lifvande kraft. Tidigare på natten hade vid bivuaken hörts halfhöga ord om fiendens stora öfvermakt och omöjligheten att försvara sig inom så usla murar. Hur mången gång hade ej myteri uppstått i ett belägradt fäste under mindre hotande faror! Här slogs man icke för segern, icke ens för lifvet. För hvad slogs man? Det visste chefen, och på honom kunde man lita. Till Erik Slange hyste soldaten ett obegränsadt förtroende. Tyste, allvarlige, gingo hans krigare att intaga sin post i den oundvikliga sista kampen om Neunburg.

I de kejserliges läger hölls sent på kvällen ett krigsråd. Otålig att upphinna Banér och förutseende allt hvad här förlorades genom ett dröjsmål, hade den krigserfarne Piccolomini från början yrkat på fortsatt marsch med kvarlämnande af en obetydlig afdelning att observéra och uthungra Neunburg. Ärkehertigen var af motsatt mening och fick på sin sida grefve de Suys. Han ansåg Slanges styrka betydligare än den i verkligheten var och ville för intet pris lämna en så farlig fiende i sin rygg. Denna mening segrade i krigsrådet. Vredgad lämnade Piccolomini det kejserliga lägret den 10 Mars för att med sitt kavalleri upphinna och slå Banér. Det är bekant, att endast få timmars försprång räddade i Böhmen den svenska hufvudstyrkan från de rasande huggen af Wallensteins bäste lärjunge.

Det kejserliga artilleriet hade på natten framförts knappt femhundra steg från Neunburgs murar och började vid dagningen en eld, som tycktes vilja bortsopa staden från jordens yta. Af den nya förskansningen fanns om en half timme intet spår. Nya sträckor af muren föllo och med dem långa rader af hus, så att man fram på morgonen kunde utifrån se in i staden ända till torget. Nu ansåg ärkehertigen tiden vara kommen att för sista gången fordra kapitulation.

Elden upphörde. En trumslagare afsändes med budskapet, åtföljd af en officer. De närmade sig försiktigt den bresch, som i går kostat så många offer, trumslagaren förut under ihållande hvirflar, parlamentären efter. När de kommit på hörhåll, svängde officeren sitt hvita fälttecken och ropade allt hvad han förmådde:

— Kapitulation! Kapitulation!

— Hvad nu? genmälde Slange, som stod i breschen. — Skjut den hunden, som gläfsar där nere!

En karbin blixtrade och den olycklige trumslagaren föll, midt i en hvirfvel, med genomskjuten panna. Parlamentären, hvilken kulan rätteligen gällde, kastade sig till marken och kröp på alla fyra tillbaka till lägret.

— Alle man på sin post! kommenderade chefen. Han visste hvad därpå följa skulle.

Åter begynte kanondundret med en våldsamhet, som vittnade om fiendens raseri. Han kastade nu äfven fyrbollar, som antände de återstående husen och som försvararne förgäfves sökte släcka. På västra sidan hade de intet annat skydd än kvarliggande grushögar; de läto, utsträckta på marken, järnhaglet hvina öfver sina hufvuden, men äfven denna ställning räddade dem ej från ricochetterande kulor och kringflygande stenskärfvor. När de kejserlige sålunda uttömt sin första vrede öfver trumslagarens fall, upphörde ånyo elden, och fram ryckte en stark kolonn infanteri med kavalleri i spetsen till tredje stormningen. Denna gång spred sig framför kolonnen en jägarekedja, hvilken siktade på hvarje lefvande föremål, som rörde sig inom de nedskjutna murarna.

Stridens utgång berodde närmast på anfallspunkten. Skulle fienden taga sin väg öfver minan, eller skulle han välja en annan punkt? Valet stod honom fritt. Hvad hindrade honom? Icke ens ett gevärsskott mötte honom mer. Han skulle endast marschera in, och Neunburg var hans.

Den underminerade västra sidan, där allt redan var nedskjutet, erbjöd honom fördelen att vara fri från rök och brand, medan den öfriga staden stod i lågor. Han valde således denna väg. Jägarekedjan inträngde först för att rensa terrängen. Dess skyttar hade i friskt minne gårdagens nederlag och närmade sig försiktigt spejande, beredde att gifva eld på hvarje misstänkt föremål. De

funno platsen utrymd, fattade mod och spredo sig längre framåt. De hade icke upptäckt en gosse, som låg dold i en af de stora grushögarna, till hvilken ledde under marken en lunta.

Vid deras signal, att ingången var fri, inryckte först det kejserliga kavalleriet under öfverstarne Gayling, Gonzaga, Briganza och Kolbe, tungrustade ryttare i svarta järnhufvor och blänkande harnesk. De delade sig åt två sidor och höllo stilla innanför breschen för att lämna väg och skydda infanteriet mot ett angrepp af samma art, som i går hade blifvit så olycksbringande. Infanteriet följde i täta leder, nödsakadt att tränga sig samman i mellanrummen mellan grushögarna och förskansningens öfverallt kvarliggande spillror.

Då skakades marken af en fruktansvärd knall, ett moln af grus, stenar och trästycken förmörkade luften, blandadt med eldslågor, och de kejserlige skarpskyttarne, som hunnit ett stycke längre fram, sågo med förfäran kavalleri och infanteri försvinna i grusmolnet.

Knappt hade den tunga svartgrå skyn af rök och stoft skingrats, innan Slange på sin svarta Breit var öfver de stormande, likasom uppstigen ur jorden. Mer härjande än någonsin rasade svärdet bland de förvirrade och bestörta skaror, som undgått minan och flyende skingrade sig öfver fältet. Äfven där förföljdes och nedhöggos de, intill dess att två af deras yttersta fotregementen under behjärtade anförare formerade fyrkant och, med bistånd af kavalleriet, tvungo Slanges folk att återvända till staden.

Tredje stormen var afslagen med större manspillan än de förra. Det återstod blott att rensa staden från de inträngande skyttarne. Men hvad båtade denna nya framgång de segrande? Lågorna hade förtärt deras

bollverk och drifvit dem till ett hörn af staden. De voro kringrände, utan ammunition, proviant och furage, utmattade efter tre dagars och tre nätters strid. Slange betraktade solen; hon hade snart uppnått sin middagshöjd. När hon sänkt sig så lågt i väster, att den fientliga hären ej mer hade en timmes dagsljus öfrigt att förfölja Banér — då ville han kapitulera.

Han mönstrade och tackade sina trupper vid norra muren. Ännu stodo 1,200 man i ledet; det var många nog, det var mer än hälften. Af de saknade 1,000 hade några fallit eller sårats, andre sjuknat, de öfrige hade under natten och stormningarna deserterat till fienden. Den stränge öfverbefälhafvaren räknade lederna. Hans blick ljusnade, när han förnam, att ingen af hans svenskar, finnar och skottar svikit sin fana. Det var tyskarne som tröttnat vid denna hopplösa strid, tyskarne som ledsnat att vara sitt lands bödlar. Krigslagen skulle ha dömt dem att arkebuseras; en jury skulle ha svarat: icke skyldige.

En afdelning af de kejserlige bevakade norra stranden af Schwarzach, men hade, till de belägrades lycka, hindrats af lågorna att deltaga i sista stormningen. Klockan tre på eftermiddagen sände Slange en parlamentär att erbjuda kapitulation. Det var hög tid; en ny stormning från alla sidor förestod.

Han blef icke skjuten, den unge löjtnanten, som man kunde befara, till försoningsoffer åt trumslagarens skugga. Ärkehertigen fordrade kapitulation på nåd och onåd. Underhandlingen varade, som Slange beräknat, flera timmar. Slutligen blef man ense om krigsfångenskap och hedrande behandling. Officerarne fingo behålla sina hästar och Slange sin stolte Breit, ett aktningsbevis för en tapper motståndare.

Svenska hären hade härmed förlorat 1,200 af sina bäste krigare och tjugusex ryttarefanor, men de kejserlige hade förlorat mer: en afgörande seger genom förstörandet af Banérs hufvudstyrka. Likväl hördes i deras läger ett stort jubel: nu var ormen (die Schlange) fångad i klykan!

Solen närmade sig horisonten, när de afväpnade krigsfångarne under stark eskort lämnade bakom sig den brinnande och förödda staden. En samtida berättelse tillägger, att tre karosser med fruntimmer, sannolikt de tyske officerarnes hustrur, medföljde tåget.

Af det lilla, engång så blomstrande Neunburg funnos endast svärtade, sönderskjutna, rykande ruiner och dess olycklige, hemlöse, förskingrade invånare kvar. Desse hade vid första rykte om kapitulationen skyndat till staden för att, om möjligt, rädda en ringa återstod af sin egendom, men funno sig förekomne. Roflystne marodörer, krigens hyenor, som alltid följa härarnas spår, hade varit snabbare än de, trängt in i de ännu brinnande husen och tillegnat sig allt som kunde äga ett penningvärde. Äfven Slanges folk hade i sista minuterna plundrat allt hvad de medhunno till en sparpenning i fångenskapen. Det var krigaresed, byte som byte! De återvändande invånarne lyckades blott med bistånd af medlidsamma bajerske vaktposter rycka än en halfsmält kittel, än en halfbränd hufvudkudde ur plundrarnes händer. De hade i nöden, natten och brådskan äfven kvarlämnat bräckliga gamla föräldrar och sjuka barn. Hvar funnos dessa? Den sjunkande blodröda solen visste intet om den föregående nattens skräck och hade intet svar på den sedan i tårar tillbragta dagens tröstlösa frågor. Lågorna visste måhända mest af alla, men

äfven de hade nu slocknat, och glöden stirrade svarslös på de sökandes darrande händer, som rörde i askan.

Medan fångarne, mera lifvade än nedslagna af vissheten att hafva undgått en nästan säker undergång, tågade af till lägret, frågade Slange, som red vid Gordons sida:

— Hvar blef pojken?

— Under gruset af minan, svarade Gordon lugnt.

Neunburgs hjälte glömde för ett flyktigt ögonblick segern och fångenskapen.

— Trettio alnar!... Hvarför ej fyrtio? sade han vid sig själf.

Och solen gick ned öfver Neunburgs sista dag, öfver Johan Banérs räddning, öfver så mycket blod och så många tårar, men ej öfver Erik Klasson Slanges till Karuna rykte för eftervärlden. Sverige har fostrat för många tappre män, för att det skulle missunna Finland dess bördsrätt till »den svenske Leonidas».

---

16. Förgyllda Ruben.

Du skall dia hedningarnes mjölk.

Den fria riksstaden Regensburg vid Donaus krökning från sydväst till sydost räknade gamla anor från ett romerskt fältläger och hade vuxit till välstånd såsom en hamnplats för det rika Nürnberg. Sin största betydelse fick Regensburg dock af det heliga romerska rikets herredag, som här plägade samlas ända till så sena tider som 1806. Herredagen, eller rättare furste- och biskopsmötet, var stadens stolthet och inkomstkälla, stundom äfven dess fara, såsom när Johan Banér i Januari 1641 var nog förmäten att sända öfver floden femhundra kulor till en föga angenäm öfverraskning för kejsar Ferdinand III och hans församlade riksfurstar.

Banérs förmätenhet hade kunnat blifva farlig, om icke Donau gjort myteri och fransmannen Guébriant icke klenmodigt vägrat med sina trupper understödja den djärfve nordbon. Nu blef hans förmätenhet straffad med ett återtåg, som nära nog liknade flykt och af de kejserlige förkunnades som en sådan, men icke desto mindre, tack vare Neunburgs tappra försvar, förde den svenska hären med ringa förlust i säkerhet och dess fältherre till grafvens ro. Banér slöt sin hjältebana i

Halberstadt den 10 Maj samma år 1641. Åttatiotusen stupade fiender, sexhundra eröfrade fanor, strömmar af tårar och en bred, rykande väg af ruiner betecknade hans spår genom Tyskland och krigets trofé på hans frejdade graf.

Regensburg hade upplefvat mycken bestörtning och därefter mycket jubel i denna stormiga tid. Riksmötet fortfor ännu i Maj under ändlösa rangtvister, intriger och protokoller. Fienden var förjagad, svallvågen återkastad från Donaus stränder, men lugnet återvände icke så snart bland de afundsamme riksfurstarne och i det godmodiga, men lätt upprörda, lätt fanatiserade schwabiska folklynnet. Krigsfångarne, som fördes i triumf genom staden för att interneras i fästningarna, fingo förnimma mycket hån. Oviljan mot desse Bajerns förhärjare mildrades ingalunda däraf att de därjämte voro kättare, som förde krig mot den allena saliggörande kyrkan och mången gång behandlat mariebilderna med ett förakt, hvilket djupt upprört alla fromma katoliker. Det kom någon gång till stenkastning på desse afväpnade fångar, som skyddades af en stark eskort; men vanligare var, att de följdes i hälarna af smädande folkhopar. Och när en sådan hop icke längre kunde uttömma sin vrede mot kättarne, sökte den andra föremål för sina upprörda känslor.

I Regensburg, likasom i flera det romerska rikets större städer, var ett litet antal judar bosatt; ständiga föremål för misstro, förakt och förföljelser, men alltid med sin klokhet, sin sparsamhet och sina förslagna hufvuden trängande in i remnorna af ett samhälle, som var föga utveckladt och nu lossnat i sina fogningar. De idkade intet jordbruk och fingo ej inträde i de strängt begränsade, om sina privilegier afundsjuka handels- och

handtverksskråen. Judarne brukades som nyttige agenter, mäklare och mellanhandlare, sysslade med allehanda förbisedda, icke alltid väl renommerade yrken och voro mångenstädes i tysthet de bankirer, hvilka mäktige herrar, kejsaren själf icke undantagen, i behofvets stund anlitade mot räntor, som höllo långifvaren skadeslös för lidna förluster. När behöfvas ej penningar, särskildt i krigstid? Hemligheten af det beskydd judarne åtnjöto mot de ständigt fientliga folkmassorna var ingen annan än just denna bankirrörelse i de maktägandes tjenst.

I Regensburg, såsom i Rom, i Frankfurt och många andra städer, bebodde judarne ett Ghetto, ett strängt afspärradt judekvarter, till det yttre trångt, smutsigt, oansenligt, misstänkt och af stadens öfrige invånare betraktadt med afsky. Regensburgs Judengasse räknade blott en enda byggnad af någon betydenhet, ett grått, dystert stenhus om två våningar med gafveln mot gatan och en trång gård, befäst med höga murar, kantade med järnspetsar. Hela denna afstängda borg var en fästning för sig, den massiva ekporten starkt järnbeslagen och lämnande blott en liten, ständigt bevakad och omsorgsfullt tillreglad sidogång öppen för dagens trafik. Själfva de små fönstren försvarades icke blott af tjocka luckor, som stängdes om nätterna, utan ock i nedra våningen af järngaller, som gåfvo huset utseende af ett fängelse. Här bodde judeförsamlingens anseddaste patriark, en på sin tid nästan lika mäktig penningfurste som huset Rothschild i våra dagar.

Hans namn var Ruben Zevi Ben-Isak, men i det kristna Tyskland var han känd under benämningen *Der vergoldete Ruben,* hvilken benämning var känd äfven i svenska hären såsom *Förgyllda Ruben.* Denne man ansågs nämligen vara omätligt rik, och när Banérs här

från andra stranden af Donau bekikade Regensburg, spejade sannolikt månget lystet öga efter den förgyllde judens hus, hvilket tycktes så enkom inbjuda en fattig krigares toma hand till sköfling. Ruben Zevi bedref sina affärer mycket tyst och mycket försiktigt. Sällan såg man honom, föga kände man hvar eller huru han förde bakom härarnas kanoner sitt gyllene krut i fält; men man visste, att han öfverallt hade sina agenter på krigsfot, att han underhöll hemliga kontor i Wien, München, Nürnberg, Frankfurt, Warschau, Amsterdam, Paris, Madrid, Konstantinopel, ja man påstod äfven i Stockholm. Ty den förgyllde juden, sade man, var, oaktadt Mose lag, en världsborgare, som värderade alla nationer och alla trosbekännelser lika efter måttstocken af ett godt »geschäft». Man trodde sig veta, att han tid efter annan varit bosatt på olika orter: i Hamburg, i Danzig, i Warschau, i Wien, innan han på gamla dagar slagit sig ned i det anspråkslösare Regensburg. Man sade, att han mer än en gång blifvit plundrad och brandskattad, än af Wallenstein, än af svenskarne, och likväl alltid med oåtkomliga reservkassor kunnat börja rörelsen om igen. Det förunderliga var, att denne förgyllde jude, som tjenade alla krigförande makter och på lägliga tider plundrades af dem alla, fann beskyddare hos katoliker, protestanter och muhamedaner, alldeles som ett gångbart mynt. Ruben Zevi var kosmopolit, alldeles som det guld han beherskade. Hvem frågar hvarifrån det kommer eller hvem det tillförene tjenat? Det är nog, att man äger det: *non olet,* det luktar icke.

Påsken, som nu inträffade, var i alla katolska länder en vådlig tid för judarne, och i Regensburg mer än annorstädes, till följd af den fortfarande upprörda sinnesstämningen. Lördagen före påsk hade judarne samtidigt

firat sin passahfest inom stängda dörrar. Fredagsaftonen hade en liten kristen flicka, en handskmakares dotter, spårlöst försvunnit. Man hade sett barnet leka vid flodstranden. Hvad tycktes enklare, än att flickan fallit i Donau? Men på fredagsaftonen hade man äfven sett en judisk tjenare bära ett lefvande föremål i en säck till kvarteret, och detta föremål i säcken hade låtit höra ett klagande ljud. Åter låg den enkla förklaringen närmast, att tjenaren burit ett lefvande lamm, bestämdt till påskoffer, hvilket lamm låtit höra ett klagoljud i sitt fängelse. Men sedan handskmakarens hustru hela lördagen förgäfves sökt sitt barn och någon granne ledt hennes misstankar på den judiske tjenaren, begynte hon öfverljudt ropa, att judarne röfvat hennes barn och slaktat det till sitt påskalamm.

Det var påskmorgonen. Folkmassorna strömmade med vigda ljus i händerna ut från Regensburgs gamla mäktiga katedral från trettonde seklet, när ropet om judarnes illgärning utbredde sig öfver gatorna. Sådane katolikerne kommo från kyrkan, ännu med sakramentet på sina läppar, rosenkransen vid sin sida och vigvattnets stänk på kläder och hår, beväpnade sig dessa fanatiska folkhopar med hvad de i hast öfverkommo och störtade sig mot judekvarteret. Alla judar som anträffades ute blefvo utan åtskillnad på ålder och kön misshandlade, slagne och nedtrampade, några till döds. Därpå begynte en stormning och plundring af boningshusen — uppträden, hvilka, oftast af lika ogrundade anledningar, fortfarit från sekel till sekel allt intill våra dagar. »Hans blod komme öfver oss och våra barn!»

Två timmar hade våldsamheterna fortfarit utan hejd, medan kejsaren och riksfurstarne ännu voro i staden med en betydande krigsmakt, när ändtligen en trupp

ryttare visade sig och skingrade folkmassorna. Häktningar företogos, man skulle förmoda bland orostiftarne. Nej, bland judarne. Här behöfdes ett nytt påskalamm, ett skuldoffer för att tillfredsställa massornas fanatism. Man trodde sig hafva igenkänt den judiske tjenaren, som bar säcken, och det hus, till hvilket han burit den. De gripne missdådarne fördes bundne till fängelset, där de hade att vänta tortyren för att tvingas till bekännelse och därefter ett af dessa förfärliga bål, som då räknades bland de mest omtyckta folknöjen.

Ett hus i kvarteret hade förblifvit fullkomligt oskadadt och lyckats bereda en tillflykt åt många flyende. Det var förgyllda Rubens väl befästade borg. Till detta hus begaf sig ryttaretruppens anförare med eskort af halfva sin styrka och fordrade inträde. Han fick vänta några minuter. Slutligen öppnades den lilla gångporten för honom och två drabanter.

Dessa minuter hade synts ryttmästaren von Straubinger alltför opassande för hans värdighet. Han inträdde med en förnärmad chefs otåliga missnöje och fann den trånga gården uppfylld af ännu darrande flyktingar. En hastig blick öfvertygade honom, att borgen ej saknat försvarare, om folkmassan gjort ett försök att storma. Han fördes genom lederna af tolf välbeväpnade män till ett förgallradt rum på nedra botten, hvilket tjenstgjorde som mottagningsrum. Här hälsades han af värden, som gaf två skrifvare en vink att aflägsna sig, medan drabanterne posterades på vakt i förstugan.

Den rike Ruben Zevi var en hvithårig sjuttioårig gubbe af mer än medellängd, med sitt folks skarpt utpräglade drag, hvilka röjde en afkomling af den spanska judetypen, de s. k. *sefardim*, som ansågos vara af en ädlare, mera oblandad ras än de polske och tyske judarne.

Hans dräkt var den i judereglementet föreskrifna långa bruna rocken, öfver hvars prydliga krås nedhängde ett spetsigt hvitt skägg. Hans lugna, kalla, nästan förnäma hållning vittnade om en man, som väl visste hvem han var och med hvem han hade att göra.

— Jag trodde — började ryttmästaren häftigt — att en kejsarens officer, som nyss räddat ert hus från plundring, ej behöft vänta en kvart timme utanför eder stängda port.

— Jag beklagar — svarade juden höfligt med en fin spets i orden — att min port i dag behöft ett så stadigt lås. Mitt folk torde ha misstagit sig om tiden, sedan det i två timmar väntat ers välborenhets ankomst. Är det något hvarmed jag kan vara till tjenst?

— Det är helgdag; jag förmodar, att ni ihågkommer mina fattige knektar, som för er välfärd gjort sig mycket besvär.

— Edra knektar? Alldeles riktigt. Jag hoppas, att de straffat våldsverkarne och återställt mina trosförvanters plundrade egendom. Vi skola föranstalta en insamling för desse tappre knektar. Jag skall bidraga med min skärf, fastän jag, som ni ser, ej haft något att frukta för mitt hus.

Ryttmästaren var icke van att göra omständigheter med en jude. Han förklarade utan omsvep, att han fordrade tusen gyllen.

— Hvad? Icke mer? genmälde gamle Ruben. Öfverste Di. Caretto är ers välborenhets chef? Ja, jag vet, och ers välborenhet har att fordra sex månaders innestående sold? Vill ers välborenhet vänta på solden i sex månader till, eller vill ers välborenhet utbekomma sin fordran kontant i morgon?

Straubinger visste rätt väl, att chefens punktlighet berodde af krigskassan och krigskassan af förgyllda Ruben. Efter något besinnande förklarade han, betydligt spakare, att han föredrog solden i morgon. Han hoppades likväl, att knektarne finge något för sitt besvär.

— Riktigt! De äro hundrafemtio. Hade ers välborenhet besvärat dem hit vid plundringens början, skulle de billigt gjort skäl för en gyllen per man, summa etthundrafemtio. Olyckligtvis ha de kommit två timmar för sent. Jag afdrager en gyllen för hvar minut, summa etthundratjugu. Återstå trettio, som jag härmed har äran ställa till ers välborenhets disposition.

Ryttmästaren von Straubinger strök penningarna med en grimas i sin ficka, hvarifrån de sannolikt snart skulle trilla ut tillbaka hvart som helst, men icke till knektarne.

— Vänta, gamle gnidare — tänkte den besvikne soldnären vid sig själf, när han gick — detta skall du betala mig med ränta vid nästa plundring i Judengasse!

Ruben Zevi tillkallade sin brorson Joas, hvilken med sin familj bebodde nedra våningen af huset, och gaf order om skyndsam undsättning åt de olycklige flyktingar, hvilka dels sökt en fristad här, dels förskrämda gömde sig i sina sköflade boningar. Det var icke första gången förgyllda Ruben varit för sina förföljda trosförvanter en Jehovas utskickade. Om de kristne ansågo honom för en svamp, hvilken omättligt insög hvarje guldkorn han öfverkom, ansågo honom judarne som en profet, hvilken lät manna regna för dem i den torra öknen. Bland dem fanns icke en nödställd, en lidande, en husvill, frysande, hungrande eller i lifvets vedermödor bruten usling, som ej hade gamle Ruben Zevi att tacka

för tröst eller välgärningar. Bland de rike judarne, hans konkurrenter på marknaden, åtnjöt denne kloke, alltid rådige, alltid klarsynte gubbe ett högt anseende som sitt folks patriark, men de fattige nästan afgudade honom och ville gifva sitt lif för honom.

Judeborgens öfra våning var strängt afspärrad till ägarens disposition, förutom ett större rum, som, med sitt förhänge, sitt altare och Gamla testamentets heliga skrifter på grundspråket, var upplåtet till synagoga. Utom några dyrbart utsirade, väl tillästa skåp vittnade nästan intet i denna tarfliga våning om en rik mans bostad. Den enkla sängen med dess hårda tagelmadrass var af oliveträd från det heliga landet, och ofvanför sågs porträttet af en ung flicka, nästan ett barn, måladt af van Dyck. De blixtrande mörka ögonen tycktes genomskåda betraktaren; den fint formade munnen, med ett oskyldigt, lyckligt leende öfver de halföppnade läpparna, tycktes säga till honom: Är lifvet ej skönt! Är Gud ej god! Är icke allt, allt solsken, vår och tjusande hopp!

Här var bostaden för en änkling, som mist sina barn. Ensam var han icke, han hade en broder i Smyrna, men hade tagit till sig en annan broders fattige, snedvuxne son Joas, en man om fyrtio år, nästan en krympling, bosatt i nedra våningen med hustru och sex barn. Joas var förste kontoristen, begåfvad med ett slugt hufvud och samlande hand, hvarför han ansågs och ansåg sig själf som den blifvande arftagaren af omätliga rikedomar. Men de sista åren hade slagit en knut på denna gyllene tråd. Joas' äldsta dotter Rachel, nu fjorton år, hade så eröfrat sin gamle grandonkels hjärta, att han ej kunde vara henne förutan och låtit åt henne inreda ett litet praktfullt rum i närheten af

hans eget. Här slösade han med fulla händer, den annars så sparsamme och tarflige millionären. Här var golfvet inlagdt med mosaik och väggarna behängda med rika flandriska väfnader. Hvarje möbel var ett konstverk, hvarje liten prydnad en dyrbarhet. De vänner till unga Rachel, som någon gång tillätos besöka hennes rum och sågo juvelringarna blänka på hennes fingrar, hviskade till hvarandra: hon blir arftagerskan!

När Ruben Zevi på aftonen af de kristnes påskdag återvände till sina rum, trött af sina plundrade trosförvanters klagan, inkallade han Rachel. Hon hade lärt det heliga språket, hebreiskan; hon uppläste hvarje afton ett stycke af Mose, profeterne eller psalmerna, hvilka annars lästes endast i synagogan, sedan rabbinernes Talmud nästan utträngt bibelordet. Läsningen afslutades med böner på tyska språket.

Ruben Zevis blickar hvilade på detta barn, som han älskade, riktades stundom mot porträttet ofvanför bädden och återvände ånyo till den läsande flickan. Denna jämförelse anslog och rörde honom. Däri låg den fördolda källan till hans kärlek för barnet Rachel, som hade ett släkttycke med bilden på väggen.

När hon slutat, sade den gamle till henne:

— Vet du hvem hon var, som nu är i Guds paradis?

— Ja, svarade flickan, det är Ruth.

— Vet du också *hvad* hon var för mig, gamle man, som nu endast har dig att älska i världen? Vet du, att hon var mina ögons ljus och mitt hjärtas tröst, alltsedan jag miste hennes mor i Spanien och hennes bror blef dödad af de kristne i Gent? Du är ett välskapadt barn, Rachel. Huru skulle du annars likna henne, och huru skulle du annars bära ditt namn utan

blygsel? Men Ruth var det skönaste och fullkomligaste verk som utgått af Skaparens hand, alltsedan han gjorde vår moder Eva af Adams refben. Ruth var mer än våra fäders Ruth; hon var den, om hvilken det sjunges i Höga visan: Jag är en blomma från Saron, en lilja från dalarna. Vintern är förliden, och blomstren uppgå af marken ... Förstår du det, barn?

När Rachel teg, fortfor han:

— Blomstren uppgå af marken och hafva sin tid och vissna. Men ve den människas fot, som förtrampar Guds skönaste verk! Herre, huru länge fördöljer du ditt ansikte för den rättfärdiges klagan? Du har sänkt mig i den djupaste graf, i de mörka rum i hafvens afgrunder. Jag var mätt af lidande, mina ögons källor förtorkades af elände, alla dina böljor hafva gått öfver mig. Du har tagit från mig dem min själ älskat; mina förtrogna äro ensamheten, mörkret och döden. Men till dig ropar jag dagligen: tig icke stilla, min Gud, när de orättfärdige förgöra ditt folk! Hvarje afton komma de tillbaka, tjutande efter rof. Gör med dem, såsom du gjorde med Midjan, med Sisera, med Oreb, Zeeb och alla deras furstar! Gör dem såsom en stofthvirfvel, gör dem såsom ett strå för vinden! Såsom elden förbränner en skog och lågan afsveder de höga berg, så förfölj dem, Herre, med din storm, förskräck dem med ditt starka väder, fyll deras ansikten med vanära, utrota dem, och fräls ditt folk ur dess fienders hand!

Det nyss så rörande uttrycket af kärlek och sorg i Ruben Zevis drag hade vid dessa ord éfterträdts af ett strängt, hårdt, oblidkeligt uttryck af hat. Med oförrätterna mot hans folk förenade sig minnet af egna lidanden. Han var den mest barmhärtige, mest välgörande och människoälskande man gentemot alla olyckliga af

hans eget förföljda folk, men sina och dess fiender kunde denne fromme jude icke förlåta. Han hade bland Davids psalmer, som han citerat, glömt den sextiosjunde: att din salighet må blifva känd bland alla hedningar och alla folk tacka dig!

— Men — tillade han eftersinnande med Esaias ord — Statt upp, var ljus!... Främmande skola uppbygga dina murar, deras konungar skola tjena dig. Dina förtryckares barn skola komma till dig och ödmjukt buga; alla som hånat dig skola nedfalla för dina fötter. I stället för att du varit öfvergifven och hatad och besökt af ingen, skall du försättas i evig höghet. Du skall dia hedningarnes mjölk... Jag vill låta guld komma i stället för koppar och silfver för järn och järn för sten...

Hvilka glänsande ljusblixtar ur seklernas natt — årtusendens tröstlösa elände, suckar och vanmakt förbytta i segerjubel! Ruben Zevis mörka anlete ljusnade. Hans blodigt förföljda, förtrampade, öfver alla jordens länder förskingrade folk skulle dock engång beherska världen! Är icke detta folk världens förstfödda adel? Hvar finnes en stamtafla, sådan som dess? Är det ej konungasöner och konungadöttrar, sålda till trälar? Och *de* skulle förneka sin förstfödslorätt? *De* skulle sucka i evig träldom?

Den troende israeliten uppreste sig och utsträckte sin arm mot fönstret, likasom ville han tala till världen därute. I den segervisshet han delade med hela sitt folk blandade sig bankirens uppfattning af *sin* mission bland förtryckarne.

— Ja — sade han med ett triumferande smålöje — förstån I det, I därborta, att profetiorna med hvarje dag nalkas närmare sin uppfyllelse? Redan dia vi eder mjölk, och sekel efter sekel skola vi utdricka den,

intill dess att för eder återstår intet, men allt för oss. Uppenbart slån I oss, men i hemlighet bugen I redan för oss. I, som i dag förakten oss, trampen oss, plundren oss, veten I icke, att i morgon skola vi vara edra herrar? Hvad I röfven af oss i dag, det rinner i morgon tillbaka till oss, såsom bergens floder rinna utföre till den förhärjade dalen. Yfvens ännu i edert öfvermod, tills eder tid och vår tid är kommen; se, han är när! Och då I icke mera egen edra boningars tomt, edra åkrars jord, edra barns lindor, yxan i eder hand eller pennan på edert bord — när allt detta är vårt, förpantadt åt oss, och I köpen af oss på skuld eder usla graf för att där gömma eder fattigdom och eder blygsel — då är vår tid kommen och profetian fullbordad. Som rådjur hafven I jagat oss kring världen och sönderslitit oss utan förbarmande; välan, sliten nu sönder hvarandra i krig och tvedräkt! Det är för oss I striden. Jag är en fredens man, vapen har jag aldrig burit, men jag prisar kriget, som utarmar eder, därför att I ej kunnen draga ett svärd utan att slipa det med vårt guld, därför att hvarje rustad krigare bär vårt märke och därför att hvarje fältslag, hvem där än segrar, är en seger för oss!

Han hade glömt flickan, barnet, den enda som, skrämd och förvånad, hört hans hotande ord. Sådan hade Rachel ännu icke sett sin grandonkel. Han tycktes henne växa till en Jehu, en Josua; hon förstod honom endast till hälften, men hon ihågkom dagens uppträden och anade, att det var hennes förtryckta folk som talade med profetens stämma till Gog och Magog.

Ruben Zevis spanska judeblod kunde svalla öfver, men hans praktiska förstånd förde honom snart till besinning. Han vände sig åter till flickan; hans röst återtog en kärleksfull faders mildhet.

— Glöm det där! sade han. Vid dina år har man rätt att tro på lifvet. Hon på taflan var engång vårens glada fjäril, utan fruktan och utan sorg. Jag vill, att du skall vara som hon, Rachel, så länge du kan. Gå till hvila, mitt barn! Dröm om rosorna, som nu börja knoppas! Önskar du något, lilla toka, så dröm, att du får det! En ny ridhäst? Eller en tam antilop? Är du icke en trollpacka, du, som får allt hvad du vill?

Flickan böjde sig ned och kysste fliken af hans rock för att säga godnatt. Juvelringen på hennes finger tycktes erinra den gamle om något.

— Rachel — nickade han halft skämtsamt, halft sorgset, när hon uppreste sig för att gå — gif aldrig ditt hjärta åt en ovärdig man!

---

17. Inför kejsaren.

Svamp, hvarför har jag dig?

Följande morgon uppstod Ruben Zevi med solen. Galilei hade ej kunnat hindra dagens stjärna att gå kring jorden; påfven i Rom kunde ej hindra en jude att omspinna jorden med sitt gyllene nät.

I tidiga morgonstunden, mellan klockan fyra och sex, plägade Ruben Zevi uppgöra sina fälttågsplaner. Ensamheten var hans förtrogne. Klockan sju började kontorstimmarna, men före sju gjorde han vanligen sin morgonrund kring borgen.

I dag, när han tidigare än vanligt inträdde i nedra våningen, öfverraskade han sin brorson Joas vid en förbjuden affär. På ett långt bord lågo diverse persedlar kringströdda under sortering och granskning. Det var fältkappor, svärd, pistoler, harnesk, gehäng, madonnabilder, ur, smycken af koppar, silfver och guld, kläder och husgeråd, ända till begagnade stöflar och skjortor, påtagligen krigsbyte och en del ännu fläckadt med blod.

Den rike bankiren tyckte icke om denna handel, hvarmed hans brorson ännu, af vana och vinningslystnad, i smyg befattade sig.

— Hvad nu, Joas — sade han med rynkad panna — är det så du visar dig mån om husets anseende? Blygs du icke att inlåta dig i handel med marodörer och liktjufvar?

Joas grep till en nödlögn. En af gårdagens utplundrade trosförvanter hade trugat på honom sina varor för en skärf till bröd.

— Paraplymakare du! — Och den gamle mätte honom med en föraktlig blick. — Du har köpt krigsbyte af svarte Kunz.

Svarte Kunz var en af dessa krigets roflystna gamar, som slå ned på valplatserna för att plundra de döde och nedsticka de sårade. Han underlät icke att efter ett lönande byte offra ett vaxljus åt jägarnes patron, Sankt Hubert, men sina affärer uppgjorde denne fromme helgontillbedjare helst med judarne.

Ruben Zevi kastade en likgiltig blick på rofvet och upptäckte ett föremål, som ådrog sig hans uppmärksamhet. Det var en fint arbetad hårnål af silfver i form af en lilja. Han tog nålen, granskade den och fann ett märke på liljans blad.

— Ja, sade han eftersinnande — det är *den ena*. Hvar har Kunz funnit nålen?

Joas visste det icke.

— Kalla hit honom i afton efter mörkningen! En likröfvare får ej ingå genom min port vid dagsljus. Joas, nästa gång du drifver handel med sådant folk och sådana varor, snör då din ränsel och vandra åter den väg, från hvilken jag upptagit dig! Nålen behåller jag, han har förr varit min.

Brefposten i Tyskland var denna tid långsam, osäker och ofta tvärt afbruten. Alla viktigare affärer uppgjordes genom ombud eller kurirer. Ruben Zevi mottog dagligen

sådana. Några fingo besked i kontoret; andra, som medförde hemliga uppdrag, mottogos af penningfursten i enrum. En efter annan anmäldes och fick företräde i ett litet skåplikt rum innanför den större kontorslokalen.

I dag anmäldes en skäggig protestantisk senator från staden Augsburg. Ärendet gällde ett lån, som staden upptagit år 1631 mot pant af sina tullar och som nu var förfallet. Augsburg hade sedan denna tid intagits af svenskarne och brandskattats af de kejserlige; staden kunde icke betala och fick med nöd anstånd mot tjugu procent i ränta.

Därefter inträdde en kanik från Trier. Domkapitlet låg i fejd med sin furstbiskop och behöfde ett förskott. Visserligen hade Ruben för samma ändamål lämnat förskott äfven åt den furstlige biskopen, men desse prelater voro penningstarke, de hade sin rika inkomst af pilgrimerne, som vallfärdade dit att tillbedja Tysklands heligaste relik, frälsarens osömmade lifrock.

Den näste var en kurir från agenten i Madrid, som underrättade, att han blifvit häktad af inkvisitionen, lagd på sträckbänken och tvungen att köpa sig fri för en betydlig penningsumma. Svaret blef, att han skulle gifva sig tålamod tills nästa silfverflotta ankom från Peru: principalen hade utväg att hålla honom och sig skadeslösa.

Nästa sändebud var från konung Kristian IV i Danmark. Han behöfde penningar att utrusta sin flotta och fick dem mot pant af tullen i Sundet och tjugufem procent.

Konung Carl I i England skickade en hemlig agent med förskrifning på skeppsumgälderna mot ett lån af 100,000 pund sterling och tjugu procent. Agenten affärdades med det snäfva besked, att konungen skulle först betala sina förfallna räntor på förra lånet; parla-

mentet hade förklarat skeppsumgälderna olagliga; på dem kunde hans majestät icke vänta något nytt lån ens till femtio procent. Ville agenten erbjuda ostindiska kompaniets borgen, skulle han få huru mycket som helst.

Judarne i Smyrna klagade öfver intrång af sina trosförvanter i Aleppo och anhöllo, att Ruben Zevi ville undandraga dessa sin kredit. Bankiren svarade, att judarne i Aleppo erbjödo god säkerhet; han kunde ingenting göra. Smyrna vore rikt nog att själf underhålla konkurrensen. Han hade gifvit enahanda svar åt judarne i Alexandria, i Kapstaden och i Lima.

Sultanen Ibrahim i Konstantinopel skickade en jude med ny anhållan om lån. Han behöfde tre månaders sold för janitscharerne, som hotade afsätta honom, likasom de tillsatt honom. Ruben Zevi gjorde sig noga underrättad om ställningen, fann Ibrahim sitta lös på tronen, men gaf ett förskott mot fyrtio procent för att betrygga föregående lån.

Den siste anmälde för i dag var en af Ruben Zevis egne agenter i Frankrike, där han understödde det missnöjda partiet mot kardinal Richelieu. Agenten medförde dåliga underrättelser. Det gick illa för hertigen af Orléans; kardinalen var mäktigare än någonsin. Ruben Zevi hade förspillt en million på en misslyckad politisk intrig.

— Tålamod, sade han, kardinalen lefver icke i evighet. — Och kardinalen dog året därpå.

Mottagningen var afslutad klockan elfva, och bankiren gaf order i kontoret om afgående expeditioner, när en kejserlig adjutant inträdde och öfverbragte en kallelse till Ruben Zevi att infinna sig klockan fyra eftermiddagen hos öfverhofmarskalken grefve Trauttmannsdorff. Kontorspersonalen betraktade hvarandra med frågande blickar.

Skulle deras principal ställas till ansvar för den ur luften gripna historien om påskalammet?

Ruben Zevi svarade:

— Framför min underdåniga hälsning till hans herrlighet hofmarskalken, att jag skall infinna mig på utsatt tid.

På slaget fyra lät han anmäla sig i öfverhofmarskalkens palats. Han fördes genom rader af undrande kammartjenare och hofmän till grefvens kabinett. Aldrig förr hade en sådan gunst beviljats en jude. Hofmännen hviskade till hvarandra, att denna ära torde kosta en Mose lärjunge vackra penningar.

I kabinettet befann sig kejsar Ferdinand III:s gunstling och främste statsman, grefve Trauttmannsdorff, en lång, groflemmad herre med ett utseende som skulle varit afskräckande, om det ej mildrats af en klok, välvillig blick, hvilken ingaf förtroende. Bakom honom satt geheimesekreteraren von Miltitz och i ett hörn af rummet en i kappa insvept obekant man. Juden förblef under samtalet stående och inbjöds ej heller, oaktadt sin ålder, att taga plats.

Grefven började med ett beklagande af gårdagens våldsamheter, hvarom han för sent blifvit underrättad, och erbjöd sig att bemedla en rättvis undersökning af klagomålen mot judarne. Därefter begynte han tala om det beklagansvärda kriget, om kejsarens uppriktiga önskan att sluta fred på antagliga villkor och grefvens egna förhoppningar att freden vore snart förestående, endast man lyckades krossa den redan tillbakakastade svenska makten med ett afgörande slag. Utsikterna vore nu de bästa, men skattkammarens behof af penningar stort för ögonblicket. Han kunde erbjuda de bästa säkerheter, om Ruben Zevi — och här nedlät han sig till ett förbindligt småleende — ville med sin kända kredit och sitt stora

anseende på penningmarknaden bemedla ett statslån på fyrtio millioner gyllen, hvaraf hälften skulle inom Maj månad inflyta kontant och resten i mindre poster om fyra millioner i månaden intill slutet af Oktober.

Ruben Zevi afhörde stillatigande detta förslag och tillät sig därpå en ödmjuk fråga om säkerheterna.

Grefven uppräknade kejsaredömets omätliga hjälpkällor, utom subsidier från Spanien och Neapel, samt erbjöd en pantförskrifning af riksdomänerna och Donautullarna. Sannolikt kände Ruben Zevi dessa tillgångar bättre än grefven själf och visste, att största delen redan var pantförskrifven öfver sitt värde. Han förklarade i samma ödmjuka ton, att han ingalunda betviflade grefvens försäkran, men att han icke kunde disponera en så betydlig kredit i nuvarande osäkra tider. Ville hans nåd förnya säkerheten för några föregående små förskott till krigskassan och riksskattkammaren samt ställa personlig borgen af några namngifna, högtstående personer, hvaribland kurfurstarne af Bajern, Mainz, Trier och Köln, skulle Ruben göra hvad han förmådde för att sammanbringa ett belopp af tjugu millioner mot löpande ränta af femton procent.

Vid dessa ord uppreste sig mannen i kappan häftigt och utropade:

— Hvad? Personlig borgen? Och femton procent? Detta är oförskämdt!

Bankiren bugade sig djupt. Han hade genast anat under kappans inkognito en hög person, som införts genom en löntrappa, emedan han icke velat blifva bemärkt. Alla mynt buro denne mans bild, och Ruben Zevi hade känt kejsar Ferdinand III redan som konung af Ungern. Denne monark var af medellängd och hade i ungdomen varit sjuklig, hvarom hans gulbleka hy ännu vid trettiotre år

bar vittne. Han bar långt svart hår, benadt åt höger, långa uppåtvikna mustascher och pipskägg. Öfver de stora, glanslösa bruna ögonen hvälfde sig ett par starkt markerade ögonbryn snedt uppåt; en kejserlig örnnäsa förliktes icke rätt väl med ett par tjocka läppar och en uttryckslös haka. Dräkten var en ovanligt stor spetskrage, vida ärmar och benkläder samt en åtsittande broderad lifrock af svart sammet, öfver hvilken, vid högtidligare tillfällen än detta, hängde på bröstet Gyllene skinnets orden. Gestalten, likasom förståndsgåfvorna, voro en kejsares, hvilken rätteligen varit född till en liten markgrefve, ehuru hans äldre broders död och den mera energiske faderns inflytande banat honom en väg till det heliga romerska rikets gamla kejsaretron. Obetydlig i öfrigt, var likväl Ferdinand III känd för två lyckliga statsgrundsatser: han undandrog sig jesuiternes öfvermakt och uppträdde i skattkammarens ruinerade ställning som en sparsam rikshushållare. Det var sistnämnda egenskap som nu framkallade hans vrede öfver judens förslag.

Öfverhofmarskalken bugade med en bejakande, meningsfull nick och fortsatte underhandlingen.

— Låt oss förstå hvarandra, sade han. När jag sade fyrtio millioner, inser ni, att jag vet uppskatta eder stora kredit. För de första behofven komma vi tillrätta med tjugu millioner inom Augusti, fullhaltigt klingande mynt. Hans majestät kan ej nedlåta sig att begära personlig borgen af sina vasaller, men föreslå de säkerheter ni anser tillfredsställande!

— Ers herrlighet vet — återtog Ruben Zevi i sin lugna, ödmjuka ton — att krediten begär säkerhet för i dag och säkerhet för i morgon. Om jag uppmanar mina trosförvanter att sammanskjuta dessa betydliga

summor, hvilka ej stå till mitt förfogande, skola de fråga: Hvar är *vår* säkerhet för i morgon? Vi plundrades i går, vi kunna plundras i morgon. Ers herrlighet, gif oss skydd under romerska rikets lag, under kejsarens rättvisa spira, och vi skola bevisa oss vara tacksamme undersåtar!

Grefve Trauttmannsdorff växlade en blick med mannen i kappan och läste där ordet: lofva! Så mycket hade Ferdinand III lärt af jesuiterne: åt kättare och otrogne lofvar man allt. En annan fråga blir hvad man håller.

— Jag är öfvertygad, att hans majestät af medfödd mildhet samtycker att låta nedlägga anklagelsen mot edra trosförvanter, lofvade hofmarskalken.

— Enligt romerska rikets lagar fordrar hvarje anklagelse bevis, fortfor juden oförskräckt, och detta åtal är obevisligt. Det som kan bevisas är, att mina trosförvanter lidit personligt öfvervåld och blifvit beröfvade sin egendom. Straffa våldsverkarne, återställ det röfvade godset, och vi skola göra allt hvad vi förmå för att tjena skattkammaren på antagliga villkor.

— Ni uppställer nya villkor! utbrast hofmarskalken, som såg vredens rodnad uppstiga på hans herskares gulbleka kinder.

— Ingenting annat än säkerheten för i morgon, svarade Ruben Zevi lika bestämdt och lika ödmjukt.

— Och om jag lofvar utverka hans majestäts och riksdagens samtycke att judarne ställas under skydd af ett nytt reglemente, som tryggar deras säkerhet?

— Förlåt, ers herrlighet, jag fördristar mig i djupaste underdånighet anhålla om en rikslag med kejsarens signet och underskrift samt straff och ersättning för gårdagens öfvervåld.

Mannen i kappan kunde icke längre styra sin vrede. Han reste sig åter och trädde hotande fram till den oförvägne, som vågade föreskrifva en kejsare lagar.

— Vet du hvem jag är? frågade han.

— För sexton år sedan hade jag, ringe tjenare, den nåden att förskjuta omkostnaderna för eders kejserliga majestäts val till konung af Ungern, och samma nåd vederfors mig för fem år sedan, när eders majestät, till alla trogna undersåtars fägnad, täcktes uppstiga på sina ärorika fäders tron.

— Och därför tror du dig, gamle schackrare, kunna diktera lagar för din kejsare, fortfor monarken, mera retad än blidkad af denna erinran om riksvalens hemliga driffjädrar. — Hvad hindrar mig att för en sådan oförskämdhet låta hänga dig i den högsta galge i Regensburg och utpiska edert fördömda släkte som råttor öfver mitt rikes gränser?

— Ingenting annat än eders majestäts egen höga rättvisa, svarade juden, bugande nästan till golfvet. — Vi stå för närvarande under ingen lag.

— I lyden under ett reglemente, det är nog för skadedjur. Alltför länge har jag tålt edert öfvermod. Min fader har gisslat eder med ris. Vill ni, att jag skall gissla eder med skorpioner? Trauttmannsdorff, sätt upp skattkammarens förbindelse på tjugu millioner mot sex procent! Han ockrar för godt köp med kättarne, den otrogne hunden, och begär femton procent af rättrogne katoliker... Förstår du mig, jude? Du har två veckors anstånd för första inbetalningen, sedan en million i veckan, intill dess du aflämnat tjugu. Svamp, hvarför har jag dig?

Och kejsaren lämnade vredgad rummet genom samma löntrappa, där han inträdt. Ferdinand III var ingen grym

despot, men efter alla de förödmjukelser han själf nödgats smälta af sina motspänstige riksfurstar, var det en lisa för hans stolthet att engång kunna förödmjuka en penningfurste, helst när det gällde en besparing i de millioner, som uppslukades af krigets glödande Moloch.

Var denne monark nog oerfaren att tro sig kunna utskrifva millioner i tvångslån lika lätt som hans fältherrar utskrefvo dem i brandskatt, hyste dock icke hans erfarne öfverstehofmarskalk samma lyckliga illusion.

— Tag plats, sade grefven förbindligt, när dörren tillslöts efter hans herre. — Jag kunde icke visa eder ålder denna uppmärksamhet i kejsarens närvaro.

Bankiren satte sig.

— Min bäste herre, sade grefven, jag ville säga min bäste herr kejserlige hofbankir, om ni önskar en sådan småsak... jag hoppas, att ni icke missförstår hans majestät. Ni vet, att det habsburgska blodet lätt svallar öfver, men när vår nådige herre får tid att lugna sig, har ni intet att frukta. Tvärtom, han är mild och rättvis, ni har mycket att hoppas, endast ni fogar er efter hans befallningar. Låt oss återkomma till saken. Begär ej för mycket; begär ej en ny lag, där ni vet, att kejsaren intet förmår mot de andlige kurfurstarne, som hålla strängt på trosformerna. Hvad åter angår öfverväldet i går, skall anklagelsen mot judarne nedläggas och skattkammaren utbetala ett skäligt belopp i skadeersättning. Här är förteckning på säkerheterna, till en början för tjugu millioner. Välj ut dem ni anser bäst! Jag vågar icke bevilja er femton procent, då hans majestät är så bestämdt däremot, men låt oss uttänka en medelväg. Hvad säger ni om tio procent? Äro vi ense därom?

— Jag skulle vara det, om säkerheten vore därefter. Men ers herrlighet tillåter mig tvifla därpå. Se här, denna

pant ... och denna ... och denna ... de äro förut intecknade till mer än halfva sitt värde.

— Nåväl, hvad gör man icke när man behöfver penningar? Afdrag från kapitalet dessa fem procent, som ni håller så strängt på. Vi ställa lånet på nittiofem för hundra. Det gör för tjugu millioner en millions kapitalrabatt.

— Ers herrlighet behagar skämta. Antag, att vi förlora endast fyra millioner på säkerheterna, och ers herrlighet bjuder en millions kapitalrabatt! Bevilja trettio procents rabatt, sjuttio för hundra, och lånet kan fås till sex procent, som hans majestät behagade föreslå.

Hofmarskalken bet sig i läppen. Det var hårda villkor, men intet ovanligt i dessa tider, när låntagaren stundom ej fick mer än hälften af det nominela beloppet.

— Vet ni också, min bäste herr hofbankir, hvad ni och edra trosförvanter riskera på ett afslag? frågade han, knackande med en pennknif i bordet.

— Jag vet det, svarade Ruben Zevi lika lugnt. Det är ej första gången vi utdrifvas ur ett rike för att nedsätta oss i ett annat. Men tillåt mig göra ers herrlighet uppmärksam därpå, att en stor del af rikets fastigheter och riksfurstarnes enskilda förmögenhet äro pantförskrifna för vår räkning.

— Man annullerar förbindelserna.

— Möjligt. Men då annullerar man också krediten.

— Hvad är ert sista pris?

— Trettio procents kapitalrabatt, sex procents ränta, in- och återbetalning på bestämda terminer i fullhaltigt mynt. Vi godkänna icke kejsar Ferdinand II:s underviktiga mynt. Jag skall lämna bestämdt svar nästa onsdag, sedan jag granskat säkerheterna.

— Och jag skall vänta er här om onsdag. Von Miltitz, ledsaga hofbankiren.

Härmed var underhandlingen afslutad. Öfverhofmarskalken grefve Trauttmannsdorff lämnade fritt lopp åt sin munterhet, när juden gått.

— Så slug och ändock lurad! utbrast han med ett diplomatiskt löje. På dessa säkerheter får han icke femtio procent tillbaka. Men han har dikterat lag för en kejsare, och har han icke fått allt, har han likväl fått löften. Det är så detta folk tränger sig igenom. I dag ett steg tillbaka, i morgon två steg framåt. Hvad är kejsarens makt mot penningens? Denne bugande, alltid förtrampade, alltid ödmjuke, alltid förslagne mammonstjenare är för ögonblicket mäktigare än Ferdinand III och hans romerska rike.

Ruben Zevi sade vid sig själf, när han gick:

— Vore detta lån min enda affär, blefve jag ruinerad på panterna. Men detta lån är min pant för hundrade föregående. Det lönar sig att vara oumbärlig för makten. Jag och kejsaren behöfva hvarandra. Må han kalla oss råttor och skadedjur; vi dia hans rikes mjölk, intill dess att vår tid är kommen.

Klockan nio på aftonen infann sig i borgen en liten svartmuskig karl, som med sina ständigt rörliga armar och ben påminde om ett krypande skaldjur. Det var svarte Kunz.

— Hvar har du funnit denna nål? frågade honom Ruben Zevi, visande silfverliljan.

— Jag har hittat honom vid floden, svarade Kunz.

— Du ljuger, karl. Du har funnit honom på ett slagfält, där du funnit ditt öfriga byte.

— Möjligt. Jag minns ej så noga. Jag hittar så mycket.

— Vill du säga mig hela sanningen för dessa blanka tre gyllen, eller vill du hellre piskas ut af mina drängar?

— En fattig karl tycker mera om penningar än om stryk. Hvad skulle jag veta? Jag förtjenar mitt bröd hvar jag kan.

— Nå?

— Det var i Neunburg.

— Kunde tro det. En bajrare eller en svensk?

— Död som död. Där var en fot i sanden. Drog fram foten, två ben och en pojke.

— Lefde han?

— Hvad skulle han lefva under fyra fot grus! Han bar nålen och en svensk daler insydda i rockfodret.

— En svensk således. Och du stack icke ned honom för att bekvämare plundra?

— För sådana paltor? Stöflarna voro icke värda en gyllen. Litet sparkade han med benet, det är så vanligt, att dödt folk sparkar.

— Således lefde han?

— Vet jag det? Hugg hufvudet af en tupp, och han skall ännu kunna flyga!

— Tror du, att jag kan göra dig gagn eller skada?

— Penningen kan alltid göra gagn eller skada, svarade likplundraren med ett förmädligt grin.

— Nåväl, gå till Neunburg, förskaffa dig de möjligast noggranna underrättelser om pojken, hos hvilken du funnit nålen. Men försök ej att ljuga; du ser, att det lönar sig icke hos mig. Tjugu gyllen, om du med säkerhet vet, att pojken lefver. Fyrtio, om du kan säga mig hvar han finnes. Hundra, om du för honom lefvande till mig, och galgen, om du bedrager mig eller försummar ditt uppdrag. Har du förstått?

— Jag har förstått hundra gyllen.

Och svarte Kunz lofvade Sankt Hubert ett försilfradt vaxljus, om helgonet bistod honom att förtjena en så vacker hittarelön.

Ruben Zevi granskade ånyo silfverliljan.

— Hon kan vara den ena, men hon kan också vara *den andra,* sade han eftersinnande. Hvarför märkte jag ej båda nålarna olika? Hvarför kan du ej tala, du vandrande lilja af Claude Ballin? Hvarför kan du ej berätta genom hvilka händer du gått?

---

18. Äfventyr i Böhmen.

Rid, om du vill hafva mer än en half timme att lefva.

Efter en månad kom svarte Kunz tillbaka med en pojke, hvilken han heligt försäkrade vara den samme, hos hvilken han funnit silfvernålen. Berättelsen var icke illa hopsatt. Gossen sade sig vara från Sverige och hade följt en svensk officer som uppassare; officeren hade blifvit sårad och gifvit nålen som belöning för trogen vård.

Ruben Zevi afbröt denna berättelse tvärt med några svenska ord, dem han för längesedan lärt af krigsfångar i Polen.

— Huru gammal är du?

Gossen såg förvirrad på honom och svarade stammande:

— Aus Schweden.

— Ut med eder! skrek juden förbittrad, och till ersättning för sina hundra gyllen blef svarte Kunz denna gång verkligen utpiskad med sin förmente svensk genom borgens port.

Emellertid hade förgyllda Ruben bekymmer och omak för den handpenning han lofvat kejsaren till det rikslofliga ändamålet att slå svenskarne. Trosförvanternes

kassor voro rika på skuldförbindelser, men toma på klingande mynt. Själfve de mosaiske holländske bankirerne, som åtnjöto den afundsvärda förmånen att stå under borgerlig lag, hade tömt sina penningskrin för kriget mot Spanien, med dess för dem så vådliga inkvisition. Judiska penningar voro med i alla krig och i alla länder. Den ena millionen drog i fält mot den andra, den ena skuldsedeln ref sönder den andra. Samme långifvare kunde väpna två fientliga härar till strid. Blef den ene låntagaren insolvent, fick den andre betala för båda. Segrarens byte flöt dock alltid i omärkliga rännilar tillbaka till långifvaren. Jämförd med våra dagars bankirrörelse, var affären på sextonhundratalet sådan, att statslånen, under penningens högre värde, ännu icke gällde milliarder, högst femtio eller hundra millioner, och vidare bedrefs spelet mycket tystare. Det fanns mäklare, kontor och agenter, det fanns hypotek och pantförskrifningar, till och med börsbyggnader i de stora städerna, men där funnos inga noterade eller telegraferade kurser, inga tidningar, inga hastigt vunna rikedomar i dag med ruiner i morgon, ingen hetsjagt i papper som stiga och falla. Mammon dyrkades nu som i alla tider, men utan offentliga öfverstepräster och altaren; den stora allmänheten lefde i en lycklig okunnighet om mäklarnes hemliga spel.

Ruben Zevi nödgades företaga många resor och befannn sig våren 1642 på väg till Prag, då han råkade ut för ett äfventyr.

Det var en mödosam färd, denna korta resa till Prag. Landet var härjadt intill bara mullen, städer och byar nedbrända, åkerfälten förvildade, mångenstädes bevuxna med ungskog, befolkningen nästan utdöd af krig, flykt, hunger och pest. Det olyckliga landet var för ögonblicket

befriadt från svenskarne, men kejsarens trupper, som inmarscherat i deras ställe, voro icke en hårsmån bättre, snarare grymmare. Invånarne vågade sig ej fram ur sina gömställen. Vågade någon visa sig, föll han i händerna på röfvarebanden, som utplundrade hvad där fanns öfrigt ända in under fästningarnas murar. Näst Italien fanns på denna tid intet land så illa beryktadt för sina röfvare, som de böhmiska bergen och skogarna. Desertörer från alla de krigshärar, som våldgästat landet, rotade sig tillsamman, drifne af hunger och roflystnad, till skaror af tjugu, femtio, stundom hundra man, och skydde inga våldsgärningar. De små städerna voro icke trygga för dem, än mindre byar och gårdar, där sådana undantagsvis funnos ännu. Invånarne bundos och tvungos genom all upptänklig tortyr att uppgifva de ställen, där de gömt sin egendom. Det var Tillys och Wallensteins, slutligen äfven Banérs soldater, som infört dessa sinnrika pinomedel. Några inhällde gödselvatten i de olyckliges mun; det var »den svenska drycken». Andra skrufvade flintorna från sina pistoler, inträngde offrets tumme i öppningen och skrufvade till. Andra strödde salt under uslingens sårade fotsulor, drogo ett tagelstrå genom hans tunga eller vredo kring hans panna ett snöre med många knutar. Fanns en bakugn, var denna ett brukbart redskap, ty dit instoppades offren, och en långsam eld uppgjordes framför ugnen för att genom röken och hettan tvinga de halfstekta offren till bekännelse. Historien — och särskildt trettioåra krigets historia — är rik på sådana uppenbarelser af den onde anden i människohamn, men djäfvulen lyder icke lagen om orsak och verkan: hans gärningar finnas, han själf säges ej finnas till.

Under sådana kända tidsförhållanden kunde ingen resa utan en stark eskort, och Ruben Zevi medförde tjugu

välbeväpnade ryttare, alla hans eget folk och israeliter, ty på främmande legoknektar vågade ingen lita. Själf red han, med sina sjuttio år, en stark häst, i hvars sadelhölster voro instuckna två långa ryttarepistoler. Guld medförde han endast för resans behof.

Detta tilldrog sig i Maj 1642, något mer än ett år efter Neunburgs fall. Karavanen hade på morgonen lämnat den lilla staden Dobrschan i västra Böhmen, red längs den slingrande stranden af floden Radbusa och hoppades före aftonen uppnå fästningen Pilsen. Två ryttare redo förut som kunskapare, två andra bakom som arriergarde.

Vägen var usel, resan fördröjdes öfver beräkning. I våra dagar löper en järnväg till Pilsen ungefär i samma riktning och öfvergår Radbusa en svensk mil nordost om Dobrschan. Öfvergångsstället var år 1642 närmare fästningen, hvarför solen redan stod lågt i väster, när de resande hunno till denna punkt. Där befanns bron upprifven, troligen för krigsändamål, och då vårfloden ännu var strid, syntes ingen möjlighet att komma öfver, helst människoboningar och vägvisare ej stodo att upptäcka i den förhärjade nejden.

Karavanen höll stilla. Himlen mulnade, om en timme skulle mörkret inbryta, och här kunde man icke tillbringa natten. Man beslöt bana sig väg genom småskogen på samma sida om floden, i hopp att finna ett färjställe, ett vad eller något tak öfver hufvudet för det hotande ovädret.

Skogen blef tätare, nejden oländigare. Man kom till en hålväg, ett bergspass, utför hvars sidobrant floden, sammanpressad i en trång klyfta, skummade bort i okända djup. De resande vågade icke fortsätta längre och skattade sig lycklige att vid bergsluttningen upptäcka ett af dessa fårstall, i hvilka nejdens herdar brukat indrifva

sina hjordar till nätterna, den tiden när där ännu funnos hjordar i Böhmen. Det var ett stort, täckt skjul, utan fönster, dörrar, eldstad och golf, med glesa väggar till halfva sin höjd, men så rymligt, att karavanen godt fick rum med hästar och tross. Vakter utställdes, såsom i fält; hästarna förblefvo sadlade. Eld upptändes, aftonmåltiden framtogs ur medförda förråd, sofställen tillreddes af löf och riskvistar.

Aftonbönen fick icke försummas; de voro ju alle rätttrogne israeliter. Assar Kaba, Ruben Zevis stallmästare och anföraren för hans lifvakt, en ståtlig, kraftfull spansk jude om föga mer än trettio år, läste bönen och därefter ett kapitel ur första Mose bok, tjuguåttonde kapitlet:

»Jakob drog ut från Beer-Seba och for till Haran. Och han påträffade ett ställe, där han dröjde öfver natten, ty solen hade gått ned. Och han tog en af stenarna på det stället och lade den till hufvudgärd åt sig och lade sig på det stället att sofva. Och han drömde, och si, en stege stod på marken, och dess spets räckte upp till himmelen, och si, Guds änglar stego därpå upp och ned. Och si, Herren stod öfverst därpå och sade: Jag är Herren, Abrahams, din faders, och Isaks Gud. Den jord, hvarpå du ligger, skall jag gifva åt dig och din säd... Och si, jag är med dig och skall bevara dig hvar du går.»

Det var nu fullständigt mörkt; regnet begynte falla i stora droppar. En del af karavanen hade inslumrat, när utanför stallet hördes knäppningen af en musköthane, som icke gaf eld, troligen emedan fängkrutet blifvit vått. Strax därpå rapporterade en af vaktposterna, att en skugga smugit sig tätt förbi honom och försvunnit i mörkret.

Fyra män utsändes att rekognoscera. De hade ännu icke återvändt, när i det öppna rummet ofvanför den

halfva väggen visade sig konturerna af ett hufvud och en dämpad röst sade:

— Gefahr! Gefahr! Todtgebrannt werden![1]

Nu väcktes alla de sofvande, två man utsändes och återvände om några minuter med en halfvuxen pojke, så trasig, så smutsig och af ett så afskräckande vildt utseende, att några af de uppskrämde israeliterne gjorde korstecknet, såsom de sett katolikerne göra, ty mot gastar och onda andar ansågs ingenting annat hjälpa.

Fången hade låtit taga sig utan försök att fly. Han förhördes och svarade med samma dämpade röst, såsom hade han fruktat lyssnare:

— Gleich fort![2] Todtgebrannt werden!

Föga belåten med detta korta svar, lät Assar Kaba rikta två musköter mot fången och frågade hvem som utskickat honom.

Den trasige pojken skrattade föraktligt och svarade på samma böhmiskt tyska munart:

— Rid! Rid, om du vill hafva mer än en half timme att lefva! Petrowitz väntar på sömnen och midnatten.

Bland alla Böhmens vid denna tid ryktbare röfvarechefer var Petrowitz den slugaste, blodtörstigaste och mest fruktade. Man höll ett kort krigsråd. Pojken kunde vara en förrädare, en lockfågel, utsänd till att locka ett rof i bakhåll. Det syntes säkrare att tillbringa natten under gevär i stallet, som dock erbjöd något skydd, än att våga sig ut på okända vägar i mörkret.

Under denna rådplägning återvände de fyra först utsände spejarne. De hade smugit sig in i hålvägen och på afstånd upptäckt en lägereld bakom bergväggen. Man

[1] Fara, fara! Innebrännas!
[2] Genast bort!

hade att befara angreppet af en öfverlägsen styrka, och spejarne tillrådde ett skyndsamt återtåg samma väg som man kommit.

Rådet antogs. Hästarnas hofvar omlindades med halm för att icke förråda de flyende. Men i detta mörker, på denna oländiga väg och utan vägvisare!

Fången sade:

— Jag känner vägen. Binden mig framför den främste ryttaren, men lämnen mig tygeln och händerna fria! Skjuten ned mig, om jag förråder eder!

Det fanns intet annat val. Innan kort var den lilla truppen, så tyst som möjligt, åter på väg i mörka natten. Regnet, som smattrade mot berghällarna, bidrog att förtaga ljudet af hästarnas varsamma steg mellan stenar och vindfällen.

På detta sätt hade man hunnit nästan ut från bergstrakten, när plötsligt ett skott blixtrade fram ur en klyfta. Det upplyste för ett ögonblick den ödsliga vildmarken, slocknade hastigt, men efterföljdes af två eller tre andra. Bergens ekon återkastade ljuden, så att man tyckte sig höra en uthållande musköteld från alla sidor.

— Det är ingenting, sade gossen skrattande. De sikta illa i mörkret, och deras musköter klicka i regnet. De skjuta ej för att träffa, de skjuta signal.

Han hade rätt; ingen träffades. Men nu hade truppen kommit till småskogen och stötte vid hvarje steg mot snår eller trädstammar. Ryttarne måste sitta af och leda hästarna. Fången lämnades ensam i sadeln, hans ryttare ledde Ruben Zevis häst. De sjuttio åren protesterade mot en fotvandring under dessa omständigheter.

Vägvisaren lyckades finna en fotstig, på hvilken man slutligen uppnådde öppna fältet. Men småskogen hade medtagit en dyrbar tid. När man kunde urskilja

en friare utsikt, höll vägvisaren stilla och uppmanade ryttarne att låta sina hästar dricka ur regngölarna. — De torde snart behöfva ungerska ben, anmärkte han. Ungerska hästar voro af alla de snabbaste.

Gossen hade afstigit och lyssnat åt det håll, hvarifrån vinden blåste. Därpå kastade han sig ned på en flat berghäll, lade örat mot hällen och lyssnade åter, utan att draga andan.

— Jag trodde det, sade han slutligen lifligt. De äro fyrtio eller femtio man till häst. De hafva tagit en omväg för att undvika småskogen. Vi hafva tio minuters försprång.

— Hvem har tagit en omväg?

— Petrowitz.

Det behöfdes ej mer. Detta enda ord bevingade flykten. Ruben Zevi med sin eskort jagade fram öfver det öppna fältet, öfver osådda åkrar, förvildade betesmarker, ruiner af byar och igenvuxna gångstigar. De passerade ett vadställe öfver floden Radbusa, nästan utan att veta det. Ve den ryttare, hvars häst snafvade i mörkret öfver en stubbe eller bröt sin fot mot en slipprig sten! Ingen hade tid att vänta eller att hjälpa. Två man blefvo efter. Regnet hade småningom upphört, och den mörka natthimmelen klarnade något, så att man stundom såg den gula randen af halfmånen glittra öfver bergen och kunde urskilja Böhmerwalds toppar.

— Hafva vi långt till Dobrschan? frågade under ridten Assar Kaba, som nu fattat ett obegränsadt förtroende till sin vägvisare.

— Till Dobrschan? Vi komma alldeles icke till Dobrschan, vi komma till Niirschan, det är jämnare väg, och dess garnison kan blifva oss nyttig. Ännu hafva vi öfver en mil att rida.

— Den milen blir seg. Våra hästar tröttna.

— Den milen kunde kosta vår hals, genmälde gossen, om ej Petrowitz' hästar vore lika trötta som våra. Han företog i går ett misslyckadt ströftåg mot Tuschkan.

Om en stund begynte den tidiga majmorgonen ljusna. De flyende hade ingen tid att se sig tillbaka, men de trodde sig höra trampet af hästhofvar, som kommo beständigt närmare.

Ruben Zevis häst segnade ned på hasorna. Den gamle mannen kunde af trötthet knappt hålla sig kvar i sadeln. Assar Kaba red den starkaste hästen, lyfte sin herre framför sig i sadeln och fortsatte ridten. Ständigt närmare kom Petrowitz och med honom undergången. Vid en krökning af vägen kunde de flyende räkna sina förföljare, knappt mer än tvåtusen alnar bakom. Det var en trupp beridne röfvare om vidpass fyrtio man, och de kommo från vindsidan. Man kunde tydligt höra hästarnas flåsande.

Bland de flyende hyste knappt någon mer ett hopp om räddning, när gossen, som fortfor att rida främst, pekade på ett föremål vid sidan om vägen framför dem och ropade:

— Se! Om två minuter skola vi vinna ett försprång!

Föremålet vid vägen befanns vara en af dessa groft uthuggna stenbilder af jungfru Maria med barnet, hvilka mångenstädes stå uppställda vid vägarna, särskildt vid korsvägar, dels som böneställen för de förbifarande, dels med sparbössor för välgörande ändamål. Om en stund sågos förföljarne göra halt, innan de uppnått mariebilden, och råka i tvist med hvarandra. Där blef en häftig ordväxling; röfvareskaran delade sig åt båda sidorna öfver de närmast liggande åkerfälten för att på detta sätt kringgå bilden. De mest förhärdade ville rida vägen

fram, men flertalet kunde ej förmås att utan ett korstecken och ett *ave* rida förbi denna heliga plats. Slutligen valde alla en omväg.

Man hörde Petrowitz svärjande uppmana sitt uppstudsiga folk att skynda, ty på en höjd nära Niirschan visade sig fjärran en afdelning kejserligt kavalleri. Men åkermyllan, uppblött af regnet, klibbade vid hans trötta hästars hofvar och gaf, jämte omvägen, de flyende försprång. Ruben Zevi och hans än mera uttröttade följeslagare uppnådde i sista minuten foten af den höjd, på hvars topp kavalleripatrullen bevakade den kringliggande nejden. Petrowitz' fruktade band såg med oförställdt raseri sitt säkra byte undkomma; gjorde trotsigt halt, liksom för att invänta ett anfall, och aflossade utmanande sina karbiner i luften. Detta förblef icke obemärkt. Förbittradt öfver en så stor fräckhet, gaf det kejserliga kavalleriet sina hästar sporrarna för att antaga utmaningen. Men Petrowitz fann icke för godt att denna gång våga en ojämn strid. Han drog sig, visande tänderna, stormodigt tillbaka till sina otillgängliga bergshålor. Emellertid lyckades denna hans förmätenhet, jämte försöket mot Tuschkan och otaliga andra, förgäfves öfverklagade våldsbragder, slutligen sätta lif i den slappa kejserliga styrelsen öfver Böhmen. Garnisonen i Pilsen, förstärkt med truppen i Niirschan, fick order att göra slut på plundrarnes olidliga ofog. Några veckor efter sin misslyckade jagt på den förgyllde juden blef Petrowitz omringad, utdrefs ur sina bergshålor och jagades som en varg från klyfta till klyfta. Priset på hans hufvud frestade en af hans eget folk, som sköt honom bakifrån, medan han tvättade sitt blodiga ansikte i en källa.

---

19. Igenkänd.

Blod af mitt blod och själ af min själ.

Ruben Zevi hade förlorat två tjenare och tre hästar, som aldrig återfunnos. Under hans nödtvungna hvila i Niirschan badades och uppkläddes den förvildade pojke, hvilken han hade att tacka för räddningen från en säker död. Den trasige uslingen förändrade skepnad och framträdde som en vacker, spenslig yngling om femton eller sexton år. Där låg allt ännu något trotsigt och vildt i hans bruna ögon; där var ett österländskt släkttycke i hans örnnäsa, svarta hår och smidiga hållning; där var något af Petrowitz i hans utmanande förakt för faran och lifvet; men där var äfven något, som oemotståndligt tillvann honom den gamle israelitens bevågenhet. Ruben Zevi frågade förgäfves sig själf hvarför han, hvars erfarenhet lärt honom misstro alla okände som bedragare eller fiender, alltifrån den farliga natten i fårstallet kände ett så ovant förtroende till denne unge röfvare — ty hvad kunde han annat vara? — som förrådt sina kamrater och desto förr kunde förråda hvilken annan som helst.

Gossen var frispråkig och öppen i allt som rörde Petrowitz' band. Han beskref huru desse röfvare legat

än vid den ena, än vid den andra landsvägen på lur för att uppfånga resande och afpressa dem penningar; huru de för sin roflystnad användt alla medel och därefter nedhuggit sina fångar eller störtat dem utför branterna; huru de plundrat byarna och nattetid öfverfallit de små städerna; huru de sig emellan slagits om rofvet, när anföraren ej var tillstädes, men i hans fruktade närvaro hycklat en blind lydnad för denne man, hvilken de hatade lika uppriktigt, som de fruktade honom. Deras spejare i Dobrschan hade rapporterat den rike judens afresa, och de hade upprifvit bron för att tvinga honom in bland bergen. Uttröttade efter det misslyckade försöket mot Tuschkan, hade de sparat detta säkra byte till midnatt, när de hoppades bättre öfvermanna den väl beväpnade eskorten genom att i alla fyra hörnen antända fårstallet. De hade samtalat därom vid lägerelden, där han, berättaren, låtsade sofva. Han afskydde dessa ogärningar, han hade länge varit betänkt på flykt och nu i nattens mörker utfört sin föresats ... Det var ingenting att tacka mig för — slöt han med sitt vilda röfvarelöje. — Hade hästarna varit tjudrade utanför stallet, skulle jag tagit en och ridit min väg. Men jag fick ej plats i en sadel utan att varsko eder om faran. Hvart skulle jag undkommit till fots? De hade spejare i hvar buske.

— Hade du goda dagar i bergen? frågade Ruben Zevi.

— Goda dagar? Jag har engång förr suttit fyra dagar i ett hundstall och ätit hundmat. Petrowitz hade stundom så mycket vin, att när de druckit, glömde de sticka tappen tillbaka i vinfatet. Svälta i dag, frossa i morgon. Icke slogo de mig; jag bar ju en dolk. Ena dagen sköto de efter mig, andra dagen fick jag ett guldmynt. Jag rensade musköterna och fodrade hästarna.

Där skulle lefvats ett friskt lif i bergen, om där ej varit så eländiga bakhåll. Jag har sett blod förr, men jag tål inga tjufknep. De spelte med falska tärningar!

— Berätta mig huru du kom till Petrowitz' band!

Gossen teg.

— Du har varit en röfvare. Vet du en röfvares dom?

— Skjut mig! För hvad skall jag lefva?

— Du skall lefva, om du vill eller icke. Men berätta mig något om dig själf, för att jag må bättre utverka din benådning i ståndrätten! Ditt namn?

— Urban.

— Ingenting mer?

— Niemand.

— Katolik?

— Så säga de.

— Hemma från?...

— Stjärnorna.

Den gamle betraktade honom forskande.

— Haf förtroende för mig. Säg mig huru du kom till Petrowitz' band!

— De togo mig med en resande köpman från Genua. Honom stekte de på glöd och kastade honom att svalkas i floden Moldau.

— Huru kom du till honom?

— Jag rymde från ett band italienska komedianter.

— Och huru kom du till dem?

— Jag rymde från de barmhärtiga systrarna i Innsbruck.

— Hvarför? Voro de ej goda emot dig?

— De döpte mig till katolik och gåfvo mig namn efter påfven. Jag ledsnade vid deras eviga mässor.

— Huru kom du till dem?

— De fingo mig af en bajersk nunna. Jag var sårad och sjuk. Hon hade hittat mig nästan död i en grushög.

— Hvar?

Gossen teg.

— Urban Niemand, du har räddat mitt lif; jag kan ju ej annàt än vara din vän och önska din lycka. Hvar fann hon dig?

— I Neunburg.

Ruben Zevi såg en aning besannad och uppknäppte sin långa kaftan. Hans undertröja sammanhölls vid bröstet af nålen med silfverliljan, det enda smycke han bar, emedan det var honom kärt.

— Känner du denna nål?

Gossen rodnade upp till örsnibbarna.

— Det är min nål, sade han öfverraskad.

Ruben Zevi kysste honom på den rodnande pannan.

— Det är nog, att du burit denna nål, sade han med faderlig ömhet. — Jag hade en enda kär son och en enda kär dotter. Åt hvardera af dem lät jag Frankrikes berömdaste silfversmed förfärdiga en sådan nål, så konstrikt smidd, att ingen kunde göra den efter. Herren har tagit min son och min dotter ifrån mig. Med dem försvunno äfven de silfvernålar, hvaraf de skulle igenkänna hvarandras budbärare, om de någonsin råkade i nöd eller trångmål. Vill du nu säga mig hvarifrån du fått denna nål?

— Jag fick honom af grefvinnan Brahe på Lavila för att jag hittat hennes guldkedja. Nålen skulle vara ett märke, om jag behöfde hennes bistånd i nöden. Å ja! Det är så långt till Finland.

— Vet du af hvem grefvinnan fått nålen?

— Af herr Åke Tott.

— Tott? Åke Tott? Var det icke han, som brandskattade Hamburg? Har han röfvat sitt byte där eller i västra Tyskland, är detta min sons nål. Men han har äfven plundrat i Polen, i Liffland, i Ostpreussen; han kan ha funnit min dotters nål. Den ena eller den andra; hvilken ovisshet! Hvar är du född?

— I Finland.

— Du menar Liffland?

— Nej, Finland.

— Och dina föräldrar?

Gossens blick mörknade. Den stora, brännande frågan om skymf eller heder var åter där.

— Jag har sagt, att jag är från stjärnorna, svarade han.

— Godt. Behåll din hemlighet, tilldess att du frivilligt anförtror den åt en som önskar din välfärd. Vill du följa mig som min tjenare och blifva hos mig? Med villkor att du icke rymmer, som tyckes ha blifvit din vana.

Urban Niemand betänkte sig.

— Gif mig frihet att uppsöka svenska hären! Jag är korporal under öfverste Gordon.

— Du korporal? Och katolik?

— Å så! Jag blir lutheran igen.

Ruben Zevi fann detta vara ett nog lätt sätt att ombyta trosbekännelse. Han hoppades vinna gossen för egen räkning och lofvade bereda sin skyddsling något lägligt tillfälle att fly till svenskarne. Vägarna voro nu för en tid rensade från röfvare, och resan kunde utan hinder fortsättas till Prag. Därifrån återvände bankiren öfver Passau och uppför Donau till Regensburg.

Urban Niemand inträdde där i tjenst under Assar Kaba, som var honom bevågen, och fick till en början rykta hästarna, hvilket han bäst förstod. Han var den

ende kristne i judeborgen och som sådan illa anskrifven hos borgens öfrige invånare. Joas sade till sin farbroder:

— Hör, herre, din trogne tjenares varning! Denne hedning skall vid nästa upplopp öppna porten för plundrarne.

— Och jag säger dig, genmälde Ruben Zevi strängt, att eho som rör ett hår på piltens hufvud eller smädar honom med ett gäckande ord, den jagar jag ut som en hund ur borgen.

På kvällen efter sin hemkomst hade den gamle, efter sin vana, läst aftonbönen med Rachel, när hans blick föll på bilden öfver hans säng. En plötslig blekhet öfverfor hans kind; han fattade flickans hand och utropade:

— Hon rör sig!

— Hvem? frågade Rachel häpen.

— Hon i taflan! Hon ser på mig, såsom hon såg i lifvet; hennes läppar röra sig, som ville hon tala!

Flickan började gråta.

— Nej, gråt icke, fortfor juden, återkommande till besinning. — Kalla hit Urban; du vet, den främmande gossen!

Rachel vågade invända, att det var sent och att ännu ingen otrogen fått med sin närvaro besmitta borgens innersta helgedom.

— Gå! Jag vill se honom! Eller... du är en jungfru af Israel... väck Assar, låt honom skicka hit pilten!

Rachel gick. Den gamle betraktade ofrånvändt bilden. Hon rörde sig icke mer, men en förunderlig likhet, som upprört honom vid första anblicken, syntes honom mer och mer öfverraskande.

Urban Niemand inträdde, åtföljd af Assar och Rachel. Lampan flyttades, så att hon klart belyste gossen och

bilden på väggen. Ruben Zevis blickar irrade från den ena till den andra och blefvo alltmera fuktiga, tilldess att han, ur stånd att återhålla sina tårar, drog gossen till sig och öfverhöljde honom med sina kyssar.

— Sen I det icke? Förstån I det icke? utbrast han till Rachel och Assar, hvilka förvånade följde riktningen af hans pekande finger.

— Han liknar Ruth! anmärkte Rachel okonstladt.

— Det är hon själf! intygade Assar Kaba.

Ruben Zevi upplyfte sina händer och sade:

— Jag tackar dig, mina fäders Gud, att du gifvit mig detta vittnesbördet! Mina ögon äro förtorkade af gråt och min själ förvissnad af suckande. Ett vittnesbörd gäller intet, men i tu eller tre vittnens mun skola alla saker bestå... Nu gån, Herrens vittnen, gå, Rachel, mitt kära barn; gå, min trogne Assar! I skolen sedan få veta Jakobs Guds rådslag. Jag vill vara allena med denne pilten.

De två aflägsnade sig, ovissa huru de skulle förstå denna oväntade tilldragelse. Den gamle fattade Urban Niemands händer och yttrade med af rörelse darrande stämma:

— Vill du nu frivilligt säga mig hvilka dina föräldrar voro?

— Jag vet icke, svarade gossen sanningsenligt.

— Men om jag nu säger dig, att hon där på taflan, hon, den oskyldiga, den rena, som Gud utkorat till offer för hela min släkts synder, att hon var din moder... vill du då säga mig hvad du vet om din börd?

— Jag har aldrig sett min moder. De sade mig, att hon dött okänd och fattig i kalla vinternatten samma stund, då vi kommo till världen.

— O, min Ruth! Mitt välsignade barn, Herrens offer för mina synder! snyftade den olycklige fadern och betäckte ansiktet med sina händer. — Så ung och så bruten, så högt älskad och så tröstlöst öfvergifven! Si, Herren har gifvit din fader denna världens ägodelar till rof, hans hand utsträckes öfver den vida jordens krets, han befaller dess skatter, och de lyda honom, men han har ej förmått räcka sin enda kära dotter ett bröd, när hon hungrade, eller en dryck vatten, när hon törstade, eller en trasa af sin purpur, när hon skälfde af köld! Okänd och fattig! . . . Du hör det, Israels Gud, som gifvit mig allt, hon har dött fattig, fattig, fattig . . . Den ringaste af mina tjenare skall icke dö så fattig som hon!

Och den gamle slet sitt grå hår i sorgens öfvermått, intill dess att en ny tanke undanträngde den första. Han fattade åter gossens hand och tryckte den hårdt.

— Du säger: samma stund *vi* kommo till världen. *Vi?*

— Ja, vi äro två. Min syster Hagar och jag.

— Och hon lefver?

— Ja. Vi skildes för två år sedan.

— Hvar?

— I Finland.

— Jag skall uppsöka henne, om hon än gömde sig i den djupaste snö. Men du, min Ruths son, blod af mitt blod och själ af min själ, du skall från denna dagen vara *min* son!

---

20. Före slaget.

Torstenson ensam behöll sitt ogenomträngliga lugn.

Två svenske fältherrar hafva segrat fotlöse i hängbår; en tredje, den tappraste, förlorade i hängbår slaget vid Pultava.

Fruktansvärdare i fält, större som människa, följde efter Johan Banér Gustaf Adolfs bäste lärjunge Lennart Torstenson, blixten benämnd. Huru man väntade honom i långa månader från våren 1641, när frukterna af Banérs fälttåg tycktes gifna till sköfling och den hufvudlösa svenska hären falla i spillror! Allt var förberedt: penningar, trupper, krigsplaner. Riket tycktes hafva uttömt sin sista sparpenning, sin sista arm, som kunde umbäras vid plogen, och Torstenson kom icke. En af dessa förgängelsens råttor, som gnaga hjältars lifstråd, hade krupit ut ur Ingolstadts fuktiga fängelsehvalf och bitit sig där för lifstiden fast i fältherrens fot. Det stora kriget kommenderade marsch; gikten kommenderade halt. Han, som skulle segra, var själf besegrad, innan han fattat fältmarskalksstafven. Afundsjuke generaler tvistade om företrädet i rang och befäl; tygellöse legoknektar tillställde myteri; uppviglare smögo sig in i

fältlägren; diplomaterne begagnade tillfället att öfverlista hvarandra. Alla tänkte på sig, ingen på folkens välfärd och stridens världshistoriska mål. Trettioåra kriget upplöste sig i en fejd om byte; man slogs om besittningen af förödda länder.

Ett stort drag hade kvarstannat i tidens förvridna anlete, ett heroiskt, men upprörande drag af förvildning: — likgiltigheten för människolif och människolycka. Huru hade man icke i början upprört himmel och jord, när Magdeburg förstördes, när Pasewalks invånare nedhöggos! Hvilka verop hade ej då uppstigit från en härjad by! Hvem var så afskydd, som människoslaktaren Götz, som mordbrännaren Holk och deras gelikar! Men vid detta var man nu van, och vanan förslöar. Svärdet, brandfacklan, utpressningen hade nu gått från land till land; hvem hör en klagan i ödemarker? Vid Lützen, säger Schiller, hade lifvet förlorat sitt värde, när den bäste och ädlaste icke mera fanns till. Tio år senare stod lifvet så i vanpris, att man tog och man miste det såsom man i våra dagar tager och bortkastar en cigarrett. Den onyttiga varan slösades bort, såsom sällan förr och sällan sedan. Icke så, att svärdets och kulans arbete skulle ha kostat mera blod, än i nyare tider. Tvärtom, en nyare tid har tiodubblat förstörelseredskapen och härarnas massor. I sextonhundratalets krig smalt lifvet bort, än genom utsväfningar, än genom små dråpslag, små olycksfall, än genom otaliga lidanden, om hvilka vår tid knappt har en aning. Farsoterna togo sin part, umbäranden togo mera. Wallenstein förde till lägret vid Alte Veste 60,000 man och begrof hälften som döda. Gallas lyckades gång efter gång, inom få månader och nästan utan strid, förstöra manstarka härar. Marschen genom ödelagda länder kostade Banér halfva hans styrka.

En belägrad fästning var utom och inom murarna en öppen graf. Detta allt utan att räkna manfallet bland de obeväpnade.

Till slöseriet med människolif bidrog ett egendomligt bruk, som nutidens krigföring längesedan bortlagt, men som förklaras däraf, att trettioåra krigets soldat mest fick sörja för sig själf så godt han förmådde. Den tyske soldaten medförde i fält sin hustru och sina barn, som hade sin plats vid trossen till ett så stort antal, att de stundom voro tre eller fyra gånger så många som de stridande själfve. Dessa soldathustrur medförde kläder och husgeråd; de tvättade, kokade och hushållade för sina män, kunde ock deltaga i deras röfverier och svärma som korpar öfver slagfältet efter en strid för att plundra de döde. Lösa kvinnor, slödder af alla slag, förökade trängseln. När då hären led brist på det nödvändiga eller blef slagen och skingrad åt alla håll, skingrades äfven svärmen af kvinnor och barn; en del undkom i elände, andra blefvo segrarens byte, mesta delen förgicks. — Den svenske och finske soldaten nödgades kvarlämna familjen hemma, men hans officer medförde ofta sin hustru, mera sällan ett barn.

Ändtligen kom Torstenson i November 1641 och med honom ny enhet, ny kraft, nya förstärkningar. Han var den ende som uppfattat sin store mästares tanke, den ende som kände sig mäktig att föra det stora kriget. Hans mål, som han aldrig lämnade ur sikte, var att marschera så rakt som möjligt på Wien och där tvinga kejsaren till fred.

Men Torstenson hade emot sig en lika tapper och därtill slugare motståndare. Elfva månader förgingo under marscher, belägringar, svält och mödor, innan han lyckades tvinga Piccolomini till ett allvarsamt fältslag.

Kom så en mörk oktobernatt 1642. Svenska hären belägrade det välbefästa Leipzig. Fältmarskalken hade sent på kvällen sammankallat ett krigsråd till högkvarteret i byn Straussenhäuser för att öfverlägga om belägringen och möjligheten af en stormning. Närvarande voro svenska härens främste och mest frejdade fältherrar: Torstensons närmaste man, den barske riksfälttygmästaren Johan Lilliehöök med sin fårade panna och sina stora skarpa grå ögon — mästaren i det lilla kriget, den tappre och roflystne brandenburgaren Hans Kristofer von Königsmark — den blåögde blifvande fältmarskalken Carl Gustaf Wrangel — den blifvande konungen, pfalzgrefven Carl Gustaf, nu vid sina blomstrande tjugu år i sin första krigsskola — den i strider grånade Axel Lillie, väl bepröfvad i Gustaf Adolfs leder — den eldige, oförfärade fransmannen Mortaigne och slutligen tre i alla faror härdade finnar: den lille korpulente Arvid Wittenberg, som förliknats vid både lejonet och blixten; Breitenfelds och Lützens frejdade ryttarechef Torsten Stålhandske samt Neunburgs försvarare Erik Slange, utväxlad ur fångenskapen.

Fältmarskalken Lennart Torstenson beherskade med sin lugna klara blick desse krigare, hvilka redan så ofta anfört härar på eget ansvar. Efter Gustaf Adolf fanns ingen så älskad och fruktad man som Torstenson, ingen som så kunde vinna och kufva ett trotsigt krigarehjärta. Han frågade sitt befäl om detaljen, men behöll för sig krigsplanen och det beslut som blef afgörande.

Helst, sade han, ville han undvika en stormning. Leipzig var rikt och väl försedt med alla förråder, som kunde för hären blifva af största nytta. Dessa borde icke vid en stormning sköflas eller förstöras, fastmera borde staden tvingas att kapitulera. Dock trängde tiden

hårdt på och tålde intet uppskof, emedan den kejserliga hären redan var i marsch att undsätta Leipzig. Krigsrådet skulle utlåta sig om bästa medlen att skyndsamt betvinga staden.

Mortaigne, den hetsigaste, hade dagen förut blifvit med förlust slagen tillbaka vid ett försök att storma Paulinerkollegiet och yrkade på en ny, allmän stormning dagen därpå. Med honom förenade sig Wrangel, Königsmark, pfalzgrefven och Stålhandske.

Lilliehöök, biträdd af Axel Lillie och Wittenberg, ansåg försvarsverken för starka och brescherna ännu ej praktikabla för stormlöpning. Man borde invänta artilleriets verkan två eller tre dagar framåt och därefter erbjuda kapitulation.

Slange anmälde, att han utsändt en kunskapare, som hvarje ögonblick kunde väntas åter med rapport om general Piccolominis marsch. Hade man ännu tre dagars tid, ville han förena sig med Lilliehöök om att vänta.

Fältmarskalken anmärkte, att öfverste Stenbock med tre framskjutna brigader vid Connewitz bevakade fiendens rörelser. General Piccolomini, tillade han, står fyra dagsmarscher härifrån i Lausigk.

— Min kunskapare, sade Slange, inväntar icke fienden; han uppsöker honom.

Meningarna förblefvo delade. Fältmarskalken, med en redan uppgjord plan, som han ej fann för godt att meddela, var i begrepp att upplösa krigsrådet, när en ordonnans utkallade Slange. Kort därpå återkom denne med rapport, att Piccolomini stod icke i Lausigk, utan i Gaschwitz, en dagsmarsch från Leipzig.

Intrycket af denna rapport kunde läsas i fältherrarnes min och åtbörder. Lilliehööks panna lade sig i än

djupare veck. Lillie tummade sina mustascher, Wittenberg lade föraktligt benet öfver armstödet af den stol, där han slagit sig ned. Pfalzgrefven förde handen till värjfästet, Stålhandske stampade i golfvet, så att sporrarna klingade. Wrangel bet sig harmsen i läppen, Königsmark hviskade leende några ord åt Mortaigne, och denne såg triumferande på fältmarskalken, likasom ville han säga: vi få likväl slåss! Torstenson ensam behöll sitt ogenomträngliga lugn, utan att ändra en min.

— Kalla in budbäraren!

En spenslig yngling, klädd som böhmisk trumpetare med de kejserliga färgerna, infördes. Han tilläts muntligen afgifva sin rapport inför fältmarskalken.

— Den kejserliga hären — sade ynglingen, ännu andfådd efter en häftig ridt — stod i går på morgonen i Lausigk, 19,000 man stark, 13,000 till häst och 6,000 till fots, under ärkehertigens och general Piccolominis befäl. Klockan sex satte sig förtruppen i marsch, och i går afton kom fotfolket till Kitschen, men kavalleriet till Eula. Efter fyra timmars rast blef åter uppbrott och ilmarsch genom natten. I dag klockan nio på förmiddagen rastades mellan Rötha och Magdeborn. Vid mörkningen för tre timmar sedan var förtruppen i Gaschwitz. Jag hörde dem säga, att ärkehertigens stjärntydare lofvat dem seger och att de i morgon före mörkrets inbrott skulle klappa på Leipzigs portar.

— Du har varit i deras läger?

— Jag har följt dem från Lausigk och bivuakerat två nätter med dem.

— Invänta vidare order!

Ynglingen gick. Torstenson vände sig till Slange:

— Stenbock har ännu ej rapporterat fiendens marsch. Kan generalmajoren lita på denne pojke?

Slange, numera generalmajor, svarade:

— Han har bestått profvet i Neunburg.

— Mina herrar, återtog fältmarskalken, det torde blifva nödvändigt att ändra *dessein.* Bekräftas denna rapport före midnatt af Stenbock, upphäfves belägringen. Det är icke lägligt för oss att stå instängda mellan de kejserlige och staden. Förbereden allt till aftåg; vaktposterna rundtomkring staden kvarblifva tillsvidare. Vi gå öfver Parthe vid Schönefeld och marschera till Breitenfeld. Ingen onödig brådska. Det är nog, att vi sätta oss i marsch, när Stenbock replierat på hufvudstyrkan och fiendens förtrupp kan bevittna vårt aftåg. Jag önskar, att aftåget må se ut som en oordnad flykt. Förstån I mig?

De i alla krigets konster invigde gamle fältherrarne förstodo sin chef, men den unge pfalzgrefven förstod honom icke. Hvilken skymf! En så segervan här skulle anses fly för en fiende!

Vid midnatt anlände ilbudet från Connewitz. Stenbocks adjutant förhördes jämte Slanges kunskapare. Bådas berättelser öfverensstämde i öfrigt, men den senare kände fiendens styrka så noggrant, att han räknat hvarje regemente, hvarje skvadron, hvarje kanon.

— Ditt namn? frågade fältmarskalken.

— Urban Niemand, korporal.

Torstenson log. I bredd med hans skäggige korporaler liknade denne pilt utan ett fjun på hakan en förklädd flicka.

Belägringen upphäfdes. Följande dag företog fältmarskalken en rekognoscering med kavalleriet. Dagen därpå, den 22 Oktober, när fienden ryckte närmare, marscherade hela svenska hären mot kvällen till Breitenfeld. Detta skedde med skenbar brådska, i låtsad

oordning, så att fotfolket tycktes vid bryggan öfver Parthe tränga på artilleriet, och kavalleriet åter tycktes trampa ned fotfolket. Stenbock, hvilken på en omväg kring staden drog sig tillbaka till hufvudstyrkan, råkade i handgemäng med fiendens förtrupper och gaf, efter en kort strid, sina hästar sporrarna. Allt liknade hardt när en skyndsam flykt, och de kejserlige styrktes i denna förmodan, när de funno spadar och hackor kringkastade i approcherna, vapen och munderingspersedlar likasom i stor brådska kringströdda, till och med några förnaglade kanoner kvarlämnade i de svenska batterierna.

Denna oordnade flykt måste begagnas att i grund slå den retirerande svenska hären. Piccolomini ryckte efter och stod samma natt, äfven han, på den vida slätten vid Breitenfeld. Mörkret tillät ingen vidare marsch i en fiendes närhet. Man måste invänta följande morgon för att krossa den flyende fältherren, som troligen hindrades af sin hjälplösa gikt att här hålla stånd.

Medan den annars så sluge och försiktige Piccolomini invaggade sig i dessa segerdrömmar, intog svenska hären ännu samma kväll sina platser i god slagordning och tillbragte natten, fullt stridfärdig, dels vid bivuakeldarna, dels utan skydd på den af regnet uppblötta marken. Äfven eldarna voro med afsikt tända så oregelmässigt, att de ej kunde förråda härens uppställning, snarare läto förmoda en nödtvungen rast hvarhelst flyende truppafdelningar funnit det lägligast.

Öfverbefälhafvarne redo mönstrande förbi sina lägrade leder för att öfvertyga sig om att order blifvit noggrant utförda. Generalmajor Slange hade slutat sin mönstring och kastat sig ned vid en bivuak. Han var tankfull och nedstämd, något låg på hans hjärta. Eldskenet gaf hans uttrycksfulla blick en drömmande glans.

— Niemand — sade han till den bredvidstående ynglingen, hvilken afvaktade hans befallningar, likasom förut Gordons — sätt dig, jag har något att säga dig. Hvarifrån kom du till mig i Olmütz?

— Jag rymde från en jude i Regensburg.

— Såsom du rymde från Finland, från nunnorna, från komedianterne, från Petrowitz' röfvare. Det där har du berättat mig. Du blef illa behandlad i Regensburg?

— Nej, general. Den gamle juden var god mot mig, han gaf mig allt hvad jag önskade, utom friheten, och kallade mig sin son.

— Likväl rymde du?

— Köpmän! svarade ynglingen med en föraktlig axelryckning, som han lärt af herr Åke i tiden.

— Du tjenade mig lika oförskräckt som du tjenade Gordon. Du gick för andra gången till en nästan säker död, när du erbjöd dig att utspeja fienden i hans eget läger. Huru undgick du hans misstankar vid Lausigk och på marschen till Gaschwitz?

— Vi hade dagen förut tagit en liten böhmisk trumpetare. Jag tog hans dräkt, hans soldatbref, hans namn, kunde tala hans språk, blåsa hans trumpet och kände hans hembygd.

— Jag förstår. Men det var icke därom jag ville tala. Är du verkligen född i Finland?

— Så säga de.

— Och du kände aldrig dina föräldrar?

— Nej.

— Sällsamt! Du liknar någon, som jag i min ungdom såg i Marienburg och aldrig kan glömma. Det var en ung kvinna ... en judinna.

— Den gamle juden i Regensburg påstod, att jag liknade hans dotter. Han trodde mig vara hennes son.

— En gammal jude? Väl icke Ruben Zevi, som de kalla förgyllda Ruben?

— Så hette han.

Slange betraktade gossen vid en uppflammande låga i bivuaken.

— Likheter kunna bedraga, yttrade han i djupa tankar, värjande sig mot sina egna känslor. — Och likväl... detta liknar icke en tillfällighet. Den person jag nämnde var Ruben Zevis dotter. Vet du alldeles ingenting om din far?

— Ingenting. Vet generalen något om min fader?

— Törhända. Var Ruben Zevis dotter din moder, så har jag sett henne sista natten i drömmen. Det betyder, att den kula, som är bestämd för mig, har funnit sin mynning och väntar i morgon sitt mål.

— Vet generalen min fars namn? återtog Urban Niemand, darrande af rörelse.

Det var åter densamma brännande frågan, som icke lämnat honom någon ro, så långt han mindes tillbaka.

— Det finns namn, som man önskar aldrig ha känt och, om man känt dem, aldrig vill uttala. Fråga mig icke! Hvartill behöfver en krigare andra namn, än sitt ryktes och sitt regementes? Skapa dig själf ett ärofullt namn, och var nöjd därmed! Din far var det höstmoln, som gick öfver Tyskland den tid du föddes. Tacka Gud, att det gått förbi, och bed, att det aldrig återvänder, ty det bär ofärd, hagel och vintersnö. Kalla svärdet din fader; begär ej en annan! Och din mor... kalla henne den blidaste stjärna på aftonhimmelens hvalf! Jag var tjugu år och hon sexton, när jag såg henne sist, och jag ser henne ännu bortom så mycket blod och så många tårar, som sedan strömmat... Hon var det skönaste och det renaste af Guds skapade verk,

mycket för god för denna usla jord och dess oheliga lustar . . .

På Urban Niemands läppar sökte en fråga sig väg: lefver min fader? Frågan förgicks i tystnad; Neunburgs hjälte, den tappraste bland de tappre, hade betäckt sina ögon med den enda hand han hade kvar och grät.

Ynglingen kastade en hand full torrt ris på lägerelden; den flammade upp och belyste rader af trötta, sofvande krigare, utsträckta i sina fältkappor på marken. Generalen uppreste sig för att gå till sitt tält. Han var åter lugn, men där var något sorgset vekt i hans röst, när han frågade:

— Urban Niemand, kan jag lita på dig?

— Begär mitt lif; jag skall lyda!

— Jag begär ej ditt lif, det betyder för dig så litet. Du kastar det bort som ett barns leksak. Spara det hellre, där det kan sparas med ära. Du har rymt från land till land, från herre till herre; hvem kan lita på en fladdrande vind? Var lika trofast, som du är modig; var din moders son, icke din faders! Gör dig förtjent att af fältmarskalken nämnas *varaktig*, såsom en rättskaffens krigare! Jag begär mer än ditt lif, jag begär trohet. Kan jag lita på dig?

— Ja, general!

Den fladdrande vinden ansåg sig själf för en klippa.

— Jag vill tro dig. Vi få i morgon en het dag; jag skall ej upplefva dess afton. Lofva mig, när jag ej mera finns till, att framföra min sista hälsning till två för mig kära kvarlefvande, som begråta mitt fall. På Karuna gård i Finland lefver min gamla moder, fru Elin Boos. Rid till Karuna, när du kommer till Finland. Säg min moder, att jag välsignar henne för all hennes kärlek och återsänder till henne den medaljong med hennes hår,

som hon gaf mig vid bortresan och som du skall finna på mitt bröst, när jag stupat. Denna ring, som jag bär på mitt finger, skall du afdraga efter min död och föra till min trolofvade, fröken Agneta von Waldeck. Jag vet ej hvar hon nu vistas, måhända i Danzig; du får veta det af general Stålhandske. Säg henne, att jag testamenterat henne all min kvarlåtenskap; dispositionen finnes i Åbo hofrätt. Och säg henne, att jag fallit med hennes namn i ett troget hjärta. Har du förstått?

— Ja, general.

— Följ vid min sida i morgon; krigslyckan är vansklig, de kunna plundra mig, där jag är död på fältet. Se här din fullmakt att framföra medaljongen och ringen! Godnatt; vi behöfva ett par timmars hvila.

Generalen lämnade sin tjenare ett sammanviket pappersblad.

Ingen stjärna lyste. Nattluften kändes svalare. Eldarna slocknade. Tystnaden, afbruten endast af vaktposternas anrop, utbredde sig öfver det mörka fältet, som redan sett så mången krigares fall och snart skulle åter se tusende falla. Blodiga skuggor jagade hvarandra med dämpadt härskri. Ryttaren på den röda hästen höll stilla under popplarna vid Linkelwald, beredd att vid första daggryningen spränga i frustande traf öfver slätten vid Breitenfeld.

21. Andra slaget vid Breitenfeld.

Ryttaren på den röda hästen fick sitt lystmäte.

Öfver den vida slätten norr om Leipzig, mellan köpingarna Schönefeld, Möckern och Breitenfeld, rasslar i våra dagar en järnväg, som vid Bitterfeld delar sig åt höger till Berlin, åt vänster till Hamburg. Landtgårdar, boskapshjordar, grönskande trädgårdar och åkertegar utbreda sig nu öfver detta samma af kulorna uppristade fält, som år 1631 såg Gustaf Adolf kämpa mot Tilly och den 23 Oktober (2 November) 1642 såg mästarnes lärjungar pröfva samma blodiga lek i kamp mot hvarandra.

Nattvinden bar till svenska lägret ett dämpadt sorl af de kejserliges marsch mellan kullarna vid Möckern. De hade brådt att i tid hinna anfalla och slå den flyende svenska hären. Ärkehertigen förde öfverbefälet, men Piccolomini var icke blott armen, utan ock den ledande tanken. Den underlägsne och öfverraskade Torstenson skulle tillintetgöras, innan Guébriant med de väntade weimarska trupperna hunnit honom till hjälp.

Den förenade kejserliga och sachsiska hären, 13,000 man kavalleri och 6,000 man infanteri, uppställdes före dagbräckningen framför den sedan 1631 välbekanta skogs-

dungen Linkelwald, nästan rätt i söder från Breitenfeld, — samma i ryggen skyddade plats, som Gustaf Adolf valt åt sin här för elfva år sedan. Svenska hären utsträckte sig längre i norr öfver Tillys forna lägerplats, sydväst om Breitenfeld, men drog sig före slaget mera åt öster för att uppställa front mot front. De kejserliges fyrtiosex grofva kanoner placerades under De Suys på samma höjd som svenskarnes 1631, och desses sjuttio kanoner, mest lätt artilleri, intogo nu den höjd, där Tillys artilleri då stod och blef taget. Ställningen var således fullständigt ombytt, och växte segern som lejontänder ur marken, borde han växa upp där han vuxit förr.

I svenska lägret var allt tyst och orörligt, intill dess att man i den första dagstrimman kunde urskilja Breitenfelds kyrktorn. Reveljen slogs. Fältpredikanten stod redan, med trumman som altare, framför hvarje regementes front, anropande härarnas Gud om bistånd och seger. Fältropet utdelades. Det var en reflex af morgonbönen: Hjälp, Herre Jesu! Hilf, Jesus, der Herr! Dödsfaran är en god lärmästare i bön. Äfven de, som ofta glömt frälsarens heliga namn för en svordom, nämnde det nu med vördnad såsom en sköld, en talisman och ett segerns förebud. Äfven de kejserlige sökte samma tillflykt: Jesus Maria! Och väntande på signalen till strid, log ryttaren på den röda hästen sitt hånande löje, när han hörde två härar anropa den eviga kärlekens namn i det ögonblick de drogo svärden för att hugga hvarandra i stycken.

Båda härarna hade uppställt kavalleriet på flyglarna, infanteriet och artilleriet i centern. Svenska hären räknade 9,000 ryttare och 6,000 man fotfolk. Det var svenskar, finnar, tyskar och två skvadroner polackar. På högra flygelns första linie red Wittenberg i spetsen

för Åbo läns ryttare och i andra linien Stålhandske med Nylands ryttare. Mot dem stodo generalfälttygmästaren Borneval och generalvaktmästaren Buchheim. — I centern stodo Lilliehöök, Wrangel och Mortaigne; österbottningarne längst till höger i första linien och björneborgarne längst till höger i andra linien. Bakom dem generalmajor Lillie med reserven. Deras motståndare voro generalvaktmästarne Camillo Gonzaga, Webel, Fernamond och Enckeforth. — Svenska vänstra flygeln anfördes i första linien af Slange, i andra linien af Königsmark mot Hannibal Gonzaga och De Bruay på de kejserliges högra flygel. Vid dessas utkanter svärmade krigets gräshoppor, de tappre, roflystne kroaterne.

Knappt tillät det första dagsljuset de båda härarna att urskilja hvarandras ställning, innan de kejserlige möttes af en oväntad syn. Det var jagtens årstid; de hade tänkt sig en munter hetsjagt, piken i flyktingens rygg, svärdshugget öfver hans böjda nacke, rika byten prisgifna till sköfling. Men han kom dem till möte, den dumdristige nordbon, hvilken de trodde vara stadd på en brådstört reträtt. Han kom i den skönaste slagordning som ännu fägnat en krigares öga. Han vågade verkligen — nåväl, det skulle kosta honom dyrt, när striden ej mer kunde undvikas. Piccolomini var öfverlistad och svor att hämnas.

Torstensons älsklingsvapen var artilleriet. Han lät sina lätta kanoner, »halfva kartauer», som de då kallades, börja striden. Det gick hurtigt, men obekvämt under ständiga svängningar i spetsen för den framryckande hären. Elden besvarades och insvepte snart fältet i rökmoln. Fältmarskalken red framför fronten i centern, omgifven af sin stab. Vid hans sida red pfalzgrefven Carl Gustaf, närmast bakom honom general-

kommissarien Grubbe, ryttmästaren Rabenow och sekreteraren Luast.

— De sikta icke illa, sade Torstenson. De Suys förstår välja artillerister, som urskilja en råtta på tusen stegs afstånd.

I samma sekund förnams det egendomliga hvinandet af en kedjekula. Hästar och ryttare kastades till marken i det stoftmoln, som kulan uppref ur åkermyllan. Närmaste ledet bakom gjorde halt. Man framdrog döde och sårade, öfverstänkte af blod och liggande under dödade hästar. Torstenson reste sig oskadad under sin fallna häst och besteg genast en annan. Hans pälsfodrade lifrock hade mist en flik af skörtet och därmed betalat hans tribut åt härjaren. Pfalzgrefven, framtidens Carl X Gustaf, reste sig likaledes utan en skråma och var snart åter i sadeln. Rabenow linkade; han hade ledvrickat en fot i fallet. Grubbe befanns sönderslitne i två stycken, och Luast fördes hopplös med krossad höft till fältskären vid reserven.

Kulan hade utgått från samma låga kulle, som utsände den första svenska kulan 1631, hvilken tog hufvudet af en kejserlig öfverste vid Tillys sida.

Inom mindre än en halftimme voro härarnas båda flyglar i skarpt handgemäng. Ingen väntade, båda anföllo. Det var en syn, som kunnat komma ett modigt hjärta att klappa. Tjugutvåtusen ryttare genomkorsade fältet i alla riktningar, än i ordnade, än i spridda leder, än försvunna i röken, än åter framdykande med sina stormhufvor och pikar ur dammolnen. Det var omöjligt för en åskådare att följa stridens växlingar. I nästan alla trettioåra krigets fältslag afgjordes segern af kavalleriet, som ofta var dubbelt, stundom tredubbelt starkare, än infanteriet. Ryttaren på den röda hästen fick sitt lyst-

mäte. Man såg skvadronerna rida in på hvarandra, nedhugga och nedtrampa hvarandra, men öfverallt, där ej motståndaren genast flydde, upplöste sig lederna i denna enskilda tvekamp på pistol och huggvärja, hvilken så pittoreskt afbildas på detta tidehvarfs målningar af den nederländska skolan. Det kraftiga, modiga, gratiösa i hästarnas anlopp, stegring och fall, ryttarnes böjningar, huggens parerande, förlänar ännu efter sekler åt dessa taflor ett lif, som ej åldras. Kriget hade ännu icke lärt att segra med massor. Allt ännu byggde fältherrarne sina bäst kombinerade planer på forntidens och medeltidens personliga tapperhet, som till sist fällde utslaget.

Generalmajoren Erik Klasson Slange till Karuna ryckte fram på sin stolte Breit i spetsen för vänstra svenska flygeln. Här skulle Breit visa sig värdig sitt namn. Närmast följde öfverste Kinnemund, två adjutanter och liftjenaren Urban Niemand. Hannibal Gonzaga, den tappraste italienare i kejsarens här, mötte Slange på halfva fältet. Urban Niemand såg icke mer; han befann sig inklämd mellan två rörliga, frustande, framträngande murar af hästar, som, delande sina ryttares raseri, stegrade sig mot hvarandra, beto hvarandra och träffade med bakhofvarna lika ofta vänner, som fiender. Alltför liten och svag att mäta sig med de järnklädda kämparne rundtomkring, hvilkas långa huggvärjor fällde till marken häst och karl, hukade sig ynglingen ned långs hästens hals för att undvika huggen, undvika pikarna, och styrde så skickligt sin häst, att han lyckades i denna hjälplösa, blodiga trängsel hålla sig tätt vid sin herres sida. Han bar ju ett svärd, och han bar det icke förgäfves. Han visste sin andel i striden, han var där för att skydda ett dyrbarare lif, än hans eget. Än riktades en pistol mot Slanges hufvud, slogs åt sidan och sände sin kula

förbi. Än höjdes en järnklädd arm mot Neunburgs hjälte; hugget föll, men slant oskadligt mot sadelbommen, ty den anfallandes häst dignade ned för en svärdstöt i halsen. Breit blödde ur ett djupt sår i bringan, men Breit visste hvem han bar i sin sadel; fram skulle Breit, och fram bröt Slange genom fiendens tätaste leder.

Då mötte honom en jättelik ryttare i svart rustning, ridande, äfven han, en svart häst, som tycktes under sina hofvar nedtrampa allt. I ett nu hade jätten ridit omkull den sårade Breit. Slange föll till marken, och i samma ögonblick genomborrades hans bröst af en kula. Den svarte ryttaren red öfver honom och var försvunnen.

Urban Niemand såg detta, lät sin häst löpa och kastade sig öfver sin sårade herre. Förgäfves sökte han med örat vid den döendes läppar uppfånga dennes sista ord. De öfverröstades af det förfärliga larmet. Han trodde sig urskilja orden: *det var din fader!* — men törhända voro de blott ett återsvar från hans egna tankar.

En obeskriflig känsla af skräck förlamade ynglingens arm. Han kunde ej tänka, ej fly, ej resa sig upp. Han låg som död öfver sin döde herre. Stridens vilda tummel gick öfver honom som ett dånande vattenfall. Han hörde icke slamret af svärden mot harnesken, kanondundret, muskötelden, stridsropen. Han kände icke de tunga hästhofvar, som galopperade fram öfver hans hufvud, så att det gnistrade för hans ögon. Bredvid honom låg Breit, som vältrade sig döende öfver sin fallne herre, liksom för att tjena honom ännu i döden. Urban Niemand sökte sig ett skydd under det ädla djuret, förutan hvilket han skulle ha trampats ned till en formlös massa af blodiga trasor.

Snabbt, såsom alltid vid sådana tillfällen, spridde sig underrättelsen om Erik Slanges fall. Svenskarnes vänstra flygel råkade i oordning, led af karteschelden, sviktade och sprängdes af de kejserliges samtidigt förstärkta högra flygel. Några svenska kanoner togos och återtogos. Det liknade hardt när begynnelsen af ett nederlag. Kroaterne svärmade som flugor kring den splittrade flygeln och gjorde försök att plundra trossen.

Königsmark i andra linien såg faran och ryckte fram. Han lyckades förmå de flyende att stanna, de skingrade att åter sluta sig samman. Aldrig hade han blifvit besegrad, denne oöfverträfflige mästare i det lilla kriget, och nu, i det stora slaget, förstod han, om icke att segra, så dock att behålla fältet. Pfalzgrefven Carl Gustaf stred vid hans sida. Åter stod svenska vänstra flygeln som en mur mot Hannibal Gonzagas rasande angrepp. Sex gånger kastade sig Piccolomini förgäfves mot denna punkt med sina fyrkanter från centern. Många föllo, men ingen vek.

Högra svenska flygeln grep in med ett karlatag. Den som endast sett Arvid Wittenberg i hans bekvämliga hvila — en Sandels vid Pardala — kände icke denne fältherre i aktionen. Torstenson kallades blixten för den otroliga snabbhet, hvarmed han genomtågade vida landsträckor, när det gällde att öfverraska en fiende. Wittenberg täflade om samma äretitel genom den utomordentliga, örnlika hastighet, hvarmed han slog ned i det afgörande ögonblicket. Innan de kejserlige ännu hunnit ordna sin vänstra flygel under framryckandet, var Wittenberg öfver dem. Ungrarne och kroaterne togo genast till flykten. Kejserlige öfversten Nicola försvarade sig hjältemodigt med sex skvadroner och gaf Buchheim tid att ordna sitt folk. Då framryckte andra svenska linien med

Stålhandske. Denne djärfve hakkapelit kunde stå som en klippa mot anfall på anfall, men hans rätta lust var att själf gå bröstgänges, och ingenting kunde förliknas vid den »furia», med hvilken han då föll öfver sin motståndare. Nicola stupade; några få af hans tappre höllo stånd, men om mindre än en timme var den slagna kejserliga vänstra flygeln med stora förluster drifven tillbaka till Linkelwald.

Nu gällde det infanteriet i centern. Här var i början en hård och förbittrad strid med eldvapen på knappt mer än hundrade steg. Mortaigne förlorade tålamodet, ryckte fram med sin linie och följdes af Wrangel. Nu korsades pik mot pik. När man afskjutit musköten på fyra steg midt i ansiktet på sin motståndare, slogs man med kolfven. Här stodo Tillys veteraner; här stredo ärkehertigen och Piccolomini själf som simple soldater. Ingen vann, ingen flydde. Lilliehöök såg de kejserliges vänstra flygel vika och blottställa sin center. Han tog centern i sidan, dref de yttersta fyrkanterna framför sig och angrep dem i en skogsdunge. Men här höllo de stånd. Här föll Lilliehöök, hvars anseende var så stort, att han ansågs designerad till Torstensons efterträdare. Gärna, sade han, ville han dö, när han visat de sina vägen till seger.

Slagen på vänstra flygeln, anfallen i sidan af Wittenberg, tagen i ryggen af Stålhandske, nedsopad af Torstensons kanoner, skingrade sig slutligen de kejserliges center i vild flykt öfver fältet. Öfver deras tappra högra flygel kastade sig nu hela den förenade svenska styrkan och sprängde allt i spillror.

Ett efterspel erinrade om 1631. Vid Linkelwald visade Tillys veteraner än en gång tänderna. Stålhandske var sårad, han nödgades lämna åt Mortaigne och Wrangel

äran att rensa fältet. Steg för steg veko Tillys stolta fyrkanter i god ordning genom skogen. När de kommit ut på dess andra sida, väntade dem sju svenska skvadroner från sidan och svenskt infanteri i ryggen. De värjde sig än, de föllo i långa leder. Omringade på alla sidor, måste de kvarlefvande slutligen gifva sig fångne, och förbittrade att ha lämnats utan undsättning, gingo de fleste af dem i svensk tjenst.

Slaget hade börjat klockan åtta på morgonen och slutades klockan elfva på förmiddagen med de kejserliges fullständiga nederlag. De hade förlorat inemot 5,000 döde, 4,500 fångar, alltså halfva hären, utom de sårade, hela sitt artilleri, sin tross och etthundranittio fanor. Aldrig hade deras öfverlägsna kavalleri blifvit så i grund förstördt. Bland fångarne sågos De Suys och Fernamond. Ärkehertigen undgick med knapp nöd samma öde. Piccolomini räddade sig till Böhmen med 1,500 man. Icke en tredjedel af hans här återvände till fanorna. I Böhmen lät kejsar Ferdinand tillsätta en ståndrätt att döma dem som vållat nederlaget. Regementet Madlot, som tagit till flykten vid Wittenbergs första anfall, ansågs ha varit det mest brottsliga. Det upplöstes totalt, dess fana sönderslets, dess ryttmästare och löjtnanter dömdes till döden. Af manskapet uttogs genom lottning hvar tionde man och blef arkebuserad.

Svenska hären hade förlorat Lilliehöök, Slange och 5,000 man döde. De sårade plägade sällan räknas. Månget fältslag har varit blodigare och månget utkämpats med vida manstarkare härar, än det andra slaget vid Breitenfeld, men i få har segern vunnits med en mera glänsande tapperhet och nederlaget med lika rätt varit segern värdigt.

— — — —

22. Stjärnan.

Mig är gifven hans kraft, men icke
hans kärlek.

Innan svenska hären hunnit betrygga sin seger, förfölja den flyende fienden och själf unna sig nödig hvila, var den korta höstdagen redan till ända. Endast de närmast lägret liggande sårade hunno föras till fältskärerne. Några uppsöktes på kvällen och natten vid skenet af facklor; många blefvo kvarliggande till följande dag bland högarna af de döde.

Urban Niemand uppvaknade på natten ur sin dödlika dvala. Tiden stod stilla, världen fanns icke mer, lifvets svaga låga fladdrade upp, likasom på försök, i några knappt märkbara hjärtslag. Han var död och icke död. Han hade en aning om att han möjligen lefde, men icke den minsta föreställning om hvem han var eller hvar han låg. En obeskriflig känsla af tröstlös öfvergifvenhet var det enda han oklart fattade. Något låg tungt öfver honom, han visste ej hvad. Han bar det utan att veta hvarför. Han hade ej ens vilja nog att befria sig därifrån. Hans dvala var icke tillintetgörelse, icke dröm, men någonting mellan båda.

Han låg så en tid orörlig; men om det var en minut eller ett århundrade visste han icke. Då hände

sig, att först hans ena, snart äfven hans andra, af blod fastklibbade öga öppnade sig. Han såg ingenting, det var mörk natt omkring honom, men han erfor ett obestämdt intryck af ljusskén. Hvarifrån det kom, inom eller utom honom, visste han icke, kände icke heller någon önskan att veta det. Han stirrade likgiltig på skenet, emedan han ej kunde undvika det.

Småningom tycktes det sammanflyta, liksom ur luften, och samla sig i en ljus punkt. Det var ett mildt sken, det bländade icke, det gjorde ej ondt i de stackars trötta ögonen, som ej förmådde fasthålla något föremål. Det förekom honom, som flöte skenet in i hans själ och väckte till lif en dunkel hågkomst. Han föreställde sig otydligt, att ljuspunkten var en stjärna, men icke ens denna föreställning kunde han fasthålla. Skenet blef åter ett ljushaf, men det var dock tröstande att hafva ett intryck af lifvet kvar.

Åter gick en obestämd tid, och ljusströmmen hade så småningom åter flutit tillsamman till ett fixt föremål, en verklig stjärna, som icke mera flöt åtskils. Han förstod nu, att hon var något för sig och han något annat, men att där var ett samband emellan dem. Han såg på henne såsom en drunknad, om det vore möjligt, skulle se upp från bottnen af ett milsdjupt haf till den gröna strand, från hvilken han sjunkit.

Där rörde sig i honom en lycklig känsla af vaknande medvetande. Han kunde nu drömma med öppna ögon. Stjärnan steg ned till honom, kysste honom och sade: dig har jag sökt genom hela skapelsen, och nu har jag funnit dig! Förstår du icke, att jag är ett utflöde af den Allsmäktiges kraft och utsänd till att beskydda dig? Utan mig hade du drunknat i kärren, förgåtts i elden och tusende faror, begrafvats i Neunburg, stupat för

röfvare, dött i elände, hängts i Lausigk, nedtrampats vid Breitenfeld. Men du lefver, och du skall lefva af Hans kraft, som utflödar i mig. Märk, att mig är gifven hans kraft, men icke hans kärlek. En skulle ha älskat dig, och hon såg dig icke. Jag skyddar de dödlige, men jag älskar ingen och skall icke slockna, när du dör i din tids fullbordan. Trängtar du efter kärlek, sök själf att vinna den! Jag går nu ifrån dig i morgongryningen; jag har två andra att beskydda, likasom dig. Vakna, lef, strid, och ingen skall öfvervinna dig, om du ej hämnas, ty hämnd är en dödssynd mot kärleken, och då kan jag ej skydda dig mer!

Vid dessa drömmar sjönko den sårades ögon af matthet åter tillhopa, och han föll i en sömn, som icke mer var den förlamande dvala, hvari han nyss låg försänkt. Han vaknade af en känsla, som vore hans kropp söndermalad mellan två kvarnstenar. Med besinningen återkom smärtan. Den obekanta tyngd, som låg öfver honom, hindrade honom att andas. Men nu kunde han utsträcka sin vänstra arm och kände den runda, släthåriga sidan af en död häst. Han grep åt ett annat håll och kände någonting, som skulle liknat ett människoansikte, om det ej varit så förunderligt kallt och så slipprigt vått. Hvar var han? Det började dagas, men han kunde ej vända sitt hufvud, ej röra en lem, utom armen. En olidlig värk plågade honom, förenad med törst. Han föll åter i slummer.

Icke långt därefter väcktes han af en röst, som sade: här är generalmajor Slange! En annan röst sade: här är hans liftjenare under den döda hästen!

Det var soldater af Österbottens regemente, som utskickats med bårar att uppsöka kvarblifne döde och sårade. Slange fördes till lägret för att begrafvas med

militärisk honnör. Med de öfrige döde gjordes kort process. En lång bred graf tillreddes i sanden, och dit lades vänner och fiender broderligt om hvarandra, utan vårdtecken, utan annat eftermäle, än ett fadervår för dem alla. Deras morgondag myllade öfver dem glömskans sand; deras eftervärld visste knappt, att de lefvat.

Nu blef det klart för Urban Niemand, att han befann sig på Breitenfelds slagfält, att det kalla ansiktet tillhörde hans fallne herre och att den döda häst, under hvilken han legat, var Breit. Och nu fattade man honom i axlar och ben för att nedlägga honom i den långa grafven, till seklernas glömska, som tusende andra. Lyckligtvis kunde han röra sin vänstra arm. Famlande med handen, grep han sin bärare i det yfviga skägget.

— Se pojken! Hvem har gifvit dig permission att lefva? utropade soldaten skrattande och släppte sitt tag.

Urban Niemand fördes till ett af dessa bristfälligt inredda tält, hvilka tjenstgjorde som förbindningsanstalter och där femton eller tjugu sårade lågo med de minsta möjliga bekvämligheter utsträckta på halmen. Någon vård om hans sår kom icke i fråga förrän på fjärde dagen. Mången fick vänta längre. Hvad skulle man göra? Fältskärerne voro få och arbetet mycket. Det var icke förbjudet att dö, om man ej hade tid att vänta. Ett lif mer eller mindre betydde så litet.

När fältskärn ändtligen visade sig på fjärde dagen därefter, räckte den sårade honom ett papper, som han burit vid barmen. Det var Slanges fullmakt att mottaga och till vederbörande framföra medaljongen och ringen.

— Jag skall lämna papperet åt fältmarskalken, sade kirurgen, välvilligt stämd, när han läste Slanges namn.

— Gör mig. frisk, så att jag kan lyda generalens order! bad den sårade enträget.

— Frisk? Kanske. Efter åtta veckor, om lyckan är dig bevågen. Det vill säga, så frisk du kan blifva, stackars gosse. Icke en knota är hel i dig. Du är så mörbultad, som hade artilleriet och trossen kört i kapp öfver dig. Nå ja, kan jag ej göra en hel karl af dig, skall jag försöka göra en half. I morgon kommer jag tillbaka för att afsåga din högra arm.

— Min högra arm?

— Ja visst. Där är en rätt vacker början till kallbrand, och värre blir det. Å, hvad skall du göra grimaser för sådana småsaker? Ha tjent Slange och vara rädd att mista en arm! Hästskomärket där på din vänstra tinning kan jag ej lika lätt såga bort. Tacka mig för att du får behålla det så länge du lefver; alla flickor skola tycka om dig för det.

Med dessa tröstande försäkringar gick den välmente benafsågaren vidare till nästa patient, som ingneds med Rigabalsam, ett universalmedel för alla vedermödor, hvilka ej påkallade knifven och sågen. — Den sårade gossen brast i tårar. Han hade ingenting mot att dö, men att framsträcka för sågen sin högra arm, detta var värre än döden.

— Hvad skall du råta? sade en hes röst på halmen bredvid honom. — Rita hit rykken, jag känna armen. Pukken och Nikka tog penen mina, lut ten marsen för kamla Taavi. Mutta kutti, te inte vick hänterna med. [1]

[1] Hvad skall du gråta? Rid hit på ryggen, så att jag får känna på armen! Buchheim och Nicola togo mina ben, den marschen är slut för gamle Taavi. Men det var lagom åt dem, de fingo ej händerna med.

Urban Niemand kastade en tröstlös blick på sin granne och igenkände Taavi, som engång på Lavilas äng hade undfägnat åhörarne med berättelsen om Wittstock och »Kräkken».

Gossen följde uppmaningen så godt han förmådde. Taavi, själf sårad i båda benen, öfverfor med sin hårda tumme den krossade armens muskler och ben. Det kändes som glödande järn hvar tummen for fram, men sedan han slutat sin undersökning, sade den gamle ryttaren:

— Mitä hulluutta! Såga-ten armen! Vå veckor han taga välskärn i ragen.[1]

Taavi var en af de många, dem kriget, nöden och bristen på läkare lärt att sköta egna och andras sår. Han tillkallade tjenstgörande soldaten, fick vatten och fältbindlar, tvättade armen omsorgsfullt och pålade nya förband med vattenomslag. Sömnen och ungdomen blefvo hans bundsförvanter. När dagen därpå en blod-drypande såg sträcktes ut mot en ung arm, var inflammationen nästan häfd och kallbranden försvunnen.

— Han kommer igen, tröstade fältskärn. Räck fram tassen, gör pinan kort!

— Några dagars anstånd!... Patienten bad så bevekligt.

— Får gå, några dagar. Ungt folk förstår ej sitt eget bästa. Kallbranden kommer igen.

Men han kom ej igen. Taavi fortfor med sin. kur; intet ben var knäckt, endast muskler och brosk grundligt massakrerade. Efter omslagen följde ingnidning af björnister; det var Taavis universalmedicin. Armen helnade

[1] Hvilken dårskap! Såga den armen! Om två veckor tager han fältskärn i kragen.

allt raskare; efter mindre än två veckor var han ännu svag, men helad och smärtfri. Fältskärn, en sörmlänning, stärktes i sin tro, att finnarne kunna trolla. Endast hästskons märke på tinningen blef kvar att besanna hans spådomar. Dess sår läktes, ärret förblef outplånligt.

Den blodgiriga sågen blef härmed öfverflödig för en patient, men gjorde sin skyldighet med en annan. Taavis vänstra ben befanns krossadt af samma karteschkula, som dödat hans häst i Wittenbergs första anfall, och benet måste aftagas nedanom knäet. Kirurgen har aldrig råd att visa mycken finkänslighet, men i trettioåra kriget sågade han ben som man sågade ved. Ingen var bortklemad med kloroform; »hvit kalf och rö, vill han ej lefva, får han dö». Taavi bet hop tänderna, svor vid ena manövern och välsignade sig vid den andra. Ändtligen var allting väl beställdt. Han blef icke värre medfaren, än hundrade hans gelikar.

— Och hvad skall det nu blifva af Taavi? frågade gossen Niemand, som med skäl tyckte det vara hårdt, att den trogne sidokamraten, som räddat hans arm, skulle själf göra så nära bekantskap med sågens hvassa tänder.

— Hvad nu pli Taavi? upprepade den gamle ryttaren, sedan han styrkt sig med en klunk öl efter den senaste krångliga spärridten mot sågen. — Marsa Eura gen. Rätta tem Lennarten, Langen, Hyökin. Purra tem palten riget. Hurra Ristina. Tacka Gud en pen. Komenderataan pois sista vintervarteren. Välta hästrykken, tö halmen. Eläköön isänmaamme![1]

[1] Hvad det nu skall blifva af Taavi? Marschera till Eura igen. Berätta för dem om Torstenson, Slange, Lilliehöök. Purra palt i dem om kriget. Hurra för Kristina. Tacka Gud på ett ben. Kommenderas bort till sista vinterkvarteret. Svultit på hästryggen, dör på halmen. Lefve fäderneslandet!

Leipzig fortfor att tappert försvara sig med bistånd af 2,000 man, som räddat sig dit efter slaget. Torstenson nödgades företaga en regelbunden belägring med löpgrafvar, minor och stark artillerield. Man sköt äfven stenar. Förgäfves sökte det berömda universitetet utverka neutralitet. När ändtligen den stora slottsbastionen nedsköts, dess bröstvärn fyllde vallgrafven och en ny fruktansvärd mina stod färdig att antändas, kapitulerade Leipzig den 25 November. Staden fick betala 130,000 riksdaler i två gånger nedsatt brandskatt och underhålla svensk garnison, men behandlades i öfrigt mildt. Erik Slange begrofs med stora ärebetygelser i en af stadens förnämsta kyrkor, sannolikt Nikolaikyrkan.

När lugnet för tillfället återställts, kallades Urban Niemand, rapporterad frisk, till högkvarteret. Fältmarskalken behagade fråga honom som ögonvittne om generalmajor Slanges fall.

— Antingen var det Götz eller Hannibal Gonzaga, anmärkte han tankfull vid berättelsen om den jättelike ryttaren, som nedtrampade allt och kastade Slange till marken.

— Du har följt din tappre herre i döden, tillade Torstenson med den blida välvilja, som gjorde honom så älskad af hög och låg. — Du är införd i rullorna som sergeant vid Nylands kavalleriregemente. Anmäl dig för din öfverste! Tillsvidare är du kommenderad till staben för min disposition. Tjena mig lika troget, som du tjenat generalmajor Slange!

Allt blod, som undgått sågen och ännu fanns kvar i Urban Niemands ådror, rusade upp till hans kinder. Han gjorde stum militärisk honnör.

— Är du så återställd, att du kan företaga en vinterresa till Sverige och Finland? Kan du följa den

kurir, som jag afsänder i morgon öfver Hamburg med utförlig rapport om slaget?

Den nye sergeanten försäkrade, att han skulle lyda order hvart än han skickades.

— Godt. Du har ett halft års permission för att återhämta dina krafter. Res och fullgör generalmajor Slanges uppdrag! Fröken Waldeck är i Stralsund, fru Elin Boos på Karuna i Finland. Se här medaljongen och ringen. Detta till respenningar.

Ynglingen kände en börs i sin hand och böjde ett knä.

— Stå upp, sergeant Niemand! En bra soldat böjer knä för sin Gud och sin konung, men ej för befälet. Det är nog att han lyder order och gör sin pligt. Med dessa villkor har hvarje soldat i den svenska hären rätt att anse sig som en officers vederlike. Farväl!

Slut på första delen.

Första delens innehåll:

